

ЧАСОПИС ЦИВІЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Науково-практичний юридичний журнал

Офіційний друкований орган Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Журнал засновано у 2011 році
Видається шість разів на рік

Засновник: Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних
і кримінальних справ
Передплатний індекс
УДППЗ «Укрпошта»
89265

Реєстраційне свідоцтво Серія КВ № 17620-6470Р
Видавець: Видавничий Дім «Ін Юре»

Адреса засновника: 01043, м. Київ,
вул. Пилипа Орлика, 4-а
Веб-сайт: <http://sc.gov.ua>
E-mail: inbox@sc.gov.ua
Тел.: 0(44) 363-41-50
Адреса редакції: 04107, м. Київ,
вул. Багговутівська, 17–21
E-mail: info@inyure.kiev.ua
Тел.: 0(44) 537-51-07

© Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ

1.2011

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Фесенко Леонід Іванович — Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Пшонка Микола Павлович — заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Міщенко Станіслав Миколайович — заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Вільгушинський Михайло Йосипович — кандидат юридичних наук, заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Андрушко Петро Петрович — кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Безклубий Ігор Анатолійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Британчук Володимир Васильович — суддя судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

Вернидубов Іван Васильович — кандидат юридичних наук, народний депутат України, заслужений юрист України;

Глушков Валерій Олександрович — доктор юридичних наук, професор, завідувач спец. кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України;

Глущенко Світлана Володимирівна — кандидат юридичних наук, начальник управління забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

Городовенко Віктор Валентинович — кандидат юридичних наук, голова Апеляційного суду Запорізької області, заслужений юрист України;

Дзера Олександр Васильович — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік АН вищої школи України, заслужений юрист України;

Долежан Валентин Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія»;

Дьоміна Ольга Олександрівна — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

Капліна Оксана Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;

Капустинський Віктор Анатолійович — кандидат юридичних наук, керівник апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

-
- Комаров В'ячеслав Васильович** — кандидат юридичних наук, професор, академік НАПрН України, проректор з навчально-методичної роботи Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;
- Кузнєцова Наталія Семенівна** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України;
- Луспенник Дмитро Дмитрович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Маляренко Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, ректор Національної школи суддів України, заслужений юрист України;
- Музика Анатолій Ананійович** — доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Державного науково-дослідного інституту митної справи;
- Нор Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики правничого факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;
- Орлова Світлана Олександрівна** — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Святоцький Олександр Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, головний редактор юридичного журналу «Право України», заслужений юрист України;
- Сердюк Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Сіроткіна Марія В'ячеславівна** — кандидат юридичних наук, науковий консультант Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Слуцька Тетяна Іванівна** — кандидат юридичних наук, науковий консультант Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Стефанчук Руслан Олексійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права;
- Ткачук Олег Степанович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Шибіко Василь Петрович** — кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України.

ЗМІСТ

Привітання з нагоди виходу у світ першого номера видання Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Привітання Голови Державної судової адміністрації України Р. І. Кирилюка	6
Привітання Голови Вищої ради юстиції В. М. Колесниченка	7
Привітання Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України І. Л. Самсіна	8
Привітання Голови Вищого господарського суду України В. І. Татькова	9
Привітання Голови Вищого адміністративного суду України О. М. Пасенюка	10

Судова реформа

Л. І. Фесенко. Роль і місце Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у судовій системі України	11
М. П. Пшонка, О. С. Ткачук. Касаційне провадження у сучасному цивільному судочинстві України	17
В. В. Сердюк. Актуальні питання діяльності апаратів вищих спеціалізованих судів у контексті судової реформи	27

Судова практика

Рішення у цивільних справах	38
Рішення у кримінальних справах	55
Рекомендаційні роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування окремих норм цивільного законодавства	78

Судова статистика

Аналіз стану здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2010 р.	86
Аналіз стану здійснення правосуддя місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, апеляційними судами міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим у 2010 р.	89

Сторінка вченого

М. Й. Вільгушинський, М. В. Сіроткіна. Право на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, та можливі шляхи його реалізації	103
С. В. Глущенко. Окремі питання єдності касаційної інстанції: концептуальний підхід	114
Л. В. Козловська. Право пожиттєвого користування житлом як предмет заповідального відказу	126

Міжнародне співробітництво

Відкриття судового року у Страсбурзі	135
Представництво Євросоюзу в Україні вітає ініціативи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ	137
Українські судді вивчають досвід функціонування німецької та естонської моделей правосуддя	138
Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ і USAID «Україна: верховенство права» визначили напрями співпраці	140
Представники Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ зустрілися з керівником програми Центру лідерства «Відкритий Світ»	141

Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Правила прийому громадян у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ	142
Платіжні реквізити	145

Список скорочень	146
-------------------------------	------------

ПРИВІТАННЯ
З НАГОДИ ВИХОДУ У СВІТ ПЕРШОГО НОМЕРА
ВИДАННЯ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Р. І. Кирилюк
Голова Державної судової
адміністрації України

Шановний Леоніде Івановичу!

Радий нагоді привітати Вас із успішною подією — створенням журналу «Часопис цивільного і кримінального судочинства» та виходом його першого номера.

Важливість появи такого видання є безперечною — це ще один крок до утвердження в державі незалежного та самостійного суду.

Порівняно короткий період перебудови судової системи незалежної Української держави спонукає нас зрозуміти, що процес утвердження компетентного, незалежного й безстороннього суду як гаранта прав і свобод людини та громадянина відбувається паралельно із загальним процесом державотворення України як правової держави.

Переконаний, що видання «Часопису» сприятиме виконанню завдань, які стоять перед судом задля поглиблення демократичних процесів у суверенній Україні та утвердження правової культури українців.

Щиро бажаю успіхів, злагоди, плідної праці, миру та благополуччя, невичерпної життєвої енергії, творчої наснаги, втілення найсміливіших планів, вдячних читачів та високого рейтингу видання.

З повагою
Голова Державної судової
адміністрації України

Р. І. Кирилюк

В. М. Колесниченко
Голова Вищої ради юстиції

Шановний Леоніде Івановичу!

Вітаю Вас із нагоди виходу першого номера науково-практичного журналу «Часопис цивільного і кримінального судочинства».

Сподіваюся, що нове видання, метою якого визначено оперативне й повне висвітлення проблем діяльності загальних судів, стане прикметою демократичного суспільства, в якому послідовно реалізуються гарантовані Конституцією та законами України права громадян на інформацію.

Щиро зичу, щоб «Часопис» став плідним полем для співпраці усіх зацікавлених аудиторій в інтересах забезпечення якісного судочинства та пошуку ефективних рішень для покращання діяльності судово-правової системи країни.

Бажаю журналу набути авторитету серед юридичних видань та широкого читачього загалу, а редакційному колективу — доброго здоров'я, добробуту, щастя, життєвої енергії, цікавих матеріалів і проектів та творчої наснаги.

З повагою
Голова Вищої ради юстиції

В. М. Колесниченко

І. Л. Самсін
*Голова Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України*

**Шановні працівники редакції журналу
«Часопис цивільного і кримінального судочинства»!**

Прийміть щирі вітання з нагоди виходу першого номера вашого видання!

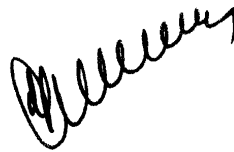
Великий суспільний інтерес до діяльності судової влади, підвищення ролі й значення ЗМІ у формуванні світогляду та правової культури громадян вимагають адекватного інформаційного забезпечення. Тому вихід у світ нового спеціалізованого юридичного видання, безумовно, сприятиме заповненню інформаційного вакууму в царині цивільного та кримінального права.

Переконаний, що ваш журнал буде цікавим і корисним не лише професійним юристам, а й пересічним громадянам, які цікавляться правовими питаннями.

Сподіваюся на плідну співпрацю «Часопису цивільного і кримінального судочинства» з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, на професійне та неупереджене висвітлення її діяльності на шпальтах вашого журналу.

Бажаю вам міцного здоров'я, особистого щастя, творчого натхнення і професійних перемог на журналістській ниві!

З повагою
Голова Вищої кваліфікаційної комісії
суддів України

І. Л. Самсін

В. І. Татков

*Голова Вищого господарського
суду України*

Шановні колеги!

Щиро вітаю вас із виходом у світ першого професійного видання Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ — «Часопис цивільного і кримінального судочинства».

Упевнений, що саме таким шляхом можна підвищити авторитет судової влади та спрямувати весь свій творчий потенціал на захист Закону, а значить — на благо держави і кожного громадянина.

Нехай ваше видання сприяє поширенню інформації про діяльність суду та суддів і популяризує суддівську професію. Сподіваюся, що на сторінках журналу висвітлюватимуться актуальні проблеми, які існують у правовому житті України, та інформація про діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Тому з нетерпінням буду чекати на кожний наступний номер видання.

Переконаний, що «Часопис цивільного і кримінального судочинства» стане настільною книгою кожного правника.

Прийміть мої слова глибокої вдячності за високий професіоналізм, активну участь у поширенні правових знань та посиленні захисту громадян від беззаконня.

Голова Вищого господарського
суду України

В. І. Татков

О. М. Пасенюк

*Голова Вищого адміністративного
суду України*

Шановний Леоніде Івановичу!

Прийміть щирі вітання з нагоди виходу першого номера журналу «Часопис цивільного і кримінального судочинства».

Одним з основних показників розбудови нашої незалежної держави, утвердження в суспільстві демократичних цінностей є належне здійснення судочинства як метод забезпечення захисту гарантованих Конституцією України прав і свобод кожного громадянина та інтересів усієї держави.

Приємно усвідомлювати, що обраний «Часописом» шлях акумулювання й аналізу питань цивільного та кримінального судочинства сприятиме подальшому реформуванню судової системи, удосконаленню законодавства та забезпеченню єдності судової практики. Поява видання, що висвітлюватиме питання українського судочинства, не тільки значно покращить інформування нашої юридичної спільноти та широкої громадськості, а й слугуватиме підвищенню професіоналізму всього суддівського корпусу країни.

Сподіваюся, що наші спільні завдання щодо покращання якості здійснення судочинства будуть і надалі домінуючими орієнтирами в пошуку нових пропозицій та рекомендацій у спірних правових питаннях і забезпечать плідну співпрацю органів судової влади задля досягнення головної мети – верховенства права в державі.

Із безсумнівним переконанням в успішності видання бажаю творцям «Часопису» завжди мати надлишок актуальних та корисних публікацій, а також творчого натхнення у втіленні всіх задумів на благо народу України.

З повагою

Голова Вищого
адміністративного суду України

О. М. Пасенюк

Л. І. Фесенко

*Голова Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
заслужений юрист України*

РОЛЬ І МІСЦЕ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Сучасні суспільні формації апіорі не можуть обходитися без судів як інституцій для вирішення правових спорів, підтримки правового порядку в суспільстві, захисту прав та інтересів кожного члена соціуму. Оскільки в основі соціальних відносин лежать взаєморозуміння намірів та цілей дій кожної людини, взаємодія між людьми, усвідомлення ними спільних завдань, то суспільством покладені обов'язки регулювання таких відносин на судові органи.

Тому найважливіше завдання державної влади — охорона прав і свобод людини — вимагає від її судової складової бути арбітром щодо виконання практично всіх функцій держави та регулятором переважної більшості суспільних відносин. Правова держава характеризується чіткою взаємодією гілок влади, а також дієвою системою стримувань і противаг, яка має забезпечити розвиток усіх сфер суспільства. Якщо головна функція законодавчої влади — нормотворча діяльність, виконавчої — забезпечення виконання законів і розвиток держави, то на судову владу покладається завдання щодо врегулювання конфліктів. При цьому незалежна судова влада таким чином знаходить своє продовження в організації системи судів і здійсненні ними правосуддя, стає серцевиною правової держави та конституціоналізму, важливим державним механізмом і захисником основоположних прав та інтересів кожного суб'єкта суспільства.

Держава Україна, її громадяни ставлять такі ж завдання і перед національними судами.

Із часу проголошення незалежності України в 1991 р. виникла необхідність створення, розвитку та удосконалення системи судів як однієї з ознак суверенної держави з одночасним реформуванням масиву матеріального і процесуального законодавства. Базисним аспектом цього процесу став початок упровадження судової реформи з метою наближення України до європейських демократичних стандартів здійснення судочинства.

Прийняття в 1996 р. Конституції України, в якій найважливіші демократичні цінності проголошені основою перебудови в усіх сферах суспільства, стало новим поштовхом у розвитку української державності. У зв'язку з демократичними перетвореннями, що здійснювалися в українському суспільстві, відбувалися відповідні трансформації в усій системі державної влади, мета яких — створення в Україні умов для формування незалежної, демократичної, правової держави. Але реалізація таких перетворень неможлива без зміцнення правового статусу органів правосуддя. У державі, що прагне стати правовою, суд має бути авторитетним, незалежним і самостійним, у якому люди бачили б не бюрократичну установу, а реального гаранта їхніх прав, надійного захисника їхніх інтересів.

Проведення судової реформи з метою підвищення ефективності захисту прав людини, рівня доступності громадян до справедливого правосуддя викликало необхідність сформувати розгалужену систему судових органів, привести їх у відповідність до принципів правової, демократичної, соціально орієнтованої держави. Виконати це завдання неможливо без корінних змін у сфері здійснення правосуддя, становлення його як дійсно незалежної, самостійної гілки державної влади. Крім того, входження України до європейської та світової спільноти вимагає відповідних змін у всіх сферах громадського життя, адаптації основних державних інституцій до найкращих світових зразків. Найбільшою мірою це стосується саме судової системи.

Основні принципи й напрями проведення судово-правової реформи в незалежній Україні були відображені у Постанові Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. № 2296-ХІІ «Про концепцію судово-правової реформи в Україні», в якій вказувалося на необхідність формування судової влади як самостійної сили, незалежної від законодавчої та виконавчої влади, здатної здійснювати правозахисну функцію у правовій державі. Базисні положення реформи набули подальшого розвитку в ряді законодавчих актів, які регламентували діяльність судової системи в контексті здійснення правосуддя, визначали статус суддів, народних засідателів та процедуру фінансування судів.

Проте процес розвитку судової влади відбувався з певними труднощами, у складних соціальних та економічних умовах. Було багато чинників, які перешкоджали нормальній роботі органів правосуддя. У результаті проводилися нескінченні нереалістичні дискусії стосовно шляхів реформування судової системи, а сам процес затягнувся на десятиліття.

Подальший розвиток судової системи згідно із закладеними в Конституції України принципами територіальності та спеціалізації могло забезпечити лише прийняття відповідних законів, насамперед Закону України «Про судоустрій України». Крім того, у терміновому порядку наприкінці п'ятирічного терміну, відведеного Конституцією для приведення судової системи України у відповідність до її положень, у червні 2001 р. було прийнято ряд законодавчих актів, які отримали назву «мала судова реформа».

Підбиваючи підсумки зробленого у цій сфері, потрібно, на жаль, визнати, що зміни, які відбулись у системі судової влади, мали формальні ознаки реформи, а напрями, що визначалися її суб'єктами, уповільнювали поступальну ходу розвитку судової системи як незалежного інституту громадянського суспільства. Принципи верховенства права та закону, судового контролю за всіма сферами правовідносин у суспільстві необхідно було послідовно втілювати в законодавстві про судоустрій та процесуальних нормах з метою досягнення справедливості як природного наслідку її діяльності. При окресленні інституцій судової системи з наданням їм рис, притаманних судовій владі правової держави та побудови судової системи, яка базувалася б на визнаних і апробованих часом принципах, було недоцільно орієнтуватися на існуючі судові органи, лише розподіливши між ними ті чи інші функції. Навпаки, слід було ретельно проаналізувати передбачені законодавством функції судової системи й саме для їх виконання сформувані відповідні органи, тобто йти в напрямі від причини до наслідку. На жаль, відсутність науково обґрунтованих, фахово виважених концепцій реформування, і, як наслідок, безсистемність проведення реформ та їх низька результативність зумовили в судовій системі стан, близький до колапсу.

До липня 2010 р. загальні суди були представлені трьома рівнями: місцеві, апеляційні суди та Верховний Суд України як суд касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних справ. Тоді як спеціалізовані суди — господарські й адміністративні — склалися з чотирьох ланок: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди, які здійснювали касаційний перегляд судових рішень, а також Верховний Суд України, якому надавалося право лише в передбачених законом випадках переглядати рішення вищих спеціалізованих судів. Тобто права громадян щодо перегляду цивільних і кримінальних справ порівняно з аналогічними правами суб'єктів господарського та адміністративного процесів були звужені. Це також підтвердив Конституційний Суд України, який у своєму Рішенні від 11 березня 2010 р. № 8рп/2010 зазначив, що «відповідно до принципу верховенства права питання розподілу повноважень між Верховним Судом України і вищими спеціалізованими судами, визначення стадій судочинства і форм їх проведення мають бути підпорядковані гарантіям права кожної людини на справедливий суд».

Із таким негативним «багажем» реформ Україна увійшла у 2010 р., який став переломним щодо вдосконалення вітчизняної системи судоустрою та

здійснення правосуддя. Насамперед треба зауважити, що, незважаючи на значне навантаження і складні умови діяльності, суди забезпечували розгляд переважної більшості справ відповідно до вимог законодавства. Минулий рік став роком не тільки щоденного здійснення правосуддя в непростих для України умовах, а й роком напружених пошуків шляхів поліпшення вітчизняної системи судоустрою, зміцнення організаційної основи функціонування судових органів, вирішення організаційних і матеріально-технічних питань забезпечення діяльності судів, а також підвищення професійного рівня суддів та працівників судової системи. Цей пошук був реалізований шляхом прийняття 7 липня 2010 р. нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Цей Закон покликаний сприяти реалізації таких завдань: трансформації вітчизняної системи судоустрою відповідно до європейських стандартів; зміцненню організаційної основи функціонування судових органів; вирішенню матеріально-технічних проблем забезпечення діяльності судів; підвищенню професійного рівня суддів та інших фахівців судової системи. Положеннями нового Закону було ліквідовано дискримінацію прав громадян щодо можливості перегляду цивільних і кримінальних справ. Так, ст. 7 Закону «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що для забезпечення справедливого й неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій та Верховний Суд України. Таким чином було розширено систему судів загальної юрисдикції та передбачено функціонування Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який розпочав свою діяльність з 1 листопада 2010 р.

Необхідно зазначити, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ — це суд, що розглядає цивільні та кримінальні справи у чітко визначених законом судових юрисдикціях. Він є третьою ланкою у відповідній системі спеціалізованих судів і покликаний забезпечувати реалізацію права на касаційне оскарження судових рішень. Слід наголосити на тому, що будь-який спеціалізований суд не є спеціальним судом, а відповідно до Конституції України створюється саме в системі судів загальної юрисдикції та є її складовою.

Уже з перших днів діяльності Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ довелося розглядати велику кількість заяв і скарг від громадян на недоліки в роботі судів. Суспільство вимагає поліпшення якості здійснення правосуддя, прискорення розгляду справ, підняття рівня дисципліни в судах, уважного і фахового ставлення до людей, адже саме суд часто стає тим останнім bastionом захисту прав громадян, який зобов'язаний не допускати безправ'я, корупції, авторитаризму та правового нігілізму.

Значне навантаження на суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ є наслідком неуконплектова-

ності суду. Існують об'єктивні причини виникнення такої ситуації, оскільки відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» переведення судді до вищого спеціалізованого суду здійснюється парламентом із дотриманням порядку, встановленого цим Законом та Регламентом Верховної Ради України для обрання судді. Ця процедура є доволі тривалою, та й парламентські сесії мають перерви в роботі.

Треба підкреслити, що вся судова система зараз відчуває дефіцит суддівських кадрів. Упродовж останніх п'яти років кадрова політика в судовій системі була незадовільною, про що свідчить той факт, що до кінця 2010 р. вакантними залишалися понад 680 посад суддів. Перші кроки для виправлення цієї ситуації вже зроблено. Парламент прийняв зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», завдяки яким спрощується підготовка суддівських кадрів і процедура призначення на посаду судді вперше. На сьогодні оголошено конкурс на заняття 686 вакантних посад суддів місцевих судів та проведено анонімне тестування (іспит) кандидатів на посаду судді вперше на виявлення рівня їх загальних теоретичних знань у галузі права.

Найголовніший аспект нашої роботи — це якість здійснення правосуддя, законність постановлених судових рішень. Слід підкреслити, що з року в рік зростає кількість звернень громадян до суду. Це може свідчити не лише про поглиблення суспільних проблем, а й про зростання потреби в суді як у правовому арбітрі в усіх сферах життєдіяльності суспільства. При цьому якість розгляду справ залишається практично незмінною. На жаль, доводиться констатувати, що є проблеми в застосуванні норм права при розгляді окремих категорій справ. Серед них — трудові спори, вирішення договірних і земельних суперечок, які є важливими для кожної людини. Що стосується кримінальної юрисдикції, то традиційно є проблемними питання кваліфікації дій підсудних та призначення покарання.

Незадовільними залишаються строки розгляду справ судами. Але багато складових оперативного здійснення правосуддя перебуває за межами повноважень судів. Хоча це не може бути виправданням, адже людину не цікавить, хто і що повинен робити, — для неї важливим є якісний та справедливий розгляд справи.

Сьогодні Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ активізує надання методичної допомоги апеляційним та місцевим судам — відпрацьовує відповідні методики, аналізує недоліки в роботі, закликає колег учитись і підвищувати свій фаховий рівень. Особливу увагу звертає на допомогу в розрізі тих справ, які раніше не вирішувалися місцевими судами, а були предметом розгляду апеляційних судів як судів першої інстанції. Це допоможе поліпшити якість здійснення правосуддя і дисципліну.

Питання законності й обґрунтованості судових рішень тісно переплітається з підвищенням кваліфікації суддів. Ключовим завданням при цьому є створення умов для спеціалізованої підготовки до судової діяльності. Водночас суддя має бути готовий до роботи не лише професійно, а й морально. Зараз Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Національна школа суддів України розробляють програми навчання як майбутніх, так і працюючих суддів, а також психологічні тести для підготовки професійних суддів. А з 1 липня 2011 р. навчання в Національній школі суддів України стало обов'язковою умовою для заняття суддівської посади.

Неможливо також залишити поза увагою проблему, яка підлягає комплексному вирішенню всіма державними інституціями України, зокрема і судовими органами. Йдеться про велику кількість скарг наших громадян до Європейського суду з прав людини. Рішення Європейської Феміди у справах проти України є не лише свідченням того, що українці можуть отримувати гідний захист їх прав відповідно до європейських стандартів, а й виступають індикатором системних проблем національного правового захисту, де ключовою ланкою є саме суд. Особливу увагу Європейський суд звертає на стан справ щодо тримання осіб під вартою і на терміни розгляду справ. У результаті подібних порушень держава змушена виплачувати значні суми з державного бюджету на виконання рішень Європейського суду з прав людини. Серйозна проблема, яку повинна вирішити вітчизняна судова система, — недопущення нових Страсбурзьких вердиктів щодо тривалого розгляду справ судами. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ постійно акцентує увагу суддів на цьому з метою посилення захисту прав людини, зміцнення принципу верховенства права та підвищення рівня обізнаності суддів щодо практики застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У контексті здійснення заходів реформування передбачається ще багато роботи. Для підвищення ефективності функціонування системи судів, для досягнення рівня міжнародних стандартів здійснення правосуддя у нас є орієнтири, відображені у визнаних світовою правовою спільнотою документах. Це і Основні принципи ООН стосовно незалежності судових органів 1985 р., і Європейська хартія про статус суддів 1998 р., і Бангалорські принципи поведінки судді 2002 р., а також ряд інших міжнародних актів. Саме їх імплементація та реалізація дасть змогу здолати шлях перетворень та забезпечити належний рівень захисту прав та свобод, передбачених Конституцією України і міжнародно-правовими актами.

М. П. Пшонка

заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України

О. С. Ткачук

кандидат юридичних наук, доцент, суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Для визначення предмета будь-якого дослідження потрібно насамперед охарактеризувати основні поняття, пов'язані з ним. З метою аналізу особливостей касаційного провадження у сучасному цивільному судочинстві України зупинимося детальніше на понятті «касація».

Його класичну дефініцію, яка і в наші дні не втратила свого значення, наводить Енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона: «Касація — це процесуальний засіб, що застосовується для скасування остаточних судових рішень і вироків, постановлених всупереч нормам матеріального права або з порушенням процедури судочинства, встановленої процесуальним законом. Касація відрізняється від апеляції тим, що спрямована не на скасування рішень і вироків, неправильних або несправедливих з точки зору фактичних обставин справи, а тільки на скасування рішень, прийнятих з порушенням законів» [1].

Вважається, що коріння касації сягають римського права. У Римській імперії пізньоантичного періоду існував такий правовий засіб, як *supplicatio ad principem* (скарга до імператора), функцією якого було оскарження рішень апеляційної інстанції. У пізньому Середньовіччі цей правовий засіб став частиною процесуального права Священної римської імперії германської нації, кодифікованого тогочасними вченими-юристами провідних університетів Європи [2, с. 194].

Касація у своїй сучасній формі бере початок у Франції. У XVI ст. було запроваджено інститут спеціальної скарги Королівській раді на *contrariétés et nullités* судових рішень. В ордонансі 1667 р. касація виступає як порядок скасування рішень, що порушують ордонанси й едикти. Касації на той

час — атрибут суверенної влади монарха. Право касації було функцією відділу Королівської ради. Після подій Великої французької революції інститут касації зазнав певних змін. Зокрема, обмеження ролі касаційного суду правом лише скасування судових рішень усувало можливість зловживань у тлумаченні законів і ліквідувало небезпеку тиранії, зберігаючи за судом, куди справа переходила для вирішення по суті, свободу знову застосувати закон правильно. Касаційний суд Франції був поставлений над усіма судами країни для нагляду за правильним застосуванням законів і забезпечення їх дотримання всіма судовими органами, які від цього ухилялися. Також цей суд забезпечував однакове застосування законів на теренах усієї держави. Отже, касаційний суд повинен був розглядати не матеріали справи, а судові рішення й стежити за їх відповідністю законам [1].

Таким чином, касаційний суд було створено як єдину інстанцію, до функцій якої входив нагляд за дотриманням закону всіма судьями. Однак із часом судова практика у Франції стала джерелом права, оскільки саме вона адаптувала дефініції законів до соціальної еволюції та ситуацій, не передбачених законодавцем.

Зважаючи на це, основною метою функціонування Касаційного суду Франції в сучасних умовах є нагляд за тим, щоб усі сторони були рівні перед правосуддям (у разі відхилень судової практики на місцях від усталених форм), а також уніфікація (узагальнення) інновацій, запроваджених судовою практикою.

Крім того, Касаційний суд займається координуванням методів, що застосовуються в судовій практиці (фундаментальні принципи організації процесів, поглиблені пошуки, спрямовані на те, щоб виділити з багатьох реальних ситуацій визначальні елементи для їх правової кваліфікації, а також для адекватного застосування юридичних правил) [3].

Таким чином, Касаційний суд Франції не переглядає по суті справи нижчих судів, а здійснює юридичну перевірку правильності винесених ними рішень з питань застосування норм матеріального та процесуального права. До речі, і Вищий касаційний суд Італії розглядає скарги з питань права на постанови судів у цивільних справах, спори про компетенцію судів, а також забезпечує точне дотримання та однакове тлумачення закону, єдність національного права. Такі функції касаційного суду характерні загалом для романо-германської системи права [4, с. 137–138].

Крім цього, важливою функцією вищих судових органів у романо-германській системі права є забезпечення єдності судової практики. Вищі судові інстанції загальної юрисдикції цієї правової системи наділені, крім функції касації, ще й самостійною функцією уподібнення судової практики. Так, Касаційний суд Бельгії виконує регулятивну роль, забезпечуючи єдність права, у ФРН ревізію рішень апеляційний судів та судів першої інстанції

дозволено, якщо постанова ревізійного суду необхідна, зокрема, для забезпечення єдності судової практики [5, с. 16].

Повертаючись до французького прикладу, варто зазначити, що модель Касаційного суду Франції інколи називають «чистою» касацією, на відміну від моделі, впровадженої в деяких інших країнах. Зокрема, на думку І. Д. Перлова, касація в романо-германській системі права принципово відрізнялася від касації в СРСР. Для континентального процесу характерною є так звана чиста касація, тобто оскарження вироку лише за формальними підставами (порушення матеріального і процесуального закону), розгляд же касаційним судом суті справи не допускається. Суд має право скасувати вирок, але не може змінити його [6].

Як відомо, у радянському праві касацією називали те, що насправді є апеляцією, тобто оскарження чи опротестування до суду вищого рівня судових рішень та вироків, які не набрали законної сили, і розгляд цим судом справ за скаргами й протестами з метою перевірки законності та обґрунтованості рішень і вироків.

У ст. 231 Цивільного процесуального кодексу Української РСР 1963 р. (далі — ЦПК 1963 р.) з цього приводу зазначалося, що рішення суду набирає чинності після закінчення строку на касаційне оскарження та внесення касаційного подання прокурора, якщо воно не було оскаржено і на нього не внесено касаційного подання. У разі подання касаційної скарги або внесення касаційного подання рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи судом касаційної інстанції. Згідно зі ст. 300 цього ж Кодексу на суд покладался обов'язок при розгляді справи в касаційному порядку за наявними у справі й додатково поданими сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, матеріалами перевірити законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції як в оскарженій, так і в неоскарженій частині, а так само щодо осіб, які не подали скаргу. Суд не був зв'язаний доводами, наведеними у касаційній скарзі або поданні, й мав перевірити справу в повному обсязі [7].

Перегляд рішень, які набрали чинності, здійснювався за процедурою нагляду (гл. 42 ЦПК 1963 р.). Нагляд існував в українському процесуальному законодавстві до 21 червня 2001 р. Вважалося, що ця процедура була спрямована на зміцнення законності та правопорядку, на захист прав і законних інтересів громадян та організацій, а також на дотримання правових принципів відправлення правосуддя.

Європейський суд з прав людини (далі — Європейський суд) дотримувався з цього приводу протилежної думки і зазначав, що, застосовуючи процедуру нагляду з метою скасування судового рішення, Україна порушує принцип правової певності та право людини на доступ до суду, гарантоване ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8].

При розгляді справи в порядку нагляду суд відповідно до ст. 336 ЦПК 1963 р. був зобов'язаний перевірити законність і обґрунтованість рішення, ухвали та постанови як в опротестованій, так і в неопротестованій частині, так само і щодо осіб, не зазначених у протесті. Суд не був обмежений доводами, наведеними у протесті, і мав перевірити справу в повному обсязі.

Розглянувши справу в порядку нагляду, суд своєю ухвалою або постановою міг залишити рішення, ухвалу, постанову без змін, а протест — без задоволення; скасувати рішення, ухвалу чи постанову повністю або частково і направити справу на новий розгляд до суду першої або касаційної інстанції; скасувати рішення, ухвалу, постанову повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити заяву без розгляду; залишити в силі одне з раніше постановлених у справі рішень, одну з ухвал чи постанов; змінити рішення, ухвалу чи постанову або постановити нове рішення, не передаючи справи на новий розгляд, якщо у ній не вимагається збирання або додаткова перевірка доказів, обставини справи встановлені судом першої інстанції повно і правильно, але допущено помилку в застосуванні норм матеріального права.

При цьому підставами для скасування в порядку нагляду рішень, ухвал чи постанов суду відповідно до закону (ст. 338 ЦПК 1963 р.) були їх необґрунтованість або істотні порушення норм матеріального чи процесуального права.

У результаті змін, внесених до ЦПК 1963 р. Законом від 21 червня 2001 р. № 2540-III /2540-14/, було запроваджено апеляційне та касаційне оскарження судових рішень.

Відповідно до зазначеного Закону касаційне провадження порушувалося за скаргою сторін та інших осіб, які брали участь у справі, а також прокурора і осіб, котрі не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання щодо їх прав і обов'язків (ст. 320 ЦПК 1963 р.) [9].

У касаційному порядку допускалося оскарження усіх рішень і ухвал, постановлених судом першої інстанції, а також ухвал і рішень суду апеляційної інстанції лише у зв'язку з порушенням матеріального чи процесуального права. При цьому закон дозволяв оскаржувати навіть ті рішення і ухвали суду першої інстанції, які не переглядалися в апеляційному порядку. І знову ж таки законодавець робив акцент на тому, що касаційний суд переглядає справи лише на відповідність рішень нормам матеріального і процесуального права.

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі — ЦПК) має певні особливості регламентації касаційного провадження. Зокрема, у ст. 324 ЦПК визначено суб'єкт, предмет і підстави касаційного оскарження. У ч. 1 цієї статті зазначено, що касаційну скаргу мають право подати сторони та інші особи, які беруть участь у справі (ст. 26 ЦПК), а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки.

Предметом касаційного оскарження відповідно до закону є рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду; ухвали суду першої інстанції, зазначені у пунктах 1, 3, 4, 13–18, 20, 24–29, 31–33 ч. 1 ст. 293 ЦПК, після їх перегляду в апеляційному порядку й ухвали апеляційного суду, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Підставами касаційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 324 ЦПК є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Водночас межі розгляду справи судом касаційної інстанції окреслені у ст. 325 ЦПК і мають кілька взаємопов'язаних складових частин.

По-перше, це самі межі касаційної скарги. По-друге, відповідність рішень судів першої чи апеляційної інстанції нормам матеріального або процесуального права. По-третє, межі позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції. Щодо першого чинника, то суд не обмежений доводами, наведеними у касаційній скарзі, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.

Таким чином, основою діяльності касаційного суду у цивільному процесі є перевірка судових рішень на їх відповідність нормам матеріального і процесуального права.

Досить чіткі приписи процесуального закону, сформульовані у статтях 324, 325 ЦПК, певною мірою «розмиваються» змістом ч. 2 ст. 337 цього Кодексу. У наведеній нормі зазначено, що правильне по суті і справедливе рішення суду не може бути скасоване касаційним судом з одних лише формальних міркувань.

З огляду на це можна зробити припущення, що закон дозволяє і зобов'язує касаційний суд здійснювати перевірку рішень судів першої й апеляційної інстанцій щодо їх правильності і справедливості, оскільки навіть при дотриманні норм матеріального чи процесуального права не може залишатися в силі несправедливе рішення, а також таке, що суперечить основоположним, природним правам людини. Однак для того, щоб з'ясувати, чи відповідає рішення цим критеріям, касаційний суд має перевірити всю справу, оцінити всі докази й перевірити всі висновки судів щодо їх достовірності, обґрунтованості, справедливості та відповідності принципу верховенства права. Ці завдання не відповідають тим, які традиційно стоять перед касаційним провадженням.

Так, Європейський суд, розглядаючи справу «Пономарьов проти України» (заява № 3236/03), зазначив, що повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, а не для здійснення нового судового розгляду. Пере-

гляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору щодо одного предмета не є підставою для нового розгляду. Винятки з цього принципу можуть мати місце лише за наявності підстав, зумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру [10].

На думку Європейського суду, що була наведена в рішенні у справі «Бочан проти України» (заява № 7577/02), той факт, що позиція Верховного Суду України по суті відрізняється від позиції судів нижчих інстанцій, не може бути єдиною підставою для повторних переглядів справи. Повноваження Верховного Суду України щодо перегляду справи мають здійснюватися для виправлення юридичних та судових помилок, а не для зміни оцінки фактів судів нижчих інстанцій [11].

Процедура розгляду касаційних справ за чинним цивільним процесуальним законодавством України містить такі специфічні елементи, на які потрібно звернути особливу увагу. Одержавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог ст. 326 ЦПК, суддя-доповідач упродовж трьох днів вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, вистребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на цю скаргу. За наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суддя-доповідач у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду.

Очевидно, що законодавець, формулюючи зміст ст. 328 ЦПК стосовно порядку відкриття касаційного провадження, керувався бажанням допустити до перегляду вищим судом лише ті справи, в яких зі змісту касаційної скарги вбачаються належні суб'єкт, предмет і підстави касаційного оскарження. Для того щоб суддя вирішив відкрити касаційне провадження, заявник має навести у скарзі обґрунтовані твердження про порушення судами норм матеріального і/чи процесуального права при постановленні рішень або зі змісту касаційної скарги та доданих до неї матеріалів має бути видно, що у першій чи апеляційній інстанції ухвалено неправильне по суті, несправедливе рішення.

Запровадження подібних фільтрів у касаційному провадженні цілком допустимо і відповідає суті цієї стадії цивільного процесу [12, с. 99–107]. Проте, на наш погляд, у цьому питанні думка судді не повинна переважати над об'єктивними критеріями, передбаченими у законі. Зокрема, п. 5 ст. 328 ЦПК щодо відмови судді у відкритті касаційного провадження, якщо касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи, мав би містити більш чіткі орієнтири.

Враховуючи те, що у цій статті ми маємо на меті лише окреслити питання, які заслуговують на більш широке обговорення науковою та практикуючою

чою юридичною спільнотою, хочемо звернути увагу на ще два моменти касаційного провадження.

По-перше, це розумні строки розгляду справи у касаційному провадженні. У ст. 330¹ ЦПК передбачено, що касаційна скарга на рішення суду першої інстанції після її перегляду в апеляційному порядку, рішення й ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду, мають бути розглянуті протягом одного місяця, а на ухвали, передбачені п. 2 ч. 1 ст. 324 цього Кодексу, — протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі. Упродовж зазначених строків судді надається право протягом десяти днів готувати доповідь про обставини справи і протягом п'яти днів після цього — забезпечити проведення попереднього засідання. Таким чином, закінчуються п'ятнадцять днів, відведених для розгляду ухвал у касаційному порядку (п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК). Тобто законодавець взагалі не передбачив часу для витребування і доставки справ із судів першої та апеляційної інстанцій, для роботи секретаріату суду щодо призначення слухання справи, для виклику в судове засідання осіб тощо.

По-друге, слід обговорити питання щодо повноважень, прав касаційного суду при розгляді справи у попередньому засіданні (ст. 332 ЦПК) та у складі колегії з п'яти суддів (ст. 333 зазначеного Кодексу).

При попередньому розгляді справи суд касаційної інстанції відхиляє касаційну скаргу і залишає рішення без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення (ч. 3 ст. 332 ЦПК).

Водночас суд касаційної інстанції (при попередньому розгляді справи) скасовує судові рішення за наявності підстав, які тягнуть обов'язкове скасування судового рішення (ч. 4 ст. 332 ЦПК).

І нарешті, касаційний суд призначає справу до судового розгляду за відсутності підстав, установлених частинами 3, 4 ст. 332 ЦПК, або якщо хоч один суддя зі складу суду дійшов висновку про потребу в розгляді справи колегією з п'яти суддів.

Тобто для призначення слухання справи п'ятьма суддями після попереднього розгляду є лише дві підстави: а) вимога про це хоча б одного із суддів; б) відсутність підстав для обов'язкового скасування судового рішення і наявність інших підстав для скасування судового рішення.

Перелік обов'язкових підстав для скасування судових рішень, на нашу думку, має бути визначений таким чином: 1) справу розглянув неправомочний суддя або склад суду; 2) рішення постановлено чи підписано не тим складом суддів, які розглянули справу; 3) справу розглянуто за відсутності будь-кого з осіб, котрі беруть участь у справі та не були повідомлені про час і місце судового засідання; 4) суд вирішив питання про права й обов'язки осіб, які не були притягнуті до участі у справі. Зазначені підстави узгоджуються з тими правилами, що передбачали перегляд рішень

у вітчизняному цивільному судочинстві й раніше, і тепер відповідають букві нового ЦПК.

Щодо інших підстав для скасування судового рішення, то вони згадуються у ч. 2 ст. 337, частинах 1, 2 ст. 338 ЦПК.

Підставою для скасування ухвал судів першої та/чи апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального або процесуального права, які призвели до постановлення незаконної ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Підставою для скасування судових рішень судів першої та/чи апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, які унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Будь-яке судове рішення підлягає скасуванню, якщо воно неправильне по суті та несправедливе.

Насамкінець хотілося б звернути увагу на випадки, коли касаційний суд за результатами розгляду справи має повноваження ухвалити своє рішення чи змінити рішення нижчого суду. Відповідно до ст. 342 ЦПК це можливо, якщо суд першої чи апеляційної інстанції застосував закон, який не поширюється на ці правовідносини, чи не застосував закон, який підлягав застосуванню. Жодних інших підстав для того, щоб касаційний суд «вершив» правосуддя як суд першої інстанції не існує.

Підсумовуючи викладене, можна дійти таких висновків.

Касаційне провадження є невід'ємною складовою частиною національного судочинства. Воно має риси класичної касації, що діє в демократичних країнах, спрямоване на забезпечення захисту прав людини та сприяє однаковому застосуванню законів на всій території держави. Приводом для прийняття касаційної скарги до розгляду судом є насамперед порушення процесуальної форми, оскільки вона є гарантією правильного здійснення правосуддя, а також пряме порушення тексту або змісту закону матеріального права та його помилкове чи неоднакове застосування судами.

Касація здійснюється в Україні у двох формах: а) перегляд рішень у касаційному порядку вищими судами (Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищим адміністративним і Вищим господарським судами); б) перегляд Верховним Судом України рішень вищих судів у зв'язку з неоднаковим застосуванням судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що призвело до ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Тож, на нашу думку, якщо рішення судової інстанції визнано таким, що підлягає касації, касаційний суд все ж не повинен ухвалювати нового рішення по суті — інакше він перетворився б на третю судову інстанцію, виявився

б занадто обтяженим розглядом справ по суті, став би на шлях невинуватого захисту інтересів приватних осіб, втратив би престиж неупередженості в очах суспільства і час від часу припускався б помилок та отримував би скарги на свої рішення. Водночас можливості оскаржити рішення касаційного суду в апеляційному та касаційному порядку зацікавлені особи не мають.

Поняття «справедливість», про яке йдеться лише у статтях 1, 308 і 337 ЦПК, має знайти нормативне пояснення у тому ж Кодексі. На наш погляд, з урахуванням правових рекомендацій, висвітлених у декількох рішеннях Європейського суду [13], це поняття у цивільному процесі слід розуміти як: 1) право на доступ до суду і право звернутися до суду; 2) правильне вирішення справи, тобто ухвалення судового рішення відповідно до чинних норм матеріального і процесуального права; 3) вирішення справи незалежним, неупередженим і об'єктивним судом, створеним відповідно до закону; 4) надання рівних прав учасникам судового розгляду; 5) право на подання доказів суду, їх об'єктивна допустимість і оцінка; 6) публічність процесу; 7) розгляд справи у розумні строки.

За умови такого трактування теперішній зміст ст. 337 ЦПК був би логічним і зрозумілим. Водночас завдання касаційного суду в цивільному процесі України більшою мірою відповідали б поняттю «касація» у класичному значенні цього слова.

Список використаних джерел

1. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — Петербург, 1890–1907 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedia-dictionary/049/49494.htm>
2. *Huelle W.* Das Supplikationswesen in Rechtssachen // Zeitschrift der Savigny-Stiftung fuer Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung (ZRG GA) — 1973. — Bd. 90. — С. 194–212.
3. *Леклер П.* Миссия Кассационного суда во Франции // Правосудие в Восточной Сибири. — 2001. — № 3–4.
4. *Заяць Н.* Межі розгляду цивільної справи судом касаційної інстанції // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2009. — Вип. 48. — С. 137–141.
5. *Стецик Н.* Судова правотворчість у континентальному праві: загально-теоретична характеристика // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2010. — Вип. 50. — С. 15–19.
6. *Перлов И. Д.* Кассация (опротестование судебных решений) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vseslova.com.ua/word/45243>
7. Цивільний процесуальний кодекс УРСР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.11.1&nobreak=1>
8. Європейський суд з прав людини. Справа «Трегубенко проти України» (заява № 61333/00) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=158920
9. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції Закону від 21 червня 2001 р. № 2540-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.11.4&nobreak=1>

10. Європейський суд з прав людини. Справа «Пономарьов проти України» (Заява № 3236/03) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6440.0>

11. Європейський суд з прав людини. Справа «Бочан проти України» (Заява № 7577/02) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mizhnarodnividnosyny.xrtmp.com/document/2752>

12. Див. з цього приводу також: Луспеник Д., Сакара Н. Українська модель касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах : проблеми та перспективи удосконалення (спрощення) // Право України. – 2008. – № 7. – С. 99–107.

13. Європейський суд з прав людини. Справа «Голдер проти Сполученого Королівства» (Заява № 4451/70) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/golder-protiv-soedinnenogo-korolevstva-postanovlenie-evropejskogo-suda>; Справа «Ольссон проти Швеції» (Заява № 10465/83) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/olsson-protiv-shvecii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>; Справа «Домбо Бехеер проти Нідерландів» (Заява № 14448/88) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/dombo-bexeer-protiv-niderlandov-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

В. В. Сердюк

*доктор юридичних наук, доцент,
заступник керівника апарату
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АПАРАТІВ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

Проведення заходів судово-правової реформи влітку 2010 р. відкрило як позитивні, так і негативні сторони реформування, що повною мірою відображаються на функціонуванні вищих судових органів держави та діяльності їх апаратів. Серйозним поштовхом для початку нових досліджень у цій сфері з метою розкриття проблем та відпрацювання шляхів їх вирішення є необхідність використання цілісних теоретичних доробків та напрацювань практики судового устрою, теорії управління, а також потреби системного організаційного забезпечення процесу здійснення судочинства. За змістом статей 149, 150 Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус судів» (далі — Закон) організаційне забезпечення діяльності вищих спеціалізованих судів покладається на їх апарат.

Відповідно до положень ч. 3 ст. 125 Конституції України вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Разом із тим на конституційному рівні не відображено як питань організації власне вищих спеціалізованих судів, так і їх апарату. Крім цього, приписи ст. 31 Закону, унормовуючи склад вищих спеціалізованих судів, прямо не визначають апарат їх складовою частиною.

На рівні організаційно-штатної структури апарат вищого спеціалізованого суду — це сукупність відповідних підрозділів з визначених напрямів діяльності, працівниками яких є державні службовці. Загалом проблеми, пов'язані зі становленням, проходженням та реформуванням державної служби в Україні досліджували В. Б. Авер'янов, Н. М. Грінівецька, С. В. Ківалов, О. Д. Крупчан, В. І. Луговий, Д. І. Майборода, Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко та інші науковці [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8]. Однак у системі судових органів, де основні принципи розвитку інституту державної служби, на нашу думку, мають запроваджуватися з урахуванням специфіки діяльності апаратів судів, ці питання поки що не дістали свого вирішення. Окремі

положення цієї проблеми досліджувались у працях В. А. Капустинського. Автор розглядав питання діяльності апарату суду в контексті загальнодержавних та інтеграційних процесів у сфері державної служби [4; с. 32–35]. Однак дослідження щодо правових основ організації та функціонування апарату вищого спеціалізованого суду (далі – апарат) не проводилися, що і зумовило актуальність цієї статті.

Закон у ст. 149 регулює окремі питання організації та діяльності апарату суду загалом, а ст. 150 конкретизує особливості функціонування апарату Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів. Відповідно до положень ч. 1 вказаної статті Закону організаційно-методичне та інформаційне забезпечення діяльності вищого спеціалізованого суду покладено на його апарат. Положення про апарат, структура і штатний розпис апарату затверджуються зборами суддів. Керівник апарату вищого спеціалізованого суду (його заступник) призначається на посаду та звільняється з посади Головою Державної судової адміністрації України за поданням голови відповідного суду. Тобто вирішення питань реалізації законодавчих положень щодо апарату вищих судових органів має потрійний характер, сутність якого полягає у вчиненні взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих дій: 1) зборами суддів; 2) головою відповідного вищого спеціалізованого суду; 3) Головою Державної судової адміністрації України.

Чинний Закон не визначає повноважень апарату вищих судових органів. Однак, керуючись змістом регламентації правового статусу відповідного вищого спеціалізованого суду та з урахуванням нормативного поєднання приписів статей 31, 149, 150 Закону, необхідно виокремити ряд самостійних функцій, здійснення яких покладається на апарат зазначених судів:

1. У сфері інформаційно-методичного забезпечення здійснення правосуддя: 1) організація проведення роботи з узагальнення судової практики й аналізу судової статистики з метою сприяння роботі пленуму і зборів суддів, судовим палатам у вирішенні питань формування правильної та однакової судової практики; 2) забезпечення відповідного суду інформаційно-аналітичними матеріалами щодо стану організації здійснення судочинства у судах нижчого рівня; 3) розробка методичних рекомендацій з питань проведення узагальнень судової практики, а також аналізу даних судової статистики з питань організації здійснення правосуддя; 4) забезпечення обліку й систематизації законодавчих та інших нормативно-правових актів України, а також підтримання їх текстів у контрольному стані; 5) підготовка проєктів пропозицій і звернень до Конституційного Суду України щодо конституційності положень законів та інших правових актів у разі виникнення питань із цього приводу при здійсненні судочинства судами відповідної спеціалізованої юрисдикції; 6) підготовка висновків, довідкових та аналітичних матеріалів з питань, що належать до компетенції відповідного вищого спеціалізованого суду та керівника апарату; 7) організаційне забез-

печення реалізації конституційних і законодавчих повноважень відповідного вищого спеціалізованого суду; 8) організаційне забезпечення діяльності пленуму, судових палат, Науково-консультативної ради та надання організаційно-інформаційної та консультативно-методичної допомоги у процесі розроблення й опрацювання внесених на їх розгляд питань; 9) забезпечення ведення обліку та узагальнення пропозицій і зауважень, висловлених на засіданнях пленуму та на зборах суддів відповідного вищого спеціалізованого суду; 10) організація контролю за додержанням термінів розгляду наказів, розпоряджень і доручень голови відповідного суду, його заступників, голів судових палат та керівників апарату, їх своєчасним виконанням і поданням матеріалів; 11) організаційне забезпечення нарад, зустрічей, семінарів, конференцій тощо, які проводяться відповідним вищим спеціалізованим судом; 12) організація прийому громадян, у тому числі особистого прийому керівництвом суду з питань організаційної діяльності, розгляд їх звернень, заяв і скарг, що надходять до відповідного вищого спеціалізованого суду, а також вивчення й узагальнення питань, які порушуються громадянами та іншими особами у своїх зверненнях; 13) організація розроблення процедурних норм із питань внутрішньої діяльності відповідного суду.

2. У сфері документального забезпечення: 1) здійснення документального обслуговування засідань відповідного вищого спеціалізованого суду; 2) ведення протоколу або стенограми засідань пленуму та зборів суддів; 3) забезпечення належної організації роботи з документами в апараті, правильності їх оформлення та своєчасності проходження, приймання й експедиційної обробки, а також аналіз, опрацювання та доставлення службової кореспонденції адресатам; 4) опрацювання, друкування та тиражування матеріалів і документів, пов'язаних із діяльністю відповідного суду; 5) розсилання в установленому процесуальним законодавством порядку судових рішень; 6) забезпечення підготовки та видання документів згідно з вимогами Інструкції з діловодства у відповідному суді, регламентів пленуму; 7) організація обліку, зберігання та користування документами у відповідному суді, комплектування і ведення архіву, підготовка документів та архівних справ (нарядів) для передачі їх у встановленому порядку на постійне зберігання до установ Державного комітету архівів України.

3. У сфері інформаційно-комп'ютерного забезпечення: 1) забезпечення відповідного вищого спеціалізованого суду, його посадових осіб відповідною внутрішньою та зовнішньою інформацією з правових та інших питань на основі сучасних методів і засобів обробки даних комп'ютерних мереж та телекомунікацій; 2) забезпечення функціонування, методичного і технологічного ведення відповідних баз даних інформаційних комп'ютеризованих систем індивідуального та колективного користування; 3) здійснення інформаційно-технологічного забезпечення засідань пленуму, зборів суддів відповідного суду; 4) забезпечення вдосконалення систем судового і загального

діловодства і правової інформації; 5) забезпечення своєчасного наповнення Єдиного реєстру судових рішень.

4. У сфері фінансового, матеріально-технічного та соціально-побутового забезпечення: 1) здійснення фінансування діяльності відповідного вищого спеціалізованого суду, у тому числі його апарату та структурних підрозділів, згідно з видатками, передбаченими кошторисом витрат на забезпечення повноважень; 2) організація підготовки для розгляду Кабінетом Міністрів України пропозицій щодо обсягів фінансування відповідного суду, прогнозування наслідків внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів із цих питань; 3) розроблення структури, штатного розпису апарату та кошторису на утримання відповідного вищого спеціалізованого суду; 4) здійснення в межах наявних коштів матеріально-технічного забезпечення діяльності відповідного суду; 5) організація оперативного управління державним майном, що забезпечує діяльність відповідного суду, згідно з положеннями Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та інших нормативно-правових актів; 6) забезпечення в установленому порядку соціально-побутових і житлових умов суддям відповідного суду (в тому числі й суддям у відставці), членам їхніх сімей, працівникам апарату згідно з вимогами чинного законодавства; 7) забезпечення діяльності відповідного суду засобами зв'язку, в тому числі і спеціального зв'язку, та іншою оргтехнікою.

5. У сфері кадрового забезпечення: 1) організація ведення кадрової роботи, віднесеної до компетенції відповідного вищого спеціалізованого суду; 2) організація проведення підвищення кваліфікації працівників апарату.

6. У сфері інформаційної діяльності: 1) встановлення і підтримання постійних зв'язків із засобами масової інформації з метою забезпечення прозорості й відкритості діяльності відповідного суду; 2) підготовка та поширення матеріалів про діяльність відповідного вищого спеціалізованого суду, організація проведення прес-конференцій, зустрічей та інших заходів; 3) організація випуску офіційних друкованих видань та інформаційне наповнення веб-сайта відповідного суду з метою оприлюднення роз'яснень з питань застосування законодавства і матеріалів судової практики.

7. У сфері міжнародно-правового співробітництва: 1) забезпечення постійних ділових зв'язків з дипломатичними місіями іноземних держав в Україні та її представницькими органами за кордоном; 2) організація перекладу під час зустрічей, а також переклад кореспонденції, що надходить до відповідного суду іноземними мовами; 3) забезпечення встановлення і підтримання міжнародних зв'язків відповідних вищих спеціалізованих судів з урядовими та неурядовими організаціями іноземних держав; 4) організація прийомів у відповідному суді делегацій, державних і політичних діячів, дипломатичних представників іноземних держав та представників міжнародних організацій.

8. В інших сферах діяльності: 1) організація роботи з охорони державної таємниці; 2) забезпечення режимів секретності та службової таємниці; 3) контроль за виготовленням, використанням та зберіганням печаток і штампів відповідного суду; 4) забезпечення планування та проведення заходів мобілізаційної підготовки в суді; 5) організація роботи із забезпечення безпеки суддів і працівників апарату, в тому числі в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану; 6) виконання інших функцій згідно з постановами пленуму, рішеннями зборів суддів, розпорядженнями, наказами, дорученнями голови відповідного суду, його заступників та керівника апарату і його заступника.

Нормативним підґрунтям діяльності апарату є положення статей 149, 150 Закону. Крім того, з метою уніфікації вимог щодо перебування громадян на державній службі в управлінських структурах судової влади, а також врегулювання їхнього правового статусу державних службовців діє розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 88-р. «Про віднесення посад працівників апарату судів загальної юрисдикції до відповідних категорій посад державних службовців» [10]. У складі апарату вищого спеціалізованого суду залежно від ступеня складності покладених на нього завдань і функцій, виконуваних повноважень та обсягу роботи утворюються управління, відділи, сектори й служби. Разом із тим єдиного нормативно-правового акта, який би регулював питання, пов'язані з функціонуванням апарату відповідного вищого судового органу взагалі та його структурних підрозділів, не існує. Тому, керуючись положеннями постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2005 р. № 179 «Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій», на підставі якої упорядковано структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів, місцевих державних адміністрацій, та враховуючи специфіку діяльності апарату, маємо можливість дати визначення його окремих структурних підрозділів:

– управління – це структурний підрозділ апарату відповідного суду, що утворюється для виконання покладених на апарат завдань (як правило, одногалузевого спрямування), з багатофункціональним, програмно-цільовим напрямом діяльності. Управління має у своєму складі не менше двох відділів. Відділ у складі управління утворюється для виконання завдань за одним напрямом чи функцією (наприклад, секретаріат судової палати: його функція – забезпечення діяльності відповідної судової палати);

– відповідний самостійний відділ – це структурний підрозділ апарату відповідного суду, що утворюється з метою виконання завдань одногалузевого та однофункціонального спрямування (за одним напрямом);

– сектор – це структурний підрозділ апарату відповідного суду, в якому працює не менше двох працівників і який може бути утворений у складі управління (самостійного відділу), відділу у складі управління за необхід-

ності виконання особливих завдань або відокремлення більш важливих та перспективних від поточних;

— служба — це цільовий структурний підрозділ апарату відповідного суду, основним завданням якого є забезпечення додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні (наприклад, служба судових розпорядників), передбачених положеннями Закону.

Отже, маємо підстави стверджувати, що основним завданням апарату вищого спеціалізованого суду є організаційно-методичне та інформаційне забезпечення діяльності відповідного вищого судового органу. Крім цього, приписи статей 149, 150 Закону покладають функції щодо забезпечення діяльності вищого спеціалізованого суду не на Державну судову адміністрацію України, а саме на його апарат. Це свідчить про органічну єдність усіх функцій, які здійснюються зазначеними судовими органами, і вказує на значимість функцій організаційного забезпечення в аспекті діяльності судового органу. З наведеного випливає, що апарат вищого спеціалізованого судового органу є його невід'ємною складовою частиною.

З урахуванням викладеного можна резюмувати, що апарат вищого спеціалізованого суду — це самостійна складова частина суду, яка утворюється відповідно до Закону з метою інформаційно-методичного, інформаційно-комп'ютерного, документального, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, соціально-побутового, медичного, санаторно-курортного, транспортного, міжнародно-правового та іншого забезпечення діяльності конкретного судового органу.

Разом із тим, як свідчить практика, діюча структура апарату, його функції, характер повноважень окремих посадових осіб не повною мірою задовольняють зростаючі потреби організаційного забезпечення вищого спеціалізованого суду, ефективного виконання поставлених завдань і визначених функцій, не відповідають рівню вимог, законодавчо визначених для одного з вищих державних органів, та перспективам його розвитку. У процесі проведення судової реформи та вирішення проблем вдосконалення організації діяльності апарату необхідно розробити ряд заходів, які концептуально можна викласти так:

1. Запровадити ефективний механізм добору кадрів, не допускаючи при цьому для претендентів на зайняття посади в апараті привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками. При цьому мають бути закріплені належні вимоги до кандидатів на посади державних службовців та службовців апарату, зокрема щодо рівня їх професійності, у тому числі знання нормативно-правових актів, відповідної сфери державного управління, володіння державною мовою та за необхідності — практичними навичками роботи з комп'ютером і основними програмами користувача, а також щодо здатності до роботи з громадянами, посадовими особами органів державної влади та

органів місцевого самоврядування, засобами масової інформації на принципах об'єктивності, гласності, відкритості й прозорості. Удосконалюючи порядок прийняття на посаду та просування по службі, особливу увагу слід приділити запровадженню механізмів дієвої підтримки осіб, які мають належний досвід роботи у відповідній галузі.

2. Положенням про апарат необхідно передбачити, що до посад державних службовців згідно із законодавством про державну службу належать лише ті посади, професійна діяльність працівників на яких пов'язана з практичним виконанням функцій відповідного суду, зокрема завдань щодо підготовки проектів документів, забезпечення виконання законодавства, розподілу та використання коштів державного бюджету. Водночас необхідно встановити, що в апараті працюють також і працівники, які не належать до державних службовців, і тому їхня діяльність, порядок призначення на посади та звільнення з них мають регулюватися нормами законодавства про працю.

3. Забезпечити системне регулювання роботи структурних підрозділів апарату. Для цього необхідно впорядкувати класифікацію посад, виходячи насамперед з обсягу повноважень, змісту й складності роботи, ступеня відповідальності, та встановити більш чіткі критерії розмежування посад.

4. Розмежувати адміністративні посади апарату та функціональні й обслуговуючі посади, виходячи з відмінностей характеру повноважень і відповідальності осіб на таких посадах, та запровадити більш ефективні правові механізми забезпечення стабільної діяльності працівників апарату та їх незалежності від особистої позиції осіб, які обіймають адміністративні посади. Необхідно передбачити особливий порядок призначення на функціональні й обслуговуючі посади та звільнення з них, визначити відповідний перелік таких посад. Слід також удосконалити механізми захисту прав службовців апарату в разі проведення організаційних заходів (реорганізації).

5. Удосконалити статус працівників служби судових розпорядників, помічників суддів (консультантів), які забезпечують діяльність суддів вищого спеціалізованого суду, їх повноваження, порядок призначення на посади та звільнення з посад.

6. Удосконалити порядок прийняття на відповідні посади до апарату, просування державних службовців по службі, їх ротації відповідно до вимог, з урахуванням рівня кваліфікації, освіти, ділових та моральних якостей державних службовців, їх професійних досягнень, а також володіння практичними навичками, необхідними для роботи на певній посаді. Має бути підвищено роль кадрового резерву, ефективність роботи з особами, зарахованими до такого резерву, вдосконалено порядок проведення та підвищено роль конкурсів на заміщення вакантних посад, оцінювання при доборі претендентів на посаду, прийнятті на посади та просуванні по службі, а також визначено конкретні вимоги до таких процедур.

7. Створити умови для підготовки на основі спеціальних програм потенційних кандидатів для роботи на посадах, що належать до адміністративних посад, забезпечити обов'язковість періодичної атестації та іншого оцінювання результатів діяльності працівників апарату, що має бути підставою для прийняття рішень щодо просування по службі, встановлення різних видів заохочень, застосування дисциплінарних стягнень тощо. При цьому слід передбачити створення для службовців апарату більш сприятливих умов для професійного навчання, творчого розвитку, самовдосконалення та підвищення кваліфікації, посилити дієвість системи безперервного професійного навчання, періодичного стажування у відповідних структурних підрозділах, провідних навчальних та наукових закладах і центрах України та інших держав, розширити можливості для підвищення кваліфікації без відриву від виробництва, а також передбачити системне оновлення програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації службовців апарату.

8. Удосконалити систему оплати праці, інших видів соціального забезпечення і захисту прав та інтересів працівників апарату відповідного суду з метою залучення найбільш кваліфікованих спеціалістів, посилення мотивації їх роботи. Для цього має бути вдосконалено систему премій, доплат і надбавок.

9. Визначити види дисциплінарних правопорушень та стягнень, що накладаються за їх вчинення, порядок і процедуру розслідування такого правопорушення, фіксацію факту його вчинення, прийняття рішення про накладення дисциплінарного стягнення, а також оскарження такого рішення та захисту прав працівника апарату.

10. Удосконалити систему управління апаратом. Для цього слід збільшити обсяг повноважень державних службовців, що обіймають адміністративні посади в апараті. Разом із тим необхідно передбачити і визначити процедуру звітності керівництва апарату та керівників його структурних підрозділів на засіданнях зборів суддів вищого спеціалізованого суду щодо виконання поставлених завдань та здійснення наданих повноважень.

Вищий спеціалізований суд є органом судової влади, найважливіше завдання якого — здійснення правосуддя. Стаття 34 Закону визначає повноваження голови вищого спеціалізованого суду, але не встановлює їх виключного переліку. У контексті наведеного зауважимо, що невід'ємною частиною виконання вищим спеціалізованим судом повноважень, покладених на нього законом, є його діяльність як юридичної особи, що має на меті належне організаційне забезпечення суду, матеріально-технічне забезпечення судового процесу, забезпечення належних умов праці для суддів та працівників апарату тощо. Закон визначає, що організаційне забезпечення діяльності вищого спеціалізованого суду здійснюється апаратом відповідного суду, який очолює керівник апарату. В такому розумінні законодавцем змістовного наповнення діяльності голови суду та керівника апарату виникає

проблема розмежування їх повноважень, зокрема щодо розпорядження бюджетними коштами, оскільки це питання неоднозначно врегульовано законодавством України.

Так, за змістом ст. 22 Бюджетного кодексу України головними розпорядниками бюджетних коштів за бюджетними призначеннями, передбаченими законом про Державний бюджет України, можуть бути виключно органи, уповноважені відповідно Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України забезпечувати їх діяльність, в особі їх керівників, а також міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, Державна судова адміністрація України; установи та організації, визначені Конституцією України [11]. Як зазначено у п. 2 постанови Кабінету Міністрів України «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» від 9 березня 2006 р. № 268, саме керівнику державного органу надано право в межах затвердженого фонду оплати праці встановлювати державним службовцям надбавки, доплати, здійснювати преміювання, надавати допомогу на оздоровлення та матеріальну допомогу для вирішення соціальних питань [12]. Тобто всі питання, пов'язані з оплатою праці державних службовців у суді, має вирішувати голова суду, але він не наділений такими повноваженнями на рівні Закону.

Крім того, 1 березня 2011 р. набрало чинності Типове положення про бухгалтерську службу бюджетної установи, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 2011 р. № 59. Відповідно до підпунктів 3 та 9 цього положення бухгалтерська служба підпорядковується безпосередньо керівнику бюджетної установи, а до компетенції головного бухгалтера належить погодження документів, пов'язаних із витрачанням фонду заробітної плати, встановленням посадових окладів і надбавок працівникам. Тобто, як вбачається із наведених норм, посередників між керівником та бухгалтерською службою не повинно бути.

Проте ст. 34 Закону не містить будь-яких посилань на повноваження голови вищого спеціалізованого суду щодо вирішення питань фінансового забезпечення судової установи й обмежується нечітким посиланням на здійснення ним інших повноважень, визначених законом, при цьому не уточнюючи, яким саме. У свою чергу, в ч. 1 ст. 149 Закону чітко зазначено, що керівник апарату очолює апарат суду, який здійснює організаційне забезпечення останнього. Він несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів, судового процесу, функціонування автоматизованої системи документообігу, інформує збори суддів про свою діяльність. З другого боку, ст. 143 Закону встановлено, що суди загальної юрисдикції фінансуються згідно з кошторисами та щомісячними розписами видатків, затвердженими відповідно до вимог цього Закону, у межах річної суми

видатків, передбачених Державним бюджетом України на поточний фінансовий рік, у порядку, встановленому Бюджетним кодексом України. Тобто між приписами зазначеного кодексу і положеннями Закону існує суттєва суперечність.

У нормах Закону поняття «організаційне забезпечення діяльності судів» чітко не розкривається. Хоча у ч. 2 ст. 119 Закону України «Про судоустрій України» передбачалося, що організаційне забезпечення діяльності судів становлять заходи фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного та організаційно-технічного характеру. Отже, фінансове забезпечення незалежно від редакції закону апріорі є складовою організаційного забезпечення. За такого підходу необхідно визначити повноваження керівника апарату суду окремо в кожній сфері організаційного забезпечення діяльності суду: фінансовій, матеріально-технічній, кадровій, інформаційній та організаційно-технічній тощо. До речі, основою діяльності керівників апаратів судів, особливо місцевих та апеляційних, є саме організаційно-технічне забезпечення діяльності судів.

На рівні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ вказані проблемні питання частково вирішені у приписах Положення про апарат, затвердженого рішенням зборів суддів від 26 жовтня 2010 р. Відповідно до цього Положення визначено повноваження керівника апарату, серед яких — забезпечення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як юридичної особи, організація фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності суду, порядок підписання платіжних та інших фінансових документів, звітів, довіреностей на отримання матеріальних цінностей тощо.

Що стосується керівника апарату вищого спеціалізованого суду, то про нього немає навіть згадки в Законі, оскільки ч. 3 ст. 150 останнього, вказуючи на особливості функціонування апаратів вищого спеціалізованого суду та Верховного Суду України, лише визначає керівника апарату Верховного Суду України представником цього суду як юридичної особи, тобто наділяє його певними повноваженнями організаційного забезпечення, в тому числі й фінансового характеру. Зважаючи на викладене, потрібно нормативно розмежувати повноваження організаційного забезпечення фінансового спрямування голови суду та керівника апарату вищого спеціалізованого суду. Це можна зробити шляхом законодавчого закріплення у ст. 150 Закону порядку делегування головою суду певних повноважень фінансового характеру керівникові апарату стосовно функціонування суду саме як юридичної особи.

Маємо надію, що наведені положення стануть новим поштовхом для оптимізації діяльності апарату вищого спеціалізованого суду на черговому етапі судової реформи в державі.

Список використаних джерел

1. *Авер'янов В.* Актуальні завдання створення нового законодавства про державну службу в Україні / В. Авер'янов, О. Андрійко // Юридичний журнал. — 2005. — № 8. — С. 53–55.
2. *Грiнiвецька Н.* Новi пiдходи до типологiї державних службовцiв в Україні / Н. Грiнiвецька // Вісн. Укр. Акад. держ. упр. при Президентовi України. — 1999. — № 3. — С. 220–225.
3. Державне управління в Україні : централізація і децентралізація : моногр. / відп. ред. Н. Р. Нижник. — К. : Вид-во УАДУ, 1997. — 448 с.
4. *Капустинський В. А.* Окремі питання діяльності апарату суду в контексті загальнодержавних та інтеграційних процесів у сфері державної служби / В. А. Капустинський // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 10 (50). — С. 32–35.
5. *Крупчан О. Д.* Організація виконавчої влади : моногр. / О. Д. Крупчан. — К. : Вид-во УАДУ, 2001. — 132 с.
6. *Майборода Д. І.* Правові акти управління : поняття, особливості, класифікація / Д. І. Майборода // Держава і право. — 2005. — Вип. 28. — С. 27–35.
7. *Немировський Я. В.* Державний службовець в Україні (пошук моделі) / Я. В. Немировський. — К. : Ін Юре, 1998. — 272 с.
8. *Олуйко В. М.* Шляхи реформування системи державної служби України / В. М. Олуйко // Університетські наукові записки. — Хмельницький, 2005. — Вип. 4. — С. 319–325.
9. Постанова Кабінету Міністрів України № 179 «Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій» від 12 березня 2005 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 11. — С. 522.
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 88-р «Про віднесення посад працівників апарату судів загальної юрисдикції до відповідних категорій посад державних службовців» від 24 лютого 2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 9. — С. 404.
11. Бюджетний кодекс України : за станом на 5 квіт. 2011 р. / Верховна Рада України : офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50–51. — Ст. 572.
12. Постанова Кабінету Міністрів України № 268 «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів» : за станом на 25 травня 2011 р. / Кабінет Міністрів України : офіц. вид. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 10. — Ст. 632. — С. 245. — код 35522/2006.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ч. 1 ст. 590 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом.

Частиною 6 ст. 20 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» встановлено, що звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду або третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачено законом або договором застави.

Інше передбачене Законом України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», чинного з 1 січня 2004 р., який визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, встановлених з метою забезпечення виконання зобов'язань, а також правовий режим виникнення, оприлюднення та реалізації інших прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна.

Прикінцевими і перехідними положеннями Закону № 1255-IV передбачено, що законодавчі та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

Отже, Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» є спеціальним законом з питань правового режиму регулювання обтяжень рухомого майна. Положення Закону України «Про заставу» застосовуються лише в частині, що не суперечить Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень»

*Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 27 квітня 2011 р.**

(в и т я г)

П. звернувся до суду із позовом до публічного акціонерного товариства «ОТП Банк» (далі — Банк), треті особи: приватний нотаріус Дніпропетровського міського нотаріального округу Б., Перший Приморський відділ держав-

* Справа № 6- 2585св10
суддя-доповідач Є. П. Євграфова

ної виконавчої служби Одеського міського управління юстиції, про визнання виконавчого напису недійсним, мотивуючи тим, що Банком порушено процедуру, що передує вчиненню нотаріусом виконавчого напису, а Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. не передбачено такого позасудового способу звернення стягнення на предмет застави як вчинення нотаріусом виконавчого напису. Вимоги кредитора з виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання повинно бути пред'явлено після настання строку виконання грошового зобов'язання, який, згідно з умовами кредитного договору, спливає 3 вересня 2013 р.

Просив ухвалити рішення, яким скасувати виконавчий напис, вчинений приватним нотаріусом Дніпропетровського міського нотаріального округу Б. від 25 листопада 2009 р., зареєстрований у реєстрі за № 11025.

Рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 18 червня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Одеської області від 19 жовтня 2010 р., у задоволенні позову відмовлено.

У поданій касаційній скарзі П. просить зазначені судові рішення скасувати, посилаючи на порушення судами норм матеріального і процесуального права, та ухвалити нове рішення про задоволення позовних вимог.

Касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Судом встановлено, що між П. та Банком в особі Одеського відділення 3 вересня 2007 р. був укладений кредитний договір та в забезпечення виконання зобов'язання договір застави.

25 листопада 2009 р. за заявою відповідача у зв'язку з порушенням позивачем умов виконання кредитного договору приватним нотаріусом Дніпропетровського міського нотаріального округу Б. у порядку вимог ст. 87 Закону України «Про нотаріат» було вчинено виконавчий напис, яким запропоновано звернути стягнення на рухоме майно — транспортний засіб, що належить П. на праві власності, за рахунок коштів, отриманих від реалізації якого запропоновано задовольнити вимоги кредитора щодо погашення кредитної заборгованості.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд, з яким погодився апеляційний суд, виходив із того, що позичальник своїх зобов'язань за кредитним договором не виконав у встановлений термін, отже, у відповідача як заставника виникло право звернення стягнення на предмет застави. Відхиляючи доводи позивача про необхідність застосування у спірних правовідносинах норм Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрації обтяжень», суд зазначив, що вказаний Закон має більш широкий предмет правового регулювання і є загальним відносно до Закону України «Про заставу».

Такі висновки є помилковими.

Відповідно до ч. 1 ст. 590 ЦК звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом.

Частиною 6 ст. 20 Закону України «Про заставу» встановлено, що звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду або третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачено законом або договором застави.

Інше передбачене Законом України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» (далі — Закон № 1255-IV), чинного з 1 січня 2004 р., який визначає правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна, встановлених з метою забезпечення виконання зобов'язань, а також правовий режим виникнення, оприлюднення та реалізації інших прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна.

Прикінцевими і перехідними положеннями Закону № 1255-IV передбачено, що законодавчі та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

Отже, Закон № 1255-IV є спеціальним законом з питань правового режиму регулювання обтяжень рухомого майна. Положення Закону України «Про заставу» застосовуються лише в частині, що не суперечить Закону № 1255-IV.

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону № 1255-IV звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження здійснюється на підставі рішення суду в порядку, встановленому законом, або в позасудовому порядку згідно із цим Законом.

Статтею 26 Закону № 1255-IV визначено позасудові способи звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, відповідно до якої обтяжувач має право на власний розсуд обрати один із таких позасудових способів звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження:

1) передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання в порядку, встановленому цим Законом;

2) продаж обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження шляхом укладення договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем або на публічних торгах;

3) відступлення обтяжувачу права задоволення забезпеченої обтяженням вимоги у разі, якщо предметом забезпечувального обтяження є право грошової вимоги;

4) переказ обтяжувачу відповідної грошової суми, у тому числі в порядку договірної списання, у разі, якщо предметом забезпечувального обтяження є гроші або цінні папери.

Звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження на підставі виконавчого напису нотаріуса цією статтею не передбачено.

Отже, при вирішенні спору суди зобов'язані були керуватися не Законом України «Про заставу», а нормами спеціального закону.

Оскільки судами застосовано закон, який не поширюється на спірні правовідносини, та не застосовано закон, що підлягає застосуванню, ухвалені у

справі рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про задоволення позовних вимог.

Керуючись ст. 341 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ вирішила касаційну скаргу П. задовольнити.

Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 18 червня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 19 жовтня 2010 р. скасувати.

Ухвалити нове рішення, яким позов задовольнити. Скасувати виконавчий напис, вчинений приватним нотаріусом Дніпропетровського міського нотаріального округу Б. від 25 листопада 2009 р., зареєстрований у реєстрі за № 11025.

Стягнути з ПАТ «ОТП Банк» на користь П. 4 грн 50 коп. витрат зі сплати державного мита та 37 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Відповідно до ст. 78 Кодексу про шлюб та сім'ю (далі — КпШС), який діяв на час виникнення спірних правовідносин, якщо у неповнолітніх є належне їм майно, батьки управляють ним як опікуни і піклувальники без спеціального на те призначення, але з додержанням відповідних правил про опіку та піклування.

Згідно зі ст. 145 КпШС опікун не вправі без дозволу органів опіки і піклування укладати угоди, а піклувальник — давати згоду на їх укладення, якщо вони виходять за межі побутових. Такими угодами, зокрема, є договори, що потребують нотаріального посвідчення і спеціальної реєстрації, відмова від належних підопічному майнових прав, поділ майна, поділ або обмін жилої площі, видача письмових зобов'язань тощо.

Розглядаючи позов про визнання недійсним договору купівлі-продажу, обґрунтованого тим, що у 1998 р. відчуження квартири проведено від імені неповнолітнього без дозволу органу опіки та піклування, суди не звернули уваги на висновок № 222 від 12 червня 2007 р., згідно з яким орган опіки та піклування Ужгородського міськвиконкому, керуючись вказаними вище нормами закону, підтвердив правомірність відчуження батьками квартири, пославшись на своє рішення № 149 від 26 серпня 1998 р.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 4 травня 2011 р.**

(в и т я г)

У січні 2007 р. М.К.В. звернулась до суду з позовом до К.О.В., М.В.С., М.Л.П., треті особи: В.О.О., В.С.О., про визнання недійсним договору купів-

* Справа № 6-6930св10
суддя-доповідач М. П. Пшонка

лі-продажу квартири, мотивуючи свої вимоги тим, що зазначена квартира на підставі свідоцтва про право власності на житло від 25 березня 1998 р. належала на праві власності їй, її батькам М.В.С. і М.Л.П. — відповідачам, а також братам В.С.О. і В.О.О. — третім особам у справі. 14 вересня 1998 р. її батьки продали К.О.В. вказану квартиру з порушенням її майнових прав, позбавивши її житла, оскільки на час продажу квартири їй виповнилось лише 12 років, її брату В.С.О. — 16 років, а брату В.О.О. — 17 років. Позивач вважає, що договором купівлі-продажу квартири порушено права її брата В.О.О. та її права.

Справа розглядалась судами неодноразово.

У січні 2009 р. М.К.В. подала до суду заяву про збільшення позовних вимог, зокрема, позивачка просила суд також визнати недійсними рішення виконавчого комітету Ужгородської міської ради № 115 від 22 липня 1998 р. та № 149 від 26 серпня 1998 р. про надання дозволів на укладення договору про продаж спірної квартири від імені неповнолітніх М.К.В., 20 серпня 1986 р. народження, і В.С.О., 14 червня 1982 р. народження. Свої вимоги мотивувала тим, що рішенням № 115 від 22 липня 1998 р. виконавчим комітетом Ужгородської міської ради було надано дозвіл М.В.С. на укладення договору про продаж вказаної квартири від імені неповнолітніх М.К.В. та В.С.О. Рішенням № 149 від 26 серпня 1998 р. виконавчого комітету Ужгородської міської ради було надано дозвіл М.Л.П. на укладення договору про продаж зазначеної квартири від імені неповнолітніх М.К.В. та В.С.О. Однак з приводу брата В.О.О. жодного дозволу або рішення щодо права продажу від його імені квартири виконавчим комітетом прийнято не було. Крім того, позивач вважає, що зазначені рішення виконавчого комітету Ужгородської міської ради є незаконними, оскільки прийняті на підставі неправдивої інформації, а виконавчий комітет не перевіряв надану їй батьками інформацію.

Протокольною ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13 січня 2009 р. до участі у справі в якості третьої особи залучено виконавчий комітет Ужгородської міської ради.

Рішенням Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 21 травня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Закарпатської області від 18 листопада 2010 р., позов задоволено. Визнано недійсним договір купівлі-продажу квартири, посвідчений 14 вересня 1998 р. приватним нотаріусом Г. та зареєстрований у реєстрі за № 3222. Визнано недійсним п. 12 рішення виконавчого комітету Ужгородської міської ради № 115 від 22 липня 1998 р. про надання дозволу М.В.С. на посвідчення угод про відчуження майна від імені неповнолітніх М.К.В. та В.С.О. Визнано недійсним п. 12 рішення виконавчого комітету Ужгородської міської ради № 149 від 26 серпня 1998 р. про надання дозволу М.Л.П. на посвідчення угод про відчуження майна від імені неповнолітніх М.К.В. та В.С.О.

У касаційній скарзі К.О.В. порушував питання про скасування ухвалених судових рішень та ухвалення нового рішення про відмову в задоволенні позовних вимог М.К.В. про визнання недійсним договору купівлі-продажу квартири, мотивуючи свою вимогу порушенням судами норм процесуального права та неправильним застосуванням норм матеріального права. В іншій частині судові рішення не оскаржуються.

Касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 3 ЦПК кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

З урахуванням вимог ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Згідно з вимогами ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Задовольняючи позовні вимоги М.К.В. про визнання недійсним договору купівлі-продажу квартири, суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, виходив з того, що М.В.С. та М.Л.П. не зверталися із заявою і не отримували дозволу виконавчого комітету Ужгородської міської ради на посвідчення угоди про відчуження квартири від імені неповнолітнього В.О.О., 17 лютого 1981 р. народження, у зв'язку з чим дійшов висновку про те, що батьки діяли всупереч інтересам своїх неповнолітніх дітей. Крім того, суд дійшов висновку про те, що В.О.О. не мав права підписувати вказаний договір купівлі-продажу, оскільки це суперечило закону й призвело до ущемлення його майнових прав та інтересів.

Залишаючи без змін рішення суду першої інстанції, апеляційний суд, погодившись з висновком районного суду про порушення укладеним договором купівлі-продажу майнових прав неповнолітніх, визнав його законним і обґрунтованим.

Однак з такими висновками судів погодитись не можна з огляду на таке.

Відповідно до свідоцтва про право приватної власності на житло № 33 від 25 березня 1998 р. власниками спірної квартири є М.В.С. та члени його сім'ї у складі: дружина М.Л.П., дочка М.К.В., син В.О.О., син В.С.О.

Згідно з витягом із рішення виконавчого комітету Ужгородської міської ради № 149 від 26 серпня 1998 р. на підставі заяви відповідно до ст. 145 КпШС М.Л.П. було надано дозвіл на посвідчення угод про відчуження майна — продаж квартири від імені неповнолітньої М.К.В., 20 серпня 1986 р.

народження, та В.С.О., 14 червня 1982 р. народження, а також дозволено підписати договір купівлі-продажу квартири.

Із договору купівлі-продажу квартири від 14 вересня 1998 р. вбачається, що М.В.С. і М.Л.П., що діяли від свого імені та від імені М.К.В., В.О.О., В.С.О., продали, а К.О.В. придбав спірну квартиру.

Вказаний договір був підписаний М.В.С., М.Л.П., В.О.О., В.С.О. та К.О.В.

Визнаючи недійсним договір купівлі-продажу квартири, суди керувалися тим, що зазначеним договором порушені права М.К.В., однак вказаного висновку суди дійшли помилково, оскільки відносно М.К.В. батьками у встановленому законом порядку було отримано дозвіл виконавчого комітету Ужгородської міської ради, який виступав в її інтересах як орган опіки та піклування, на продаж батьками від її імені квартири.

Вважаючи порушеними вказаним вище договором купівлі-продажу права В.О.О. з тих підстав, що він підписав договір, будучи неповнолітнім, а відносно нього був відсутній дозвіл органу опіки та піклування на укладення батьками від його імені договору, суди не звернули уваги на те, що В.О.О. залучений до участі у справі в якості третьої особи на стороні позивача, а із самостійними позовними вимогами до суду не звертався.

Отже, у порушення вимог ст. 3 ЦПК, суди не з'ясували питання про те, які саме права, свободи чи інтереси М.К.В. порушені оспорюваним договором.

Відповідно до ст. 78 КпШС якщо у неповнолітніх є належне їм майно, батьки управляють ним як опікуни і піклувальники без спеціального на те призначення, але з додержанням відповідних правил про опіку та піклування.

Згідно зі ст. 145 КпШС опікун не вправі без дозволу органів опіки і піклування укладати угоди, а піклувальник — давати згоду на їх укладення, якщо вони виходять за межі побутових. Такими угодами, зокрема, є договори, що потребують нотаріального посвідчення і спеціальної реєстрації, відмова від належних підопічному майнових прав, поділ майна, поділ або обмін жилої площі, видача письмових зобов'язань тощо.

Суди не звернули уваги на висновок № 222 від 12 червня 2007 р., згідно з яким орган опіки та піклування Ужгородського міськвиконкому, керуючись вказаними вище нормами закону, підтвердив правомірність відчуження батьками квартири, пославшись на своє рішення № 149 від 26 серпня 1998 р.

Відповідно до ч. 3 ст. 61 ЦПК обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

У порушення зазначеної норми закону суди не звернули уваги на рішення Ужгородського міськрайонного суду від 20 вересня 2004 р. у справі № 2-2029/04, яким було встановлено, що К.О.В. правомірно набув у при-

ватну власність спірну квартиру, у зв'язку з чим дійшов висновку про виселення М.В.С., М.Л.П., М.К.В., В.О.О., В.С.О. із вказаної квартири.

Зазначене рішення не оскаржувалось і 30 листопада 2004 р. набрало законної сили.

Ураховуючи зазначене вище, в порушення норм процесуального закону, суди дійшли помилкового висновку щодо задоволення позовних вимог М.К.В. про визнання недійсним договору купівлі-продажу квартири, у зв'язку з чим ухвалені у справі судові рішення підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції з підстав, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу К.О.В. задовольнила частково.

Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 21 травня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 18 листопада 2010 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Заявляючи в суді вимоги про стягнення доплати за роботу в зоні безумовного (обов'язкового) відселення за період з 1 січня 2003 р. до 1 січня 2006 р., позивач підставами подання позову зазначав ст. 39 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», постанову Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2000 р. № 223 та постанову Кабінету Міністрів України від 29 січня 2003 р. № 137, якими встановлено доплати й компенсації особам, які працюють у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення після повного відселення жителів.

Відповідно до ст. 62 зазначеного Закону роз'яснення порядку його застосування провадиться у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, рішення якого є обов'язковими для виконання міністерствами та іншими центральними органами державної виконавчої влади України, місцевими органами виконавчої влади, всіма суб'єктами господарювання, незалежно від їх відомчої підпорядкованості та форм власності.

Фінансування витрат, пов'язаних з реалізацією цього Закону як гарантія соціального захисту громадян, здійснюється за рахунок державного бюджету (ст. 63 наведеного вище Закону).

Суди не врахували, що законодавство про соціальний захист потерпілих від Чорнобильської катастрофи та створення умов проживання й праці громадян на забруднених територіях перебуває у сфері публічно-правового регулювання та базується на засадах публічного права.

Захист же прав, свобод та інтересів фізичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, є завданням адміністративного, а не цивільного судочинства та відноситься до компетенції адміністративних судів (статті 2, 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), статті 1, 15 Цивільно-процесуального кодексу України (далі — ЦПК)

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 27 квітня 2011 р.**

(в и т я г)

У квітні 2010 р. Д. звернувся до суду з позовом до державного підприємства по забезпеченню життєдіяльності зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення «Чорнобильсервіс» (далі — ДП «Чорнобильсервіс»), державного департаменту Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення Міністерства надзвичайних ситуацій України про стягнення заборгованості із заробітної плати та відшкодування моральної шкоди.

Зазначав, що з 29 травня 2001 р. працює в ДП «Чорнобильсервіс», яке знаходиться в зоні відчуження, на посаді водія 1-го класу транспортного цеху. Відповідач порушив його право на отримання доплати належного розміру за працю на території зони відчуження, передбаченої ст. 39 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі — Закон № 796), постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2000 р. № 223 «Про доплати і компенсації особам, які працюють у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення після повного відселення жителів» (далі — Постанова № 223) та постановою Кабінету Міністрів України від 29 січня 2003 р. № 137 «Про доплати і компенсації особам, які працюють у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення після повного відселення жителів» (далі — Постанова № 137).

Просив стягнути з ДП «Чорнобильсервіс» на його користь 335 904 грн 80 коп. невикраденої доплати за роботу на території зони відчуження в період з 1 січня 2003 р. до 1 січня 2006 р. та моральну шкоду в розмірі 50 тис. грн.

Рішенням Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 12 серпня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Черкаської області від 25 жовтня 2010 р., у задоволенні позову відмовлено.

* Справа № 6-2318 св10
суддя-доповідач Є. П. Євграфова

У поданій касаційній скарзі Д. просив зазначені судові рішення скасувати, посилаючись на порушення судами норм матеріального і процесуального права, та ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Згідно зі ст. 15 ЦПК суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших відносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Пунктом 1 ч. 1 ст. 17 КАС спори фізичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності віднесено до компетенції адміністративних судів.

Завданням адміністративного судочинства відповідно до ч. 1 ст. 2 КАС України є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС справи адміністративної юрисдикції — це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, в якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

Суб'єктом владних повноважень відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 цього Кодексу є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

Заявляючи в суді вимоги про стягнення доплати за роботу в зоні безумовного (обов'язкового) відселення за період з 1 січня 2003 р. до 1 січня 2006 р., позивач підставами подання позову зазначав ст. 39 Закону № 796, Постанову № 223 та Постанову № 137, якими встановлено доплати й компенсації особам, які працюють у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення після повного відселення жителів.

Відповідно до ст. 62 зазначеного Закону роз'яснення порядку його застосування провадиться у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, рішення якого є обов'язковими для виконання міністерствами та іншими центральними органами державної виконавчої влади України, місцевими органами виконавчої влади, всіма суб'єктами господарювання, незалежно від їх відомчої підпорядкованості та форм власності.

Фінансування витрат, пов'язаних з реалізацією цього Закону як гарантія соціального захисту громадян, здійснюється за рахунок державного бюджету (ст. 63 Закону № 796).

Суди не врахували, що законодавство про соціальний захист потерпілих від Чорнобильської катастрофи та створення умов проживання й праці громадян на забруднених територіях перебуває у сфері публічно-правового регулювання та базується на засадах публічного права.

Захист же прав, свобод та інтересів фізичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, є завданням адміністративного, а не цивільного судочинства та відноситься до компетенції адміністративних судів (статті 2, 17 КАС, статті 1, 15 ЦПК).

Відповідно до п. 1 Прикінцевих та перехідних положень КАС України цей Кодекс набирає чинності з 1 вересня 2005 р. за винятком, встановленим п. 2 цього розділу.

З матеріалів справи вбачається, що ця справа розглянута судами після 1 вересня 2005 р. за правилами, установленими Цивільним процесуальним кодексом України.

Таким чином, суд, вирішивши справу по суті, помилково визнав, що виник цивільно-правовий спір і позовні вимоги повинні розглядатися за правилами позовного провадження, з посиланням на норми Цивільного процесуального кодексу України.

Враховуючи викладене та суть спору, колегія суддів вважає, що у цьому випадку виник публічно-правовий спір і вимоги Д. повинні були розглядатися за правилами, установленими КАС України.

За таких обставин ухвалені у справі судові рішення підлягають скасуванню з підстав, передбачених ст. 340 ЦПК, а провадження у справі — закриттю на підставі ч. 1 ст. 205 ЦПК, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу Д. задовольнила частково.

Рішення Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 12 серпня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 25 жовтня 2010 р. скасувала, провадження у справі закрила.

Згідно зі ст. 152 Земельного кодексу України (далі — ЗК) власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

Захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом, зокрема, відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування.

Задовольняючи позов з підстав порушення при наданні земельної ділянки відповідачу вимог ст. 198 ЗК щодо відсутності погодження меж земельної ділянки із суміжними землекористувачами, суди не врахували, що таке погодження при кадастровій зйомці як комплексу робіт, виконуваних для визначення та відновлення меж земельних ділянок, здійснюється з метою правильного визначення меж земельної ділянки, а не виявлення обмежень у можливості її використання, в тому числі з боку суміжних землекористувачів.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 20 квітня 2011 р.**

(в и т я г)

У квітні 2009 р. Л. звернулася до суду з позовом до С. і Г. про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою площею 0,09 га в м. Чернігові шляхом демонтажу парканів та встановлення межових знаків відповідно до технічної документації. В обґрунтування позову посилалася на порушення відповідачами меж переданої їй у власність земельної ділянки.

30 жовтня 2009 р. С. звернулася до суду з позовом до Л., Чернігівської міської ради, управління земельних ресурсів Чернігівської міської ради про визнання недійсним рішення 24 сесії 5 скликання Чернігівської міської ради від 4 лютого 2008 р. про передачу у власність Л. земельної ділянки для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, а також державного акта на право власності на вказану земельну ділянку, мотивуючи позов тим, що при передачі земельної ділянки у власність Л. межі не було погоджено із суміжними землекористувачами, внаслідок чого її позбавлено права вільного користування належною їй на праві власності земельною ділянкою.

* Справа № 6- 2713св10
суддя-доповідач Є. П. Євграфова

Через спільність предмета спору ухвалою суду від 24 грудня 2009 р. позови Л. і С. було об'єднано в одне провадження.

Рішенням Деснянського районного суду м. Чернігова від 18 березня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Чернігівської області від 20 жовтня 2010 р., у задоволенні позову Л. відмовлено. Позов С. задоволено частково. Визнано недійсними пп. 5, 6 рішення Чернігівської міської ради від 4 лютого 2008 р. про затвердження Л. проекту відведення земельної ділянки площею 0,09 га, для будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд та безоплатну передачу їй вказаної земельної ділянки у власність. Визнано недійсним державний акт на право власності на земельну ділянку від 9 липня 2008 р. площею 0,09 га, виданий Л. управлінням земельних ресурсів Чернігівської міської ради на вказану земельну ділянку.

У поданій касаційній скарзі Л. просила зазначені судові рішення скасувати, посилаючись на порушення судами норм матеріального і процесуального права, та ухвалити нове рішення по суті позовних вимог.

Касаційна скарга підлягає задоволенню частково з огляду на таке.

Судом встановлено, що Л. є власником земельної ділянки площею 0,09 га, що підтверджується державним актом на право власності на земельну ділянку від 9 липня 2008 р.

С. є власником сусідньої земельної ділянки площею 0,08 га на підставі державного акта на право власності на земельну ділянку від 31 січня 2005 р.

Зазначені земельні ділянки межують між собою.

Затвердження проекту відведення земельної ділянки Л. та передача її у власність останньої відбулися з порушенням порядку, встановленого чинним законодавством, а саме без виконання технічних умов ВАТ «Чернігівгаз» та без погодження меж земельної ділянки із сусідніми землекористувачами, що є порушенням вимог ст. 198 ЗК.

Порушення вимог зазначених нормативних актів, за висновком судів, призвело до того, що земельна ділянка Л. унеможливує безперешкодний прохід та проїзд до земельної ділянки С., що підтверджується і висновком судової будівельно-технічної експертизи № 1204-1206-ц.

Задовольняючи частково позов С., суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, виходив із того, що порушення вимог чинного законодавства при затвердженні проекту відведення і передачі земельної ділянки у власність Л. призвели до того, що земельна ділянка, виділена у власність Л., унеможливує безперешкодний проїзд до неї, чим створює перешкоди в користуванні власністю. Місцевий суд дійшов висновку, що часткове задоволення позову С. повністю виключає можливість задоволення позову Л., оскільки вона втратила право власності на земельну ділянку, і, як наслідок цього, не має права вимагати усунення перешкод у користуванні нею.

З наведеними висновками колегія суддів не погоджується з огляду на таке.

Відповідно до ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Наведеним вимогам ухвалені у справі рішення не відповідають.

Згідно зі ст. 152 ЗК власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

Захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом, зокрема, відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування.

Задовольняючи позов С. з підстав порушення при наданні земельної ділянки Л. вимог ст. 198 ЗК щодо відсутності погодження меж земельної ділянки із суміжними землекористувачами, суди не врахували, що таке погодження при кадастровій зйомці як комплексу робіт, виконуваних для визначення та відновлення меж земельних ділянок, здійснюється з метою правильного визначення меж земельної ділянки, а не виявлення обмежень у можливості її використання, в тому числі з боку суміжних землекористувачів.

Само по собі непогодження меж не може мати такі наслідки як ізолювання суміжного землекористувача, оскільки, як вбачається з матеріалів справи, просторові характеристики ділянки С. на час розробки та погодження проекту Лесь Т.І. містились у земельно-кадастровій системі, а межі цієї ділянки мали б бути закріплені межовими знаками.

Чи призвело непогодження меж земельних ділянок Л., С. та Г. до їх неправильного визначення, суди не з'ясували; висновкам судової будівельно-технічної експертизи від 21 вересня 2010 р. належної оцінки не надали; не звернули уваги на те, що фактичні межі земельних ділянок не відповідають державним актам саме внаслідок зменшення земельної ділянки Л. на 137,7 кв. м за рахунок ділянки С., на 117,8 кв. м за рахунок земельної ділянки Г. та на 61,6 кв. м за рахунок ділянки б/н, та дійшли передчасних висновків про порушення прав Л. та безпідставність її позовних вимог.

Висновки суду про унеможливлення безперешкодного проїзду до земельної ділянки С. у зв'язку з передачею суміжної земельної ділянки Л. не ґрунтується на наявних у матеріалах справи доказах, в тому числі зазначеному висновку судової будівельно-технічної експертизи від 21 вересня

2010 р., згідно з яким такий в'їзд та виїзд на земельну ділянку лише частково обмежується.

Отже, в порушення вимог статей 214, 215 ЦПК суд не визначився із характером спірних правовідносин, не з'ясував, чи є обмеження в'їзду на земельну ділянку С. наслідком порушення встановленого законом порядку надання земельних ділянок та чи є такі порушення безумовною підставою для визнання недійсним рішення органу місцевого самоврядування про надання земельної ділянки у власність; не дав належної оцінки невідповідності фактичних меж земельних ділянок державним актам саме внаслідок зменшення земельної ділянки Л., не вирішив, яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Апеляційний суд на зазначене уваги не звернув, у порушення вимог статей 303, 315 ЦПК у достатній мірі не перевірів доводів апеляційної скарги, в ухвалі не зазначив конкретні обставини й факти, що спростовують такі доводи, і залишив рішення суду першої інстанції без змін.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу Л. задовольнила частково.

Рішення Деснянського районного суду м. Чернігова від 18 березня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Чернігівської області від 20 жовтня 2010 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до вимог ст. 300 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відкликати її до початку розгляду справи в апеляційному суді, а друга сторона має право визнати апеляційну скаргу обґрунтованою в повному обсязі чи в певній частині. При відкритті апеляційної скарги суддя, який готував справу до розгляду в апеляційному суді, постановляє ухвалу про повернення скарги.

Особа, яка подала апеляційну скаргу, має право протягом усього часу розгляду справи відмовитися від неї повністю або частково. Питання про прийняття відмови від апеляційної скарги і закриття у зв'язку з цим апеляційного провадження вирішується апеляційним судом, що розглядає справу, в судовому засіданні.

Відповідно до п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України № 12 від 24 жовтня 2008 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» відкликати апеляційну скаргу можна до початку розгляду справи в апеляційному суді (до постановлення ухвали про призначення справи до розгляду — ст. 302 ЦПК України). У цьому разі суддя-доповідач постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги.

Заява про відкликання скарги, яка надійшла після початку розгляду справи, не може бути підставою для закриття апеляційного провадження, якщо особа не подала заяви про відмову від скарги.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 4 травня 2011 р.**

(в и т я г)

У листопаді 2008 р. Л. та інші особи звернулись до суду з позовом до Києво-Святошинської районної державної адміністрації, Київської обласної державної адміністрації, товариства з обмеженою відповідальністю «ЕКЕР» про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії.

Рішенням Києво-Святошинського районного суду Київської області від 19 грудня 2008 р. та додатковим рішенням того ж суду від 10 березня 2009 р. позов задоволено в повному обсязі.

Не погоджуючись із рішенням Києво-Святошинського районного суду Київської області від 19 грудня 2008 р. та додатковим рішенням того ж суду від 10 березня 2009 р., у червні 2009 р. заступник прокурора Києво-Святошинського району Київської області в інтересах держави в особі Києво-Святошинської районної державної адміністрації Київської області та Київської обласної державної адміністрації подав апеляційну скаргу.

Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Київської області від 7 вересня 2009 р. поновлено заступнику прокурора Києво-Святошинського району Київської області строк на апеляційне оскарження вказаних вище рішень суду першої інстанції.

Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Київської області від 7 вересня 2009 р. призначено справу до розгляду в судовому засіданні суду апеляційної інстанції.

У травні 2010 р. до Апеляційного суду Київської області від заступника прокурора Києво-Святошинського району Київської області надійшла заява про відкликання апеляційної скарги.

Ухвалою Апеляційного суду Київської області від 9 грудня 2010 р. заяву заступника прокурора Києво-Святошинського району Київської області в інтересах держави в особі Києво-Святошинської районної державної адміністрації Київської області та Київської обласної державної адміністрації задоволено частково. Закрито апеляційне провадження. Апеляційну скаргу залишено без розгляду.

* Справа № 6-8771св11
доповідач-доповідач М. П. Пшонка

У касаційній скарзі заступник прокурора Київської області в інтересах держави в особі Києво-Святошинської районної державної адміністрації та Київської обласної державної адміністрації порушує питання про скасування постановленої ухвали суду апеляційної інстанції та направлення справи на новий розгляд до апеляційного суду, мотивуючи свою вимогу порушенням судом норм процесуального права та неправильним застосуванням норм матеріального права.

Касаційна скарга задоволена з таких підстав.

Задовольняючи частково заяву заступника прокурора Києво-Святошинського району Київської області в інтересах держави в особі Києво-Святошинської районної державної адміністрації Київської області та Київської обласної державної адміністрації про відкликання апеляційної скарги на рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 19 грудня 2008 р. та додаткове рішення від 10 березня 2009 р., та закриваючи у зв'язку з цим апеляційне провадження, суд апеляційної інстанції виходив з того, що така заява надійшла до суду після відкриття апеляційного провадження, апеляційна скарга по суті не розглядалась, змін і доповнень до неї не надходило.

Однак вказаного висновку суд дійшов помилково з порушенням норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст. 300 ЦПК особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відкликати її до початку розгляду справи в апеляційному суді, а друга сторона має право визнати апеляційну скаргу обґрунтованою в повному обсязі чи в певній частині. При відкликанні апеляційної скарги суддя, який готував справу до розгляду в апеляційному суді, постановляє ухвалу про повернення скарги.

Особа, яка подала апеляційну скаргу, має право протягом усього часу розгляду справи відмовитися від неї повністю або частково. Питання про прийняття відмови від апеляційної скарги і закриття у зв'язку з цим апеляційного провадження вирішується апеляційним судом, що розглядає справу, в судовому засіданні.

Відповідно до п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України № 12 від 24 жовтня 2008 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» відкликати апеляційну скаргу можна до початку розгляду справи в апеляційному суді (до постановлення ухвали про призначення справи до розгляду — ст. 302 ЦПК). У цьому разі суддя-доповідач постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги.

Заява про відкликання скарги, яка надійшла після початку розгляду справи, не може бути підставою для закриття апеляційного провадження, якщо особа не подала заяви про відмову від скарги.

Апеляційний суд на вказане вище уваги не звернув, не врахував, що ухвалою колеґії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного

суду Київської області від 7 вересня 2009 р. справу призначено до розгляду в судовому засіданні суду апеляційної інстанції, а заяви про відмову від апеляційної скарги заступник прокурора Києво-Святошинського району Київської області не подавав.

Оскільки порушення норм процесуального права призвело до неправильного вирішення справи і ці порушення допущені судом апеляційної інстанції, ухвала апеляційного суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до апеляційного суду.

За таких обставин, керуючись п. 3 ст. 338, статей 344, 345 ЦПК, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу заступника прокурора Київської області в інтересах держави в особі Києво-Святошинської районної державної адміністрації та Київської обласної державної адміністрації задовольнила.

Ухвалу Апеляційного суду Київської області від 9 грудня 2010 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Згідно з вимогами ст. 65 КК України при призначенні покарання суд повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 27 січня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Київського районного суду м. Харкова від 18 червня 2010 р. засуджено: К.А. за ч. 3 ст. 149 КК України із застосуванням ст. 69 КК України на 3 роки 9 місяців 10 днів позбавлення волі; К.Л. за ч. 3 ст. 149 КК України із застосуванням ст. 69 КК України на 3 роки позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК України К.Л. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки з покладенням обов'язків, передбачених ст. 76 КК України.

К.А. та К.Л. визнано винними у злочині, вчиненому за таких обставин.

У період з травня 2005 р. по вересень 2006 р. К.А. та К.Л., діючи у складі організованої групи, до складу якої входили дві встановлені слідством

особи, матеріали щодо яких виділені в окреме провадження, а також невстановлені слідством особи, умисно, з корисливих мотивів, з використанням обману та уразливого матеріального стану дівчат-моделей, громадян України у віці від 14 до 24 років, під виглядом участі в рекламних акціях та модельних показах за обставин, встановлених судом та детально наведених у вирокі з метою сексуальної експлуатації вербували останніх в офісі модельного агентства «Браво», розташованого в м. Харків, та в подальшому відправляли їх через міжнародний аеропорт «Бориспіль» м. Києва до Об'єднаних Арабських Еміратів, де із застосуванням психологічного впливу примушували потерпілих до надання сексуальних послуг особам чоловічої статі за грошову винагороду.

В апеляційному порядку вирок не переглядався.

У касаційній скарзі прокурор, не заперечуючи правильності кваліфікації дій засуджених, не погоджується з рішенням суду з підстав неправильного застосування кримінального закону та невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину та особі засуджених. Касатор вважає, що суд першої інстанції при обранні покарання неправильно врахував у якості обставин, що пом'якшують покарання незначну ступінь участі у скоєнні злочинів та відсутність тяжких наслідків, що призвело до необгрунтованого застосування ст. 69 КК України. Прокурор наголошує, що суд не приділив належної уваги тим обставинам, що засуджені не розкаюлися у вчиненні особливо тяжкого злочину, не відшкодували у добровільному порядку заявлені цивільні позови потерпілих. Крім того, касатор вважає, що суд при посиленні на позитивні характеристики засуджених не зазначив, у чому саме полягає їх позитивність, а також не встановив достатньо обставин, які б дали підставу застосовувати до К.Л. ст. 75 КК України. Прокурор ставить питання про скасування оскаржуваного судового рішення зі скеруванням справи на новий судовий розгляд.

Заслухавши доповідь судді, думку прокурора, який підтримав касаційну скаргу, перевіrivши матеріали справи та обговоривши викладені у касаційній скарзі прокурора доводи, колегія суддів вважає, що касаційна скарга прокурора підлягає задоволенню з таких підстав.

Зі змісту вироку вбачається, що суд першої інстанції дійшов висновку про доведеність вини К.А. та К.Л. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 149 КК України. Правильність такого висновку прокурор не оспорує.

Відповідно до вимог ст. 65 КК України при призначенні покарання суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, відповідно до вимог ст. 69 КК України, можливе лише за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину з урахування особи винного.

Умотивовуючи рішення про призначення К.А. та К.Л. покарання із застосуванням ст. 69 КК України, суд послався на те, що вони раніше не були судимі, позитивно характеризуються, хоча і не зазначив у чому саме полягає позитивність, К.Л. на обліку у психіатра і нарколога не перебуває, К.А. не потребує застосування щодо нього примусових заходів медичного характеру. До обставин, що пом'якшують покарання, судом було віднесено незначну ступінь участі у вчиненні злочинів, відсутність тяжких наслідків, наявність у К.Л. малолітньої дитини.

Однак наведене обґрунтування необхідності призначення засудженим більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, на переконання колегії суддів, є непереконливим.

Як вбачається з матеріалів справи, засуджені визнані винними у вчиненні злочину, що згідно із ст. 12 КК України належить до категорії особливо тяжких злочинів. Судом встановлено, що К.А. та К.Л. вчиняли вказаний злочин організованою групою. Із використанням обману та уразливого стану потерпілих, зокрема внаслідок їх тяжкого матеріального становища, потерпілими від злочинних дій засуджених визнано 34 особи жіночої статі, серед яких були 7 неповнолітніх.

Крім того, судом не було взято до уваги й те, що як К.А., так і К.Л. були активними виконавцями організованої групи.

При призначенні покарання суд не взяв до уваги суб'єктивне ставлення засуджених до скоєного — К.А. та К.Л. у повному обсязі не визнали вини, та не відшкодували у добровільному порядку заявлені цивільні позови потерпілих.

Враховуючи викладене, колегія суддів вважає, що рішення суду про призначення покарання К.А. та К.Л. зі застосуванням ст. 69 КК України не відповідає вимогам ст. 65 КК України та не ґрунтується на обставинах справи.

Відповідно до вимог ст. 75 КК України при призначенні покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років суд вправі прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо з урахуванням тяжкості злочину, особи винного та інших обставин справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання.

Проте, призначивши К.Л. покарання із застосуванням ст. 75 КК України, суд належним чином не врахував тяжкість злочину та інші викладені вище обставини справи.

Враховуючи викладене, колегія суддів вважає обґрунтованими доводи касаційної скарги прокурор про невідповідність призначеного К.Л. та К.А. покарання тяжкості злочину та особі засуджених внаслідок м'якості, а також про порушення кримінального закону при призначенні покарання за ч. 3 ст. 149 КК України внаслідок застосування кримінального закону, який не підлягає застосуванню, а саме: ст. 69 КК України щодо обох засуджених

та статтями 75, 76 КК України стосовно К.Л. Відповідно до пунктів 2, 3 ч. 1 ст. 398 КПК України це є підставою для скасування вироку суду і направлення справи на новий судовий розгляд.

При новому розгляді суду необхідно врахувати зазначені недоліки і за умови підтвердження обсягу обвинувачення К.А., К.Л. та за відсутності інших обставин, які відповідно до вимог закону можуть істотно вплинути на висновки суду щодо виду та розміру покарання, призначене засудженим покарання, із застосуванням ст. 69 КК України, — слід вважати м'яким, а застосування інституту звільнення К.Л. від покарання — необґрунтованим.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу прокурора задовольнила.

Вирок Київського районного суду м. Харкова від 18 червня 2010 р. щодо В.А. та К.Л. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Вирок, ухвалу та окрему ухвалу апеляційного суду скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд у зв'язку з тим, що суд першої інстанції повно та об'єктивно не перевіряв доводи засудженого та його захисника стосовно наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за закінченням строку давності та не навів мотиви того, чому не прийняв надані ними докази, а апеляційний суд залишивши апеляцію без задоволення всупереч положенням ст. 377 КПК України у своїй ухвалі не зазначив підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 15 лютого 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Центрального районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим від 16 грудня 2009 р. засуджено: У.Р. за ч. 4 ст. 189 КК України на 10 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке є його власністю.

Ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 13 квітня 2010 р. вирок місцевого суду щодо У.Р. залишено без зміни та винесено окрему ухвалу на адресу прокурора АР Крим через виявлені порушення кримінально-процесуального законодавства.

У.Р. визнано винним у злочині, вчиненому за таких обставин.

У.Р. організував стійку злочинну групу, до якої увійшли М.Т. та Ш.С., щодо яких постановлено вирок, У.С., щодо якого відмовлено в порушенні кримінальної справи за п. 8 ст. 6 КПК України, та інші невстановлені досудовим слідством особи. При активній підтримці У.Р. протягом жовтня 1996 р. — березня 1998 р. вказана організована група шляхом вимагання індивідуального майна у потерпілого А.Е., із застосуванням насильства, що є небезпечним для життя і здоров'я, заволоділа його майном на загальну суму 127 000 гривень.

У касаційній скарзі засуджений У.Р. просить вирок та ухвалу щодо нього скасувати, звільнити його від кримінальної відповідальності, посилаючись на те, що судом безпідставно не було закрито провадження у справі за закінченням строків давності, оскільки з часу вчинення інкримінованих йому злочинів минуло більше 10 років, від досудового слідства він не ухилявся.

Заслухавши доповідь судді, думку прокурора, який проти скарги заперечував, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи скарги, колеґія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 48 КК України (в редакції 1960 р.) особу не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності, якщо минуло 10 років з дня вчинення нею злочину, за який згідно з законом може бути призначено більш суворе покарання, ніж позбавлення волі строком на 5 років.

Перебіг давності зупиняється, коли особа, яка вчинила злочин, ухиляється від слідства або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з моменту затримання особи або її явки з повинною.

За змістом вказаної статті особа вважається такою, що ухилилася від слідства або суду, якщо вона намагається уникнути притягнення до кримінальної відповідальності шляхом виїзду з попереднього місця проживання, переходу на нелегальне становище тощо.

Санкції ч. 3 ст. 144 КК України (1960 р.), за якою було порушено кримінальну справу, та ч. 4 ст. 189 КК України (2001 р.), за якою У.Р. визнано винним, передбачають покарання більше 5 років позбавлення волі.

Як встановлено судами першої та апеляційної інстанції, У.Р. вчиняв злочини з середини жовтня 1996 р. до 20 березня 1998 р. (у період дії Кримінального кодексу 1960 р.).

Відмовляючи У.Р. у звільненні від кримінальної відповідальності за закінченням строків давності, суди посилалися на листи органів прокуратури, СБУ та МВС про проведення оперативно-розшукових заходів, направлених на встановлення місця перебування У.Р., та виходячи з того, що прокурор періодично перевіряв кримінальну справу та надавав відповідні методичні рекомендації.

Разом із тим судами не дано обґрунтованої оцінки доводам засудженого про те, що він не був повідомлений про порушення щодо нього кримінальної

справи, висунення йому обвинувачення та обрання запобіжного заходу у виді підписки про невиїзд у 1998 р., при цьому не ухилився від слідства, мав постійне місце реєстрації та проживання, отримав громадянство України, національний паспорт та зареєструвався в органах внутрішніх справ і на нелегальне становище не переходив.

Крім того, в матеріалах справи є два листи ГУ СБУ в АР Крим, в одному з яких зазначено про заведення оперативно-розшукової справи щодо У.Р., а в іншому – про відсутність інформації про перебування У.Р. у розшуку.

Зазначені листи судами належним чином не перевірені і їм не дана відповідна правова оцінка.

Таким чином, суд першої інстанції повно та об'єктивно не перевірів доводи У.Р. та його захисника стосовно наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за закінченням строку давності, не навів мотиви того, чому не прийняв надані ними докази належної поведінки до уваги, постановивши таким чином рішення, яке є сумнівним, оскільки свідчить про неправильне застосування кримінального закону.

Тому вирок місцевого суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд.

Оскільки ухвала апеляційного суду не містить доводів, які б спростовували позицію засудженого та захисника, її також слід скасувати.

У порядку ст. 395 КПК України підлягає скасуванню також окрема ухвала апеляційного суду від 13 квітня 2010 р.

Під час нового судового розгляду суду слід врахувати наведене у цій ухвалі, відповідно до вимог закону перевірити доводи У.Р., дати їм належну оцінку, в тому числі з огляду на наявність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених ст. 48 КК України (1960 р.), ст. 49 КК України (2001 р.), та прийняти законне й обґрунтоване рішення.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394-396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу У.Р. задовольнила частково.

Вирок Центрального районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим від 16 грудня 2009 р., ухвалу та окрему ухвалу Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 13 квітня 2010 р. щодо У.Р. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд до того ж районного суду.

Вирок скасовано як винесений незаконним складом суду, оскільки в порушення п. 2-1 ч. 1 ст. 54 КПК України в розгляді кримінальної справи брав участь суддя, який під час досудового розслідування справи вирішував питання про зміну запобіжного заходу щодо засудженого. Крім того, апеляційний суд у порушення вимог ст. 378 КПК України не виклав у вирокі докладні мотиви прийнятого апеляційним судом рішення

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 17 лютого 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 10 червня 2010 р. засуджено Д.О. за ст. 15 і ч. 3 ст. 368 КК України на 8 років позбавлення волі з конфіскацією всього належного йому майна з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-господарськими функціями строком на 3 роки.

Вироком Апеляційного суду Кіровоградської області від 1 листопада 2010 р. у частині кваліфікації дій Д.О. та призначення покарання скасовано вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 10 червня 2010 р. щодо Д.О. та в цій частині постановлено новий вирок, яким Д.О. визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України та за цей злочин йому призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 9 років з конфіскацією всього належного йому на праві особистої власності майна з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями строком на 3 роки.

У решті вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 10 червня 2010 р. щодо Д.О. залишено без зміни.

Д.О. визнано винним за одержання хабара в особливо великому розмірі, поєднаного з вимаганням хабара за таких обставин.

Постановою господарського суду Кіровоградської області від 9 липня 2008 р. державне відкрите акціонерне товариство (далі — ДВАТ) «Вузол виробничо-технологічного зв'язку» дочірнього підприємства державної холдингової компанії (далі — ДП ДХК) «Олександріявугілля» визнано банкрутом, відкрито ліквідаційну процедуру та ліквідатором цього підприємства призначено арбітражного керуючого Д.О., у зв'язку з чим він є службовою особою.

Засновник ПП «Укрространсгрупа» Р.С. шляхом участі у біржових торгах на товарній біржі «Альянс-Днепр» м. Дніпропетровська 13 грудня 2007 р. придбав нежитлове приміщення у м. Олександрії, належне ДВАТ «Вузол виробничо-технологічного зв'язку» ДП ДХК «Олександріявугілля»,

яке визнано банкрутом. Рішенням Олександрійського міськрайонного суду від 30 січня 2008 р. біржовий договір купівлі-продажу цієї будівлі визнано дійсним та за ПП «Укрространсгрупа» визнано право власності на це приміщення.

Д.О. дізнавшись, що біржовий договір купівлі-продажу зазначеного приміщення був визнаний судом дійсним шляхом постановлення заочного рішення, а спір щодо цієї угоди належить до підсудності господарського суду, звернувся до Олександрійського міськрайонного суду із заявою про скасування заочного рішення цього ж суду від 30 січня 2008 р. Ухвалою Олександрійського міськрайонного суду від 19 вересня 2008 р. заяву Д.О. задоволено, рішення Олександрійського міськрайонного суду від 30 січня 2008 р. скасовано, та 26 вересня 2008 р. провадження у новій справі закрито.

Д.О. було достовірно відомо, що П.П. «Укрространсгрупа» сплатила за придбане приміщення грошові кошти в розмірі 342 895 грн, які були витрачені для погашення заборгованості боргових зобов'язань підприємства боржника. Тому під час його зустрічі з Р.С., предметом якої були питання з приводу зазначеного нерухомого майна, повідомив останньому що може вирішити його питання шляхом продажу зазначеного приміщення Р.С. через аукціон за таку ж суму, яку сплатив за приміщення Р.С., де кошти, сплачені ПП «Укрространсгрупа» за попереднє придбання зазначеного нерухомого майна в розмірі 342 895 грн, будуть зараховані. Тобто аукціон буде проведено формально, лише для оформлення документів на право власності майна за ПП «Укрространсгрупа».

При цьому Д.О. поставив умову, що за вирішення цього питання Р.С. повинен особисто передати йому хабар у сумі 170 000 грн у вигляді 10 000 грн, 20 000 дол. США та гарантійного внеску, який повинен бути сплачений учасниками торгів, та після цього підлягав поверненню, розмір якого становить 57 000 грн. У разі відмови Р.С. надати Д.О. зазначеного хабара, останній продасть зазначене приміщення іншій особі.

Р.С., розуміючи, що у нього вимагають хабар, звернувся з відповідною заявою до правоохоронних органів.

У центрі с. Власівка Світловодського району Кіровоградської області 13 жовтня 2008 р. близько 13 год. 16 хв. Р.С. зустрівся з Д.О. де, перебуваючи в автомобілі останнього ВАЗ-21250 державний номер ВА 3331 АС, передав йому першу частину хабара в сумі 10 000 грн Д.О. роз'яснив Р.С., які необхідно підготувати документи і яким чином він організує проведення аукціонних торгів, на яких Р.С. гарантовано буде переможцем, після чого Д.О. будуть підписані протокол аукціону і акт прийому-передачі будівлі.

Після чого під час неодноразових зустрічей з Р.С., Д.О. продовжував вимагати у нього хабар у сумі 20 000 дол. США.

У філії «Кіровоградський аукціонний центр» ДАК «Національна мережа аукціонних центрів» по вул. Преображенській, 2 у м. Кіровограді,

24 жовтня 2008 р. приблизно о 11 год. відбулись торги, переможцем яких стала ПП «Укррострасгруппа» в особі Р.С.

У цей же день, о 13 год. 38 хв. на автотрасі Кіровоград — Аджамка Д.О. зустрівся з Р.С., де в автомобілі останнього передав йому аркуш паперу з підписом і відбитком печатки ДВАТ «Вузол виробничо-технологічного зв'язку» ДП ДХК «Олександріявугілля» для подальшого самостійного внесення Р.С. тексту акта прийому-передачі цієї будівлі від Д.О., після чого Д.О. одержав від Р.С. другу частину хабара в сумі 20 000 дол. США, що по курсу НБУ станом на 24 жовтня 2008 р. становило 103 000 грн.

У той же день, о 14 год. 10 хв. Д.О. у м. Кіровограді з предметом хабара 20 000 дол. США був затриманий працівниками міліції.

У касаційних скаргах:

— прокурор просить скасувати вирок апеляційного суду у зв'язку з невідповідністю вироку вимогам ст. 334 КПК України та невідповідністю призначеного покарання тяжкості злочину й особи засудженого внаслідок м'якості, посилаючись на те, що суд не повною мірою врахував тяжкість вчиненого Д.О. злочину, що останній не визнав вини, а його діями підірвано авторитет і престиж органів державної влади;

— захисник О.В. та засуджений Д.О. просять змінити вирок апеляційного суду, перекваліфікувати дії останнього з ч. 3 ст. 368 на ч. 3 ст. 190 КК України та за цим законом призначити йому покарання не пов'язане з позбавленням волі. Скаргники у скаргах посилаються на те, що в діях Д.О. відсутній склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 368 КК України, оскільки він не виконував жодних дій в інтересах Р.С., а дії щодо проведення торгів входили в обов'язки Д.О. як ліквідатора і не залежали від отримання ним коштів від Р.С. Зазначають про те, що засуджений обманним шляхом створював видимість проведення ним торгів на користь Р.С. та що від нього залежить їх результат, тому він може відповідати лише за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України. Крім того, захисник зазначає, що кваліфікуючи дії Д.О. за ч. 3 ст. 368 КК, суд неправильно визначив неоподатковуваний мінімум доходів громадян, внаслідок чого дії засудженого кваліфіковано неправильно. Засуджений Д.О. зазначає ще й про те, що в діях Р.С. є провокація хабара. Крім того, засуджений посилається на неправильну кваліфікацію його дій, оскільки він не є службовою особою.

Заслухавши доповідача, вислухавши думку прокурора В.Т., яка частково підтримала касаційну скаргу прокурора, захисника М.А., який підтримав касаційні скарги захисника О.В. та засудженого, який просив скасувати вирок апеляційного суду, перевіривши матеріали справи та доводи, наведені у касаційних скаргах, колегія суддів вважає, що касаційні скарги підлягають частковому задоволенню.

Згідно зі ст. 378 КПК України апеляційний суд скасовує вирок суду першої інстанції та постановляє свій вирок у випадках застосування криміналь-

ного закону про більш тяжкий злочин чи збільшення обсягу обвинувачення або необхідності застосування більш суворого покарання.

Із роз'яснень, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 1 «Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку» вирок апеляційного суду має відповідати вимогам статей 332–335 КПК України. Крім того, у ньому необхідно викласти зміст вироку суду першої інстанції та суть апеляції, а в разі проведення судового слідства — навести пояснення осіб, які брали участь у засіданні; аналіз досліджених доказів; аргументи на підтвердження викладених в апеляціях доводів; оцінку правильності рішень, прийнятих судом першої інстанції; формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним (якщо його обсяг було збільшено); обґрунтування кваліфікації дій засудженого та міри покарання.

Зазначені вимоги апеляційним судом виконано не належним чином.

У своєму судовому рішенні апеляційний суд виклав зміст вироку суду першої інстанції, а також дослівно навів показання засудженого Д.О., потерпілого Р.С. та свідка К.І. дані ними у судовому засіданні при розгляді справи судом першої інстанції. Незважаючи на те, що вказані особи були допитані під час судового слідства апеляційним судом, їх пояснення апеляційний суд у вирокі не навів та не проаналізував.

Як на докази суд послався, зокрема, на висновки судово-криміналістичного експерта № 5431/03 (т. 3 а.с. 13-19) та № 5432/31 (т. 3 а.с. 26-28), але, як вбачається з протоколу судового засідання апеляційного суду, вказані документи судом не досліджувались.

В апеляції прокурор просив скасувати вирок суду першої інстанції та постановити новий вирок, яким визнати Д.О. винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України, та призначити покарання у виді 10 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна та позбавлення права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями строком на 3 роки.

Засуджений та його захисник в апеляціях просили перекваліфікувати дії Д.О. на ч. 3 ст. 190 КК України та призначити покарання не пов'язане з позбавленням волі.

Апеляційний суд, постановивши свій вирок, частково задовольнив апеляції Д.О. та його захисника О.В., проте жодних аргументів щодо доводів апеляцій всіх скаржників у вирокі не зазначив.

У вирокі апеляційний суд зазначив те, що при призначенні покарання Д.О. суд першої інстанції врахував усі обставини вчинення злочину та особу засудженого, а також обставини, що пом'якшують покарання. Водночас, призначаючи Д.О. більш суворе покарання, апеляційний суд не навів жодних мотивів прийняття такого рішення.

Крім того, згідно з п. 2-1 ч. 1 ст. 54 КПК України суддя не може брати участі в розгляді кримінальної справи, якщо він під час досудового розслідування вирішував питання щодо зміни чи скасування запобіжних заходів. З ухвали Апеляційного суду Кіровоградської області від 28 листопада 2008 р. вбачається, що до складу колегії суддів, яка вирішувала питання про зміну запобіжного заходу щодо Д.О., входив суддя Д. С. (т. 2 а.с. 279–280). Цей же суддя входив до складу колегії суддів, яка постановила вирок щодо Д.О. від 1 листопада 2010 р.

З огляду на вимоги ст. 54 КПК України вказаний вирок винесено незаконним складом суду, що згідно з п. 2 ч. 2 ст. 370 КПК України є безумовною підставою для скасування вироку.

З урахуванням наведеного вище касаційна скарга прокурора підлягає частковому задоволенню, а вирок — скасуванню у зв'язку з істотними порушеннями вимог кримінально-процесуального законодавства з направленням справи на новий апеляційний розгляд, під час якого необхідно перевірити всі доводи, викладені в апеляціях прокурора, засудженого, його захисника, та ухвалити законне й обґрунтоване рішення.

Питання щодо обґрунтованості доводів касаційної скарги прокурора про невідповідність призначеного Д.О. покарання тяжкості вчиненого злочину та його особі мають бути розглянуті при новому апеляційному розгляді справи.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційні скарги прокурора, який брав участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції, засудженого Д.О. та його захисника О.В., задовольнила частково.

Вирок Апеляційного суду Кіровоградської області від 1 листопада 2010 р. щодо Д.О. скасувала, а справу направила на новий апеляційний розгляд.

Крадіжка необґрунтовано кваліфікована як вчинена повторно, оскільки попередня судимість засудженого була погашена у встановленому законом порядку. Погашена судимість не тягне за собою правових наслідків у разі нового злочину

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 19 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Овідіопольського районного суду Одеської області від 30 вересня 2010 р. засуджено: Ш.С. за ч. 2 ст. 185 КК України на 2 роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України Ш.С. звільнено від відбування покаран-

ня з випробуванням з іспитовим строком 1 рік, з покладенням обов'язків, передбачених пунктами 2, 4 ч. 1 ст. 76 КК України.

Ш.С. визнано винним у злочині, вчиненому за таких обставин.

11.03.2010 р. о 8 год. 15 хв. Ш.С. перебуваючи у квартирі у смт. Таїрово, Овідіопольського р-ну, Одеської обл., таємно, повторно викрав майно потерпілої К.Л., загальною вартістю 372 грн 90 коп.

В апеляційному порядку вирок суду щодо Ш.С. не переглядався.

У касаційній скарзі прокурор ставить питання про зміну вироку суду у зв'язку з неправильним застосуванням судом кримінального закону, посиляючись на ту обставину, що на час вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України за ознакою повторності, попередня судимість засудженого була погашена у встановленому законом порядку. Просить вирок змінити, перекваліфікувати дії засудженого на ч. 1 ст. 185 КК України та призначити йому більш м'яке покарання.

Заслухавши доповідь судді, пояснення прокурора, який підтримав касаційну скаргу, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Відповідно до п. 11 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК України 2001 р. правила, встановлені КК України 1960 р. щодо давності, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, погашення і зняття судимості, поширюються на осіб, які вчинили злочини до набрання чинності Кодексом 2001 р., за винятком випадків, якщо цим Кодексом пом'якшується кримінальна відповідальність зазначених осіб.

Враховуючи, що попередній злочин Ш.С. вчинив до вступу у законну силу КК України 2001 р., при визначенні строків погашення його судимості слід керуватися вимогами ст. 55 КК України 1960 р., згідно з п. 6 якої такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені до позбавлення волі на строк не більше шести років, якщо вони протягом п'яти років з дня відбуття покарання (основного і додаткового) не вчинять нового злочину.

Виходячи з даних, що містяться в матеріалах справи, Ш.С. 15.10.1998 р. був засуджений вироком Суворовського районного суду м. Одеси за ч. 3 ст. 81, ч. 2 ст. 140, ч. 3 ст. 142 КК України (в ред. 1960 р.) на 6 років 5 місяців 18 днів позбавлення волі з конфіскацією майна.

Постановою Центрального районного суду м. Одеси від 19 червня 2002 р. приведено у відповідність до КК України 2001 р. вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 15.10.1998 р. та постановлено вважати Ш.С. засудженим за ч. 3 ст. 81, ч. 2 ст. 140, ч. 3 ст. 142 КК України (в ред. 1960 р.) на 6 років позбавлення волі.

За цим вироком Ш.С. покарання фактично відбуте 13 травня 2003 р.

За таких обставин на момент вчинення Ш.С. крадіжки 11.03.2010 р., попередня судимість була погашена, у зв'язку з цим підстави для кваліфікації його дій за ознакою повторності відсутні, а тому вирок суду підлягає зміні, а його дії перекваліфікації з ч. 2 ст. 185 КК України на ч. 1 ст. 185 КК України.

У порядку ст. 395 КПК України підлягає виключенню з вступної частини вироку вказівка про попередню судимість Ш.С. за вироком Суворовського районного суду м. Одеси від 15 жовтня 1998 р.

Доводи прокурора в частині пом'якшення покарання засудженому в зв'язку з перекваліфікацією його дій задоволенню не підлягають, оскільки Ш.С. вчинив корисливий злочин, який віднесено законом до категорії злочинів середньої тяжкості, за місцем реєстрації фактично не проживав, на момент вчинення злочину не працював.

За таких обставин колегія суддів вважає, що покарання, призначене засудженому судом першої інстанції, відповідає вимогам ст. 65 КК України і є необхідним і достатнім для його виправлення та попередження вчинення ним нових злочинів.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу прокурора задовольнила частково.

Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 30 вересня 2010 р. щодо Ш.С. змінила, в порядку ст. 395 КПК України виключила з його вступної частини вказівку про попередню судимість Ш.С. за вироком Суворовського районного суду м. Одеси від 15 жовтня 1998 р., перекваліфікувала дії Ш.С. з ч. 2 ст. 185 КК України на ч. 1 ст. 185 КК України, залишила міру покарання призначену судом першої інстанції у виді 2 років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України з іспитовим строком на 1 рік та покладенням обов'язків, передбачених пунктами 2, 4 ч. 1 ст. 76 КК України.

Дії засудженої перекваліфіковані з ч. 3 ст. 191 КК України на ч. 1 ст. 191 КК України, оскільки нею вчинено продовжуваний злочин, який складається з декількох тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 19 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Ленінського районного суду м. Севастополя від 18 жовтня 2010 р. засуджено Х.Ю. за ч. 3 ст. 191 КК України на 3 роки позбавлення волі

з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності строком 3 роки із звільненням на підставі ст. 75 КК України від відбування основного покарання з іспитовим строком 3 роки.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК України за сукупністю злочинів шляхом часткового складання призначеного покарання і не відбутого покарання, призначеного вироком Київського районного суду м. Сімферополя від 3 серпня 2009 р., і остаточно призначено на 5 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, а також пов'язані з повною матеріальною відповідальністю, забезпеченням цілісності та схоронності ввірених грошових коштів, матеріальних засобів, з розрахунками готівкових грошових засобів на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності строком 3 роки.

Відповідно до вимог ст. 75 КК України Х.Ю. звільнено від відбування покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку 3 роки та покладенням на неї обов'язків, передбачених пунктами 2, 3, 4 ст. 76 КК України.

Постановлено стягнути з Х.Ю. на користь М.А. 32013,61 грн на відшкодування матеріальної шкоди та 30 000 грн — моральної шкоди.

Задовольняючи частково апеляції прокурора, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції та потерпілої, Апеляційний суд м. Севастополя 11 січня 2011 р. вирок суду першої інстанції скасував у частині призначеного покарання Х.Ю. та постановив новий вирок, яким їй призначено покарання за ч. 3 ст. 191 КК України на 3 роки позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, а також пов'язані з повною матеріальною відповідальністю, забезпеченням цілісності та схоронності грошових коштів, матеріальних засобів, з розрахунками готівкових грошових коштів на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності строком 3 роки.

На підставі ч. 4 ст. 70 КК України за сукупністю злочинів до призначеного покарання їй частково приєднано покарання призначене вироком Київського районного суду м. Сімферополя від 3 серпня 2009 р. і остаточно призначено на 4 роки 6 місяців позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, а також пов'язані з повною матеріальною відповідальністю, забезпеченням цілісності та схоронності ввірених грошових коштів, матеріальних засобів, з розрахунками готівкових грошових засобів на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності строком 3 роки.

Відповідно до ст. 75 КК України Х.Ю. звільнено від відбування основного покарання у виді позбавлення волі з випробуванням із встановленням іспитового строку на 3 роки та покладенням на неї обов'язків, передбачених пунктами 2, 3, 4 ст. 76 КК України.

У решті вирок залишено без зміни.

Х.Ю. визнано винною у злочині, вчиненому за таких обставин.

Обіймаючи відповідно до наказу № 7 від 1 червня 2007 р. посаду менеджера з продаж ВАТ «Магнат-Плюс» (згідно з договором про сумісну діяльність від 1 червня 2007 р., укладеного між ПП Малєєва та ВАТ «Магнат-Плюс»), будучи матеріально відповідальною особою, здійснюючи прийом замовлень від приватних підприємців на поставку продукції ПП Малєєва, поставку вказаної продукції, збір грошових коштів за поставлений товар та передачу їх у касу підприємства, протиправно, реалізуючи єдиний злочинний умисел, направлений на заволодіння грошовими коштами ПП Малєєва в період з 1 червня 2007 р. по 31 грудня 2008 р., перебуваючи у м. Севастополі на «Центральному ринку», отримала від ПП Шнир — 2303,91 грн, ПП Волошина — 690,34 грн, ПП Доценко — 962,43 грн, ПП Скрипчук — 4558,99 грн, ПП Костишина — 748,83 грн, ПП Гаврилків — 307,87 грн, ПП Козьявіна — 1078,04 грн, ПП Ланина — 1804,85 грн, ПП Казанцева — 1216,79 грн, ПП Луканина — 130 грн, ПП Мезенцева — 2041,17 грн, ПП Гузь — 527,31 грн, ПП Траченко — 933,16 грн, ПП Стенченко — 424,456 грн, ПП Добрая — 2342,4 грн; перебуваючи на ринку в Інкермані, розташованому на Сімферопольському шосе, отримала від ПП Крисько — 488,69 грн, ПП Жигальцева — 395,35 грн; перебуваючи у магазині по вул. Героїв Севастополя, 58, отримала від ПП Граничка — 172,60 грн; перебуваючи у магазині по вул. Адмірала Октябрського, 16, отримала від ПП Гарнега — 1060,23 грн; перебуваючи на 5 кілометрі Балаклавського шосе (ринок Кільце), отримала від ПП Любимий — 790,26 грн, ВАТ «Фіш» — 300 грн, ПП Горбачев — 1000 грн, ПП Кіріллов — 338,81 грн; перебуваючи на вул. Меньшикова, отримала від ПП Меньшикова — 250 грн; перебуваючи у магазині «Маяк», отримала 421,59 грн; перебуваючи на просп. Перемоги, отримала ПП Клименко — 3520,82 грн, ПП Максимус — 699,55 грн; перебуваючи на вул. Ревякіна, отримала від ПП Ревякіна — 1316,79 грн; перебуваючи на набережній Назукіна, отримала від кафе «Ізбушка Рибак» — 934,30 грн; перебуваючи на «Юмашевському» ринку, отримала від ПП Коломин — 252,97 грн, за раніш поставлену ПП Малєєва продукцію, однак вказані грошові кошти в касу підприємства не внесла, розпорядилась ними. У результаті чого в період з 1 червня 2007 р. по 31 грудня 2008 р. Х.Ю., будучи матеріально відповідальною особою, діючи з корисних мотивів, незаконно присвоїла ввірені їй в силу обійманої посади грошові кошти ПП Малєєва на загальну суму 32013,61 грн, чим спричинила цьому підприємцю шкоду.

У поданій касаційній скарзі прокурор просить вирок апеляційного суду скасувати та направити справу на новий апеляційний розгляд, посилаючись на істотне порушення кримінально-процесуального закону та невідповідність призначеного покарання ступеню тяжкості вчиненого злочину та особі

засудженої внаслідок м'якості. Вказує на безпідставність застосування ст. 75 КК України. Крім того, прокурор зазначає, що суд апеляційної інстанції порушив вимоги ст. 365 КПК України, бо призначив на підставі ч. 4 ст. 70 КК України покарання менше, чим призначив суд першої інстанції, а таке є підставою скасування вироку.

У змінах до касаційної скарги прокурор вказує на неправильну кваліфікацію дій засудженої за ч. 3 ст. 191 КК України та пропонує перекваліфікувати її дії на ч. 1 ст. 191 КК України, бо кваліфікуюча ознака злочину — повторність відсутня.

Заслухавши доповідь судді, пояснення прокурора, яка підтримала касаційну скаргу частково і просила вирок змінити та лише перекваліфікувати дії засудженої з ч. 3 на ч. 1 ст. 191 КК України, а в решті вирок залишити без зміни, пояснення засудженої, яка погодилась з міркуваннями прокурора в касаційній інстанції, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає до часткового задоволення з таких підстав.

Висновки суду про доведеність винуватості засудженої Х.Ю. у вчиненні злочину, передбаченого ст. 191 КК України, відповідають фактичним обставинам справи і ґрунтуються на наведених у вирок доказів, які судом належно досліджені й оцінені.

Подія злочину, доведеність винуватості Х.Ю. в касаційній скарзі не оспорується.

Проте доводи в доповненнях до касаційної скарги прокурора про неправильну кваліфікацію дій Х.Ю. за ч. 3 ст. 191 КК України, а саме за кваліфікуючою ознакою — повторність заслуговують на увагу.

Відповідно до ч. 2 ст. 32 КК України повторність відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним умислом.

Як встановив суд в мотивувальній частині вироку, Х.Ю. діяла з єдиним злочинним умислом, направленим на заволодіння грошовими коштами ПП Малеева в період часу з 1 червня 2007 р. по 31 грудня 2008 р. Сума завданої шкоди розрахована також, виходячи з неодноразових дій Х.Ю., пов'язаних з привласненням грошових коштів у зазначений період.

За таких обставин у діях Х.Ю. відсутня кваліфікуюча ознака вчинення злочину — повторність, оскільки вона вчинила продовжуваний злочин, а отже, її дії підлягають перекваліфікації з ч. 3 на ч. 1 ст. 191 КК України.

Разом із тим доводи прокурора про необґрунтоване застосування до призначеного Х.Ю. покарання ст. 75 КК України позбавлені підстав.

Як вбачається з матеріалів справи, суд апеляційної інстанції при вирішенні цього питання, відповідно до вимог ст. 65 КК України, врахував ступінь тяжкості вчиненого Х.Ю. злочину, дані про її особу, яка позитивно характеризується, щиро розкаялася у вчиненому, повністю відшкодувала

шкоду потерпілій М.А. та дійшов правильного висновку про можливість застосування до призначеного їй покарання ст. 75 КК України.

На підтримку такого рішення суду, колегія суддів зважає на відсутність у справі обставин, які обтяжують покарання засудженої та її досить молодий вік.

Крім того, законом не заборонено повторне застосування ст. 75 КК України. А отже, підстав для скасування вироку за м'якістю призначеного засудженій покарання, про що йдеться у касаційній скарзі прокурора, немає.

Необґрунтованими також є посилання прокурора про порушення апеляційною інстанцією вимог ст. 365 КПК України, оскільки вирок суду першої інстанції в частині призначеного покарання був скасований, то апеляційний суд постановив новий вирок та не пов'язаний з доводами прокурора щодо міри покарання.

Істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону, які є підставою скасування вироку апеляційного суду, не встановлено.

З уваги на таке, касаційна скарга прокурора підлягає до часткового задоволення, а вирок апеляційного суду та вирок суду першої інстанції в порядку ст. 395 КПК України зміні.

Вирок суду першої інстанції підлягає зміні в порядку ст. 395 КПК України тому, що в касаційній скарзі прокурора питання про це не ставилось, а апеляційним судом скасовано вирок суду першої інстанції лише в частині призначеного покарання.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394-396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу прокурора, який брав участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції задовольнила частково.

Вирок Апеляційного суду м. Севастополя від 11 січня 2011 р. та в порядку ст. 395 КПК України вирок Ленінського районного суду м. Севастополя від 18 жовтня 2010 р. щодо засудженої Х.Ю. змінила.

Дії Х.Ю. перекваліфікувала з ч. 3 ст. 191 на ч. 1 ст. 191 КК України і призначила їй покарання за цим законом на 2 роки 6 місяців позбавлення волі із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, а також пов'язані з повною матеріальною відповідальністю, забезпеченням цілісності та схоронності ввірених грошових коштів, матеріальних засобів, з розрахунками готівкових грошових коштів на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності строком 3 роки.

Зазначила, що на підставі ч. 4 ст. 70 КК України варто вважати Х.Ю. засудженою за сукупністю злочинів шляхом часткового приєднання не відбутого покарання, призначеного вироком Київського районного суду м. Сімферополя від 3 серпня 2009 р. — на 3 роки 6 місяців позбавлення волі

із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, а також пов'язані з повною матеріальною відповідальністю, забезпеченням цілісності та схоронності ввірених грошових коштів, матеріальних засобів, з розрахунками готівкових грошових засобів на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності строком 3 роки.

Відповідно до вимог ст. 75 КК України Х.Ю. звільнила від відбування основного покарання у виді позбавлення волі з випробуванням із встановленням іспитового строку на 3 роки та покладенням на неї обов'язків, передбачених п. п. 2, 3, 4 ст. 76 КК України.

У решті вироку суду першої і апеляційної інстанцій залишила без зміни.

Відповідно до ч. 4 ст. 70 КК України, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винний ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку, суд призначає засудженому покарання за правилами, передбаченими в частинах 1–3 цієї статті

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 26 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Нижньосірогозького районного суду Херсонської області від 1 липня 2010 р. засуджено Р.Д. за ч. 2 ст. 185 КК України на 2 роки обмеження волі.

На підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 рік та покладенням на нього обов'язків, передбачених ст. 76 КК України.

Р.Д. визнано винним у злочині, вчиненому за таких обставин.

19 листопада 2009 р. близько 02 години Р.Д., перебуваючи в селі Нижні Торгаї Нижньосірогозького району Херсонської області, повторно вчинив умисне таємне викрадення чужого майна, що належить ТОВ «Екстрим-Трейд», на суму 2 440 гривень.

Вирок в апеляційному порядку не переглядався.

У касаційній скарзі прокурор ставить питання про скасування вироку суду та направлення справи на новий судовий розгляд. Вказує, що суд при призначенні покарання неправильно застосував кримінальний закон, порушивши вимоги ч. 4 ст. 70 КК України, оскільки злочин, за яким засуджений Р.Д. цим виром, вчинено до постановлення щодо нього вироку Приазовського

районного суду Запорізької області від 26 квітня 2010 р., а тому необхідно було призначити покарання із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України.

Заслухавши доповідь судді, думку прокурора, який підтримав касаційну скаргу та просив її задовольнити, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Висновок суду про доведеність вини Р.Д. у вчиненні злочину, зазначеного у вирокі, та кваліфікації його дій за ч. 2 ст. 185 КК України підтверджується доказами, дослідженими судом, і не заперечується у касаційній скарзі.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 70 КК України, якщо після постановлення вироку у справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку, у строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю злочинів, зараховується покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вирокі, за правилами, передбаченими у ст. 72 КК України.

Як вбачається з вироку, Р.Д. вчинив злочин 19 листопада 2009 р., тобто до постановлення щодо нього попереднього вироку Приазовського районного суду Запорізької області від 26 квітня 2010 р.

Разом із тим при постановленні вироку судом допущено неправильне застосування закону, оскільки остаточно покарання призначено без застосування вимог ч. 4 ст. 70 КК України.

З урахуванням викладеного, вирок суду не може бути визнаний законним і обґрунтованим та підлягає скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд, під час якого суду необхідно врахувати наведене і вирішити питання про призначення засудженому покарання, яке б відповідає вимогам законодавства.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу заступника прокурора Херсонської області задовольнила.

Вирок Нижньосірогозького районного суду Херсонської області від 1 липня 2010 р. відносно Р.Д. скасувала, а справу — направила на новий судовий розгляд.

Відповідно до ч. 1 ст. 334 КПК України мотивувальна частина обвинувального вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, з зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину. У цій частині вироку наводяться обставини, які визначають ступінь тяжкості вчиненого злочину, та докази, на яких ґрунтується висновок суду щодо підсудного, з зазначен-

ням мотивів, з яких суд відкидає інші докази; обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання; мотиви зміни обвинувачення; у разі визнання частини обвинувачення необґрунтованою — підстави для цього.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 10 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Городнянського районного суду Чернігівської області від 3 серпня 2010 р. засуджено М.В. за ч. 2 ст. 125 КК України до покарання у виді штрафу в розмірі 850 гривень.

М.В. визнано винною в тому, що вона 8 вересня 2009 р., приблизно о 6 годині, перебуваючи біля будинків у м. Городня, під час сварки з громадянкою К.В. спричинила останній легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я.

Ухвалою Апеляційного суду Чернігівської області від 30 вересня 2010 р. вирок Городнянського районного суду Чернігівської області від 3 серпня 2010 р. щодо М.В. залишено без зміни.

У касаційних скаргах засуджена та захисник просять скасувати судові рішення, а справу закрити, посилаючись на те, що у цьому випадку відсутня подія злочину, оскільки потерпілу М.В. не біла, остання отримала тілесні ушкодження під час випасу худоби, а тілесні ушкодження, зазначені в медичних актах, отримані безпосередньо в результаті падіння. Висновки суду про доведеність вини засудженої вважають необґрунтованими, оскільки в їх основу покладені лише показання потерпілої та її свідків. Крім того, вказують на те, що судовий розгляд справи проведено неповно та однобічно, а висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи.

Заслухавши доповідь судді, пояснення засудженої М.В., захисника Д.Л. на підтримання касаційних скарг, прокурора, який заперечував проти скарг, перевіrivши матеріали справи, та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що скарги засудженої і її захисника підлягають частковому задоволенню з таких підстав.

Згідно зі статтями 323, 327, 334 КПК України вирок суду повинен бути законним і обґрунтованим. Виходячи зі змісту вказаної норми закону, вирок є обґрунтованим, якщо він постановлений на матеріалах, повністю зібраних, всебічно досліджених і правильно оцінених судом, а висновки суду про подію злочину та про винуватість підсудного у його вчиненні з достовірністю випливають із матеріалів справи. Для цього у вирокі повинні бути проаналізовані й оцінені всі розглянуті в судовому засіданні докази, які як під-

тверджують висновки суду, так і спростовують його. Вирок не може ґрунтуватися на припущеннях.

Відповідно до ст. 334 КПК України мотивувальна частина обвинувального вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину. У цій частині вироку наводяться обставини, які визначають ступінь тяжкості вчиненого злочину, та докази, на яких ґрунтується висновок суду щодо підсудного, з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає інші докази; обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання; мотиви зміни обвинувачення; у разі визнання частини обвинувачення необґрунтованою — підстави для цього.

Наведені вимоги закону судом першої інстанції належним чином не дотримано та допущено протиріччя між формулюванням обвинувачення, визнаного судом доведеним, та висновками щодо умисного заподіяння легких тілесних ушкоджень К.В.

Так, відповідно до заяви К.В. про притягнення М.В. до кримінальної відповідальності, остання 8 вересня 2009 р. спричинила їй легкі тілесні ушкодження біля будинків у м. Городня.

Такі ж обставини зазначені у постанові суду про порушення кримінальної справи щодо М.В.

В акті судово-медичного дослідження зазначено, що експерт виходив із тих же обставин.

У судовому засіданні засуджена дала пояснення про заподіяння потерпілій К.В. тілесних ушкоджень 8 вересня 2009 р. за інших обставин. Однак суд не дав їм належної оцінки, не призначив судово-медичної експертизи та не допитав експерта з цього приводу.

Поза увагою суду залишилось посилення засудженої на можливість отримання тілесних ушкоджень потерпілою через падіння. Крім того, з висновків експертів вбачається, що не виключена можливість, що тілесні ушкодження, виявлені у К.В., могли утворитися внаслідок падіння, в тому числі й на тверді, виступаючі предмети.

З матеріалів справи вбачається, що всі свідки дали суперечливі відомості з приводу цієї події, однак суд першої інстанції суть цих протиріч не з'ясував, і поклав в основу вироку покази свідків без належної оцінки.

Як вбачається з протоколу судового засідання, судом був допитаний свідок Ж.Г., який пояснив, що за словами К.В., травму вона отримала під час випасу худоби, а також що є свідки цієї пригоди.

Проте суд у вироку взагалі не дав оцінки показанням цього свідка та не зазначив мотиви, з яких відкинув цей доказ.

Апеляційний суд, розглядаючи справу за апеляцією засудженої та її захисника, не встановив та не усунув наведені порушення закону.

Наведені порушення колегія суддів вважає такими, які істотно вплинули на правильність прийняття рішення по суті, що є безумовною підставою для скасування судових рішень і направлення справи на новий судовий розгляд.

За таких обставин колегія суддів вважає, що вирок місцевого суду та ухвала апеляційного суду щодо М.В. підлягають скасуванню, а справа — направленню на новий судовий розгляд, під час якого суду першої інстанції належить вжити всіх, передбачених законом, заходів для повного, всебічного та об'єктивного вирішення справи, дослідити наявні у справі докази в їх сукупності, дати належну правову оцінку усім доказам у справі та постановити судові рішення з дотриманням усіх вимог кримінального та кримінально-процесуального закону.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394-396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу засудженої М.В. та захисника Є.І. задовольнила частково.

Вирок Городнянського районного суду Чернігівської області від 3 серпня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Чернігівської області від 30 вересня 2010 р. щодо М.В. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Суди не звернули уваги на ту обставину, що засуджений є особою, яка має психічні вади, розглянули справу всупереч ч. 1 п. 2 ст. 45 КПК України без участі захисника, чим порушив його право на захист

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 19 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 17 жовтня 2010 р. засуджено В.А. за ч. 3 ст. 185 КК України на 4 роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України В.А. звільнено від відбуття покарання з випробуванням з іспитовим строком 2 роки, з покладенням обов'язків, передбачених п. п. 2, 4 ч. 1 ст. 76 КК України.

Вироком Апеляційного суду Донецької області від 1 лютого 2011 р. скасовано вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 17 жовтня 2010 р. у частині міри покарання та засуджено В.А. за ч. 3 ст. 185 КК України на 3 роки позбавлення волі.

В іншій частині вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 17 жовтня 2010 р. залишено без зміни.

В.А. визнано винним у злочині, вчиненому за таких обставин.

8 січня 2010 р., приблизно о 1 годині, В.А. перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, проник до квартири у будинку у м. Маріуполі, звідки таємно викрав майно Н.Є., загальною вартістю 900 грн.

У касаційних скаргах прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, та прокурор, який брав участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції, ставлять питання про скасування судових рішень щодо засудженого В.А. у зв'язку з істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону та направлення кримінальної справи на новий судовий розгляд до Жовтневого районного суду м. Маріуполя. Зазначають, що при розглядах справи у судах першої та апеляційної інстанцій не вирішувалося питання про обов'язкову участь захисника для захисту інтересів засудженого, незважаючи на те, що останній перебував на обліку в лікаря-психіатра з приводу легкої розумової відсталості.

Заслухавши доповідь судді, думку прокурора, який підтримав касаційні скарги, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційних скарг, колегія суддів вважає, що вони підлягають задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 п. 2 ст. 45 КПК України участь захисника є обов'язковою у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати своє право на захист.

Відповідно до роз'яснень, що містяться у п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 24 жовтня 2003 р. «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» під особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати право на захист, необхідно розуміти, зокрема, осіб з істотними дефектами мови, зору, слуху тощо, а також осіб, які хоча і визнані осудними, але мають психічні вади, що перешкоджають самостійно захищатися від обвинувачення.

У матеріалах справи міститься довідка Маріупольської міської психіатричної лікарні, згідно з якою В.А. з 1996 р. перебував на обліку з приводу легкої розумової відсталості (а.с. 91), знятий з обліку в 2001 р. у зв'язку з небажанням подальшого нагляду у лікаря-психіатра, у стадії досудового слідства В.А. мав захисника для захисту своїх інтересів, у стадії судового розгляду справи питання, пов'язане з встановленням дієздатності В.А., не перевірялося та судом першої інстанції формально було прийнято відмову засудженого від захисника.

Суд, прийнявши всупереч зазначеним вимогам закону відмову В.А. від захисника, не перевіряв чи міг останній самостійно реалізувати своє право на захист та, розглянувши справу без участі захисника, порушив право засудженого на захист, що, згідно з ч. 2 п. 3 ст. 370 КПК України, в усякому разі тягне скасування вироку.

З матеріалів справи вбачається, що при розгляді справи апеляційним судом ці порушення, допущенні судом першої інстанції, усунуті не були, справу щодо В.А. також було розглянуто без участі захисника, що є порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства.

Ураховуючи викладене, вирок місцевого та вирок апеляційного судів підлягають скасуванню, а справа направленню до місцевого суду на новий судовий розгляд.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційні скарги прокурора, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, та прокурора, який брав участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції, задовольнила.

Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 17 жовтня 2010 р. та вирок Апеляційного суду Донецької області від 1 лютого 2011 р. щодо В.А. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

РЕКОМЕНДАЦІЙНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., ст. 360-7 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ підготував* та надіслав судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення щодо застосування окремих норм цивільного законодавства. Зокрема, ВССУ доводить до відома, що за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах Верховним Судом України прийнято ряд постанов та сформульовано обов'язкові для усіх судів України правові позиції.

---

* Рекомендаційні роз'яснення підготували заступник Голови ВССУ М. П. Пшонка та суддя ВССУ О. С. Ткачук.

Захист гідності, честі, ділової репутації та відшкодування моральної шкоди

1. Порушенням ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР) є втручання судів у право редакції газети на свободу вираження поглядів, яке не було необхідним у демократичному суспільстві; незабезпечення балансу між потребою захищати репутацію позивача, який є публічною особою, та правом відповідача — редакції газети — розголошувати інформацію, яка становить суспільний інтерес у контексті виборчих дебатів.

Суди не мали достатніх підстав для того, щоб прирівняти журналіста до редакції газети, котра опублікувала авторське твердження, що дискредитувало іншу особу; не врахували того факту, що оскаржувана інформація була широко розповсюджена до її публікації, подана нейтрально й точно передана у відповідній статті зміст обвинувачення, висунутого відносно позивача під час прес-конференції (постанова від 7 лютого 2011 р. № 6-Зцс10).

Право власності

1. З урахуванням положень ч. 1 ст. 15, ст. 392 Цивільного кодексу (далі — ЦК) України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

За змістом наведених норм права потреба в такому способі захисту права власності виникає тоді, коли наявність суб'єктивного права власника не підтверджена відповідними доказами, підлягає сумніву, не визнається іншими особами або ними оспорується, а не в тому разі, коли цими особами не виконується відповідне рішення суду, ухвалене раніше (постанова від 4 квітня 2011 р. № 3-18гс11).

Земельне право

1. Обов'язковою умовою фактичного використання земельної ділянки є наявність у особи, що її використовує, правовстановлюючих документів на цю земельну ділянку, а відсутність у неї таких документів є самовільним зайняттям земельної ділянки (постанова від 22 листопада 2010 р. № 3-27гс10).

2. З урахуванням положень статей 116, 124 Земельного кодексу України однією із основних умов передачі в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, є наявність рішення сесії відповідної ради про надання земельної ділянки в оренду (п. 34 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.) (постанова від 22 листопада 2010 р. № 3-23 гс10 та інші).

3. Законодавча зміна граничного розміру орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності є підставою для перегляду розміру орендної плати, встановленої умовами договору. Це не є порушенням принципу свободи договору, оскільки передбачено як статей 632, 651 ЦК України, так і ст. 30 Закону України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р. (постанова від 6 грудня 2010 р. № 3-50 гс 10 та інші).

Зобов'язання, що виникають з договорів та інших правочинів

1. Наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке не виконано боржником, не припиняє правовідносин сторін договору, не звільняє останнього від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання сум, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України, оскільки належним виконанням зобов'язання є виконання, у результаті якого припиняються права та обов'язки сторін зобов'язання (ст. 599 ЦК України) (постанова від 20 грудня 2010 р. № 3-57гс10).

2. Банк як фінансова установа, отримавши у встановленому законом порядку банківську ліцензію та відповідний письмовий дозвіл на здійснення операцій з валютними цінностями, який є генеральною ліцензією на валютні операції, має право здійснювати операції з надання кредитів в іноземній валюті (п. 2 ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України № 15-93 від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»).

Щодо вимог пп. «в» п. 4 ст. 5 цього Декрету, який передбачає наявність індивідуальної ліцензії на надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі, то на даний час законодавством не встановлено межі термінів і сум надання або одержання кредитів в іноземній валюті (постанова від 21 березня 2001 р. № 6-7цс11).

3. Відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК України припинення договору поруки пов'язується зі зміною основного зобов'язання за відсутності згоди поручителя на таку зміну та за умови збільшення обсягу відповідальності поручителя. При цьому обсяг зобов'язань поручителя визначається як умовами договору поруки, так і умовами основного договору, яким визначено обсяг зобов'язань боржника, забезпечення виконання яких здійснює поручитель. Зокрема в договорі поруки передбачена можливість зміни розміру процентів та строків їх виплати, а ця умова стала результатом домовленості сторін, отже, поручитель дав згоду на зміну розміру процентів (постанова від 17 січня 2011 р. № 3-62г10).

4. Предметом іпотеки, згідно з положенням ч. 2 ст. 5 Закону України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р., може виступати нерухоме майно, зокрема, якщо його будівництво не завершено, яке стане власністю іпотекодавця

після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуття ним у власність відповідного нерухомого майна у майбутньому, так і майнові права на нерухоме майно, які можуть бути відчужені іпотекодавцем і на які може бути звернене стягнення (постанова від 29 грудня 2010 р. № 3-34 гс10).

5. З урахуванням вимог ч. 4 ст. 3, ст. 18 Закону України «Про іпотеку» в іпотечному договорі можуть погоджуватися істотні умови кредитування до укладення в майбутньому кредитного договору, яким будуть встановлені конкретно визначені зобов'язання сторін (постанова від 15 листопада 2010 р. № 3-15гс10 та інші).

6. Достроково розриваючи договір з посиланням на фінансову кризу, суд не врахував положень ч. 2 ст. 652 ЦК України, оскільки закон пов'язує можливість розірвання договору безпосередньо не з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю одночасно чотирьох умов, визначених цією нормою права, при істотній зміні обставин (постанова від 21 лютого 2011 р. № 3-10гс11).

7. За відсутності визначення договором банківського рахунка розміру процентів за користування банком грошовими коштами клієнта та у разі неприйняття банком вкладів на вимогу (ч. 2 ст. 1070 ЦК України), банк відповідно до вимог ч. 1 ст. 1061 ЦК України зобов'язаний виплатити проценти в розмірі облікової ставки Національного банку України (постанова від 13 грудня 2010 р. № 3-58г10).

8. Аналіз ст. 625 ЦК України вказує на те, що наслідки прострочення боржником грошового зобов'язання у вигляді інфляційного нарахування на суму боргу та 3 % річних не є санкціями, а виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредитором, а тому ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника та незалежно від сплати ним неустойки (пені) за порушення виконання зобов'язання.

У зв'язку з цим дія мораторію відповідно до ст. 85 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. на них не поширюється (постанова від 15 листопада 2010 р. № 3-11гс10).

9. Ототожнення правових підстав недійсності правочину з підставами звільнення від відповідальності за порушення зобов'язань, що виникли з такого правочину, є помилковим у зв'язку з тим, що такі підстави різні за своєю правовою природою та характером правовідносин (постанова від 13 грудня 2010 р. № 3-53гс10).

10. Якщо майно відчужено за відплатним договором, то відповідно до ч. 1 ст. 388 ЦК України власник має право витребувати це майно від добросовісного набувача лише у разі, якщо майно вибуло з володіння власника

або особи, якій він передав майно, поза їх волею (було загублене, викрадене, вибуло з їхнього володіння іншим шляхом). Наявність у діях власника майна волі на передачу цього майна, зокрема при укладенні договору оренди, виключає можливість його витребування від добросовісного набувача (постанова від 6 грудня 2010 р. № 3-13г10).

11. У разі невиконання страхувальником без поважних причин обов'язків, передбачених статтями 22, 32 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 р., він позбавляється права на відшкодування шкоди за його винні дії страховиком у порядку, визначеному ст. 1194 ЦК України (постанова від 24 грудня 2010 р. № 6-1цс10).

12. Суди дійшли правильного висновку про визнання недійсним договору купівлі-продажу нежитлових приміщень, укладеного між товариством з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) і фізичною особою, оскільки встановлено, що директор товариства не мав належним чином оформлених повноважень на укладення такого договору з огляду на те, що відповідно до п. «і» ст. 41, статей 59, 62 Закону України «Про господарські товариства» та п. 9.6 статуту ТОВ укладення оспорюваного правочину належить до виключної компетенції зборів учасників товариства й для подальшого визнання такого договору дійсним необхідно було їх затвердження саме зборами учасників товариства. Судами також правильно встановлено, що подальші дії товариства не свідчать про схвалення угоди учасниками товариства, тому й підстав для визнання такої угоди дійсною на підставі ст. 63 Цивільного кодексу УРСР (аналогічна ч. 2 ст. 241 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) не було (постанова від 28 лютого 2011 р. № 6-2 цс 11).

13. Положення ст. 652 ЦК України пов'язує можливість розірвання договору безпосередньо не з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю одночасно чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 цього Кодексу, при істотній зміні обставин.

Позивач — позичальник, який був заінтересований в укладанні кредитних договорів, не надав достатніх доказів про те, що у зв'язку з фінансовою кризою виконання генеральної угоди та кредитних договорів сторонами призвело до порушення його майнових інтересів і позбавлення його того, на що він розраховував при їх укладенні (постанова від 23 травня 2011 р. № 3-47 гс 11).

14. Згідно зі статтями 6, 627 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

У зв'язку із цим висновок суду про те, що укладення іпотечного договору є для товариства неприбутковим правочином, позбавленим будь-якого економічного сенсу, є помилковим (постанова від 16 травня 2011 р. № 3-31 гс 11).

15. У випадку підписання особою з банком іпотечного договору від імені товариства як головою правління за умови, що така особа одночасно є генеральним директором концерну і уклала із банком кредитний договір, суд неправильно дійшов висновку про порушення положень ч. 3 ст. 238 ЦК України, яка передбачає, що представник не може вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє, у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є. Вказана норма права встановлює заборону на укладення правочину, в якому один представник одночасно виступає від імені декількох контрагентів. Незважаючи на те, що іпотечний договір був укладений в інтересах концерну, сторонами в ньому є банк і товариство (постанова від 16 травня 2011 р. № 3-31 гс 11).

16. Господарське товариство є власником майна, переданого йому у власність засновниками та учасниками у виді внесків, а управління товариством здійснюють його органи.

Ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» визначено права учасників господарського товариства. Ця норма не наділяє учасника товариства суб'єктивним правом на здійснення повноважень власника майна товариства, тому такий учасник не належить до тих суб'єктів, котрі мають право оспорити договір, укладений між юридичними особами. Крім того, угода між товариством та іншою юридичною особою не зачіпає його прав, а учасники господарського товариства не наділені правом звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших учасників товариства і самого товариства поза відносинами представництва, а також обґрунтовувати свої вимоги порушенням прав інших учасників товариства (постанова від 16 травня 2011 р. № 3-31 гс 11).

17. Правила ст. 220 ЦК України щодо можливості визнання договору купівлі-продажу дійсним не поширюється на об'єкти нерухомості, оскільки такий правочин підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Це пов'язано із тим, що момент вчинення такого правочину, відповідно до положень статей 210, 640 ЦК України, пов'язується з державною реєстрацією, тому правочин є неукладеним і таким, що не породжує для сторін прав та обов'язків (постанова від 18 квітня 2011 р. № 3-28 гс 11).

Справи, що виникають із сімейних правовідносин

1. Скасування в судовому порядку усиновлення дитини, що відбулося за погодженням чоловіка і дружини, лише за позовом останньої є порушенням національними судами ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки скасування усиновлення не було підкріплене відповідними доказами й достатніми підставами, які б виправдали втручання в сімейне життя чоловіка, який позову не пред'являв (Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Курочкін проти України»). Крім того, указавши, що проживання дитини в сім'ї є неможливим, національні суди не врахували

того, що на момент розгляду справи подружжя вже розлучилося й однією сім'єю не проживало. Натомість дитина проживала однією сім'єю із батьком (усиновлювачем). Суди не дослідили менш суворі альтернативні заходи, які б забезпечили усунення недоліків у вихованні та розвитку дитини, на які посилався заявник, і не з'ясували, чи виконала держава свій обов'язок зі збереження єдності сім'ї (постанова від 23 травня 2011 р. № 6-11 цс 11).

Справи щодо зобов'язання вчинити певні дії

1. Питання відключення від мереж централізованого опалення регулюється Правилами надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення (далі — Правила), затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 630, які з метою захисту прав усіх мешканців багатоквартирних будинків передбачають відключення від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води не окремих квартир багатоквартирного будинку з ініціативи їх власників або наймачів, а відключення цілих багатоквартирних будинків з ініціативи споживачів.

Відповідно до п. 25 Правил відключення споживачів від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води здійснюється у порядку, що затверджується центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства.

Порядком відключення окремих житлових будинків від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води при відмові споживачів від централізованого теплопостачання, затвердженим наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 22 листопада 2005 р. № 4 і зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 9 грудня 2005 р. за № 1478/11758 (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин (січень 2008 р.), зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства від 6 листопада 2007 р. № 169), встановлено, що таке відключення відбувається на підставі рішення постійно діючої міжвідомчої комісії, створеної органом місцевого самоврядування або місцевим органом виконавчої влади.

Таким чином, правовий аналіз зазначених норм дає підстави для висновку про те, що під час розгляду справ про зобов'язання організації видати технічні умови для відключення квартири від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води судам необхідно з'ясувати та дати оцінку: об'єкту відключення (весь багатоквартирний будинок чи квартира); змісту рішення постійно діючої міжвідомчої комісії, зокрема, умові, за наявності якої комісія дозволила відключити приміщення від мережі (постанова від 16 травня 2011 р. № 6-9 гс 11).

Справи, що виникають із застосування законодавства про виконавче провадження

1. Дія Закону України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» не поширюється на правовідносини, в яких однією зі сторін є фізична особа — стягувач. У зв'язку з цим суд правильно застосував положення п. 3.7 ч. 6 ст. 3 цього Закону та з урахуванням п. 15 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» скасував постанову державного виконавця про зупинення виконавчого провадження у зв'язку із внесенням підприємства паливно-енергетичного комплексу — боржника — до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості відповідно до вказаного Закону (постанова від 31 січня 2011 р. № 6-4 цс 10).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

АНАЛІЗ СТАНУ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У 2010 р.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі — ВССУ) утворено з 1 жовтня 2010 р. відповідно до п. 1 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон). З 1 листопада 2010 р. ВССУ розпочав свою діяльність.

ВССУ у 2010 р. проведено значний обсяг роботи на виконання закріпленого Конституцією України та Законом обов'язку щодо здійснення правосуддя та вжито заходів з організації цієї роботи.

Згідно з вимогами ч. 4 ст. 31 Закону у вищому спеціалізованому суді утворюються палати з розгляду окремих категорій справ у межах відповідної судової юрисдикції.

На виконання зазначеної правової норми 26 жовтня 2010 р. зборами суддів ВССУ було прийнято Рішення № 2 «Про утворення та склад судових палат Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ». На підставі цього рішення у ВССУ утворено судові палати у цивільних та у кримінальних справах, затверджено їх чисельний склад у кількості 70 та 50 суддів відповідно.

У 2010 р. у складі судової палати у цивільних справах ВССУ фактично здійснювало правосуддя 10 суддів.

У провадженні ВССУ перебувало 8,7 тис. касаційних скарг, справ та заяв, що розглядаються в порядку цивільного судочинства. Закінчено провадження майже у 3,7 тис. касаційних скарг, справ і заяв (з урахуванням повернутих) або 42,3 % від кількості тих, що знаходились на розгляді.

Середньомісячне навантаження на суддів судової палати у цивільних справах ВССУ в 2010 р. становило 435 касаційних скарг, справ та заяв.

За касаційними скаргами попередній розгляд проведено у 242 цивільних справах. Із них відхилено касаційні скарги із залишенням рішення без

змін у 124 справах, до судового розгляду призначено 118 справ або 95,2 % від тих, у яких проведено попередній розгляд.

ВССУ розглянуто 35 цивільних справ, із них у 29 випадках касаційні скарги задоволено, тобто скасовано і змінено судові рішення з урахуванням попереднього розгляду касаційних скарг.

У тому числі скасовано 1 рішення та справу передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції (Апеляційного суду Чернівецької області), скасовано 3 судових рішення апеляційних судів Дніпропетровської, Івано-Франківської та Полтавської областей, 1 рішення Апеляційного суду м. Києва із залишенням у силі судових рішень місцевих загальних судів.

ВССУ скасовано 19 ухвал у цивільних справах, у тому числі скасовано 7 ухвал, що перешкоджають подальшому провадженню у справі, і справи направлено для продовження розгляду до апеляційних судів Вінницької (1), Закарпатської (1), Запорізької (1), Херсонської (2), Чернівецької областей та Апеляційного суду м. Києва (1); 1 ухвалу скасовано із вирішенням питання по суті.

Серед розглянутих цивільних справ переважну більшість становлять справи позовного провадження, а саме: спори, що виникають із договорів (10 справ), та спори про відшкодування шкоди (7 справ).

Залишилися нерозглянутими майже 3,1 тис. касаційних скарг (із них 2,7 тис. залишено без руху і надано термін для усунення недоліків) та 240 справ, попередній розгляд яких не було проведено.

На розгляді ВССУ перебувало 10 заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з нововиявленими обставинами, із них 2 заяви повернуто, відмовлено у прийнятті 6 заяв, 2 заяви залишаються нерозглянутими.

У 2010 р. для вирішення питання про допуск справи до провадження до ВССУ надійшло 113 заяв про перегляд судового рішення у цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду 23 заяви повернуто, у 23 заявах прийнято ухвали про відмову у прийнятті до провадження, 4 заяви залишено без розгляду, щодо 2 відмовлено в задоволенні клопотання про поновлення строку, відмовлено у прийнятті 1 заяви, у 8 заявах прийнято ухвали про допуск справи до провадження. Залишилися нерозглянутими 52 заяви, із них 44 — залишено без руху в зв'язку з наданням строку для усунення недоліків.

У 2010 р. у складі судової палати у кримінальних справах ВССУ фактично здійснювало правосуддя 18 суддів.

У провадженні ВССУ перебувало 2,1 тис. кримінальних справ, матеріалів та заяв. Із них розглянуто (з урахуванням повернутих) — 1,6 тис. або 76,7 % від тих, що знаходились у провадженні.

Середньомісячне навантаження на суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ у 2010 р. становило 59,8 кримінальних справ, матеріалів та заяв.

За цей час до ВССУ надійшло 15 кримінальних справ, із них 6 справ із касаційними скаргами на вироки, постанови (ухвали) апеляційних судів, постановлені ними як судами першої інстанції (до внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) Законом України від 7 липня 2010 р. № 2454-VI), та 9 справ із касаційними скаргами на вироки, постанови (ухвали) апеляційних судів, постановлені ними в апеляційному порядку (ч. 1 ст. 383 КПК України).

ВССУ розглянуто 13 кримінальних справ із касаційними скаргами на судові рішення апеляційних судів стосовно 18 осіб. Із них 10 справ стосовно 12 осіб зі скаргами на вироки та 3 справи стосовно 6 осіб на постанови (ухвали) апеляційних судів.

За результатами розгляду кримінальних справ ВССУ залишено без змін 5 судових рішень. Скасовано та змінено 8 судових рішень або 61,5 % від загальної кількості розглянутих. Одну кримінальну справу повернуто у зв'язку з відкликанням касаційної скарги.

ВССУ скасовано 4 вироки. Із них скасовано 1 вирок Апеляційного суду Запорізької області з направленням справи на новий судовий розгляд, 2 вироки (Апеляційного суду Івано-Франківської області та Апеляційного суду м. Києва) з направленням справи на новий апеляційний розгляд і 1 вирок Апеляційного суду Миколаївської області із закриттям справи.

ВССУ змінено 2 вироки (Апеляційного суду Житомирської області та Апеляційного суду Вінницької області). Із них 1 вирок щодо особи, яка була засуджена Апеляційним судом Вінницької області до покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Зазначене покарання змінено касаційним судом на позбавлення волі на певний строк.

Скасовано 1 постанову та 1 ухвалу з направленням справ на новий судовий розгляд.

Із розглянутих кримінальних справ основну кількість становлять справи про злочини проти життя та здоров'я особи — 46,2 %, про злочини проти власності — 23,8 %.

У 2010 р. у провадженні ВССУ перебувало 2,1 тис. касаційних скарг на судові рішення, зазначені у ч. 2 ст. 383 КПК України. Із них 1,3 тис. касаційних скарг на вироки місцевих загальних судів, 324 — на постанови (ухвали) місцевих загальних судів, 363 — на ухвали апеляційного суду, постановлені щодо вироків місцевих загальних судів, та 111 — на ухвали апеляційного суду, винесені щодо постанов (ухвал) місцевих загальних судів.

Суддями судової палати у кримінальних справах ВССУ розглянуто 1,6 тис. матеріалів за касаційними скаргами з вирішенням питання про витребування справ, у яких оскаржуються судові рішення. За результатами розгляду винесено 1,2 тис. постанов про відмову у витребуванні кримінальної справи та 450 постанов про її витребування, або 27,4 % від кількості матеріалів, що були розглянуті.

Залишилося нерозглянутими 492 матеріали за касаційними скаргами з вирішенням питання про витребування справ, в яких оскаржуються судові рішення, або 21,1 % від загальної кількості тих, що надійшли.

Також розглянуто 7 заяв про перегляд судових рішень у кримінальних справах Верховним Судом України. За результатами їх розгляду постановлені ухвали про відмову в допуску до провадження.

Усі кримінальні справи, матеріали та заяви розглянуті з дотриманням строків, встановлених КПК України.

Матеріали проведеного аналізу свідчать про значне навантаження на суддів як судової палати у кримінальних справах, так і судової палати у цивільних справах, що пов'язано з великою кількістю надходження до ВССУ справ, заяв та касаційних скарг, а також із значною кількістю вакантних посад суддів у 2010 р.

Проте ВССУ у 2010 р. забезпечено належний рівень здійснення цивільного та кримінального судочинства.

АНАЛІЗ СТАНУ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ МІСЦЕВИМИ ЗАГАЛЬНИМИ СУДАМИ, АПЕЛЯЦІЙНИМИ СУДАМИ ОБЛАСТЕЙ, АПЕЛЯЦІЙНИМИ СУДАМИ МІСТ КИЄВА ТА СЕВАСТОПОЛЯ, АПЕЛЯЦІЙНИМ СУДОМ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ У 2010 р.

7 липня 2010 р. прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон), яким реформовано систему судочинства України та вдосконалено систему судів загальної юрисдикції.

У межах реалізації Закону з метою забезпечення єдиного підходу до розгляду справ у касаційному порядку створено Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який нарівні з Вищим адміністративним судом України та Вищим господарським судом України функціонує як суд касаційної інстанції; ліквідовано військові суди, які до набрання Законом чинності входили до системи судів загальної юрисдикції.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 32 Закону до повноважень вищого спеціалізованого суду входить аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики.

У 2010 р. збільшилася кількість справ та матеріалів, що надійшли на розгляд до місцевих загальних судів і апеляційних судів областей, апеляційних судів міст Києва та Севастополя, Апеляційного суду Автономної

Республіки Крим (далі — апеляційні суди). Така тенденція зумовлена значним надходженням справ, пов'язаних із соціальними виплатами, що розглядались упродовж 2010 р. як у порядку цивільного, так і адміністративного судочинства.

Так, упродовж року до судів першої інстанції надійшло 6 млн 436 тис. справ і матеріалів, що на 18,3 % більше, ніж у попередньому звітному періоді (5 млн 442 тис.). До апеляційних судів для перегляду в апеляційному порядку у 2010 р. надійшло 458 тис. справ, що майже на 150 % більше, ніж у 2009 р. (183,4 тис.).

У структурі справ і матеріалів, що надійшли до судів першої та апеляційної інстанцій, переважають справи і матеріали, які розглядаються в порядку цивільного судочинства (їх частка становить 38,5 % та 83,8 % відповідно).

Навантаження на суддів

Разом зі зміною кількості надходження справ та матеріалів змінилось і навантаження на суддів. Так, середньомісячне надходження на одного суддю місцевого загального суду в 2010 р. становило 119,8 справ і матеріалів, що на 16,6 % більше порівняно з аналогічним періодом 2009 р. (102,7). Найбільше справ і матеріалів щомісяця надходило до суддів місцевих загальних судів Донецької області (201,2). Помітно збільшилось навантаження на суддів Запорізької області, що у 2010 р. становило 164,7 справ і матеріалів (у 2009 р. — 100,3). Найменше навантаження було на суддів місцевих загальних судів Одеської (80,2), Волинської (86,4), Закарпатської (87,2), Рівненської (87,7), Львівської (87,8) та Чернівецької (88) областей.

Навантаження в апеляційних судах порівняно з 2009 р. збільшилось у 2,3 рази. Щомісячно у 2010 р. на кожного суддю апеляційного суду надходило в середньому 25,2 справ і матеріалів (у 2009 р. — 10,7). З найбільшим навантаженням працювали судді апеляційних судів Донецької області (57,5), м. Києва (40,4) та Автономної Республіки Крим (40,3). Найменше справ і матеріалів надійшло до провадження суддів Апеляційного суду Тернопільської області (6,6).

Розгляд справ у порядку кримінального судочинства

У 2010 р. на розгляді судів першої інстанції знаходилось 249,7 тис. кримінальних справ (без урахування справ, повернутих у порядку ст. 232 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України), що на 7,1 % більше, ніж у 2009 р. (233,1 тис. справ).

Упродовж 2010 р. розглянуто 198,1 тис. справ, із них 164,7 тис. (83,1 %) розглянуто з постановленням вироку, майже 22 тис. (11,1 %) — із закриттям провадження у справі. Повернуто судами на додаткове (досудове) розслідування при попередньому розгляді справи — 1,1 тис. (0,6 %), під час судового розгляду — 4,3 тис. (2,2 %).

Призначено до розгляду з порушенням строків, передбачених ст. 241 КПК України, 1,3 тис кримінальних справ або 0,6 % від загальної кількості розглянутих (у 2009 р. — 0,9 %); з порушенням строків, передбачених ст. 256 КПК України — 3,4 тис. справ або 1,7 % від загальної кількості розглянутих (у 2009 р. — 2,2 %).

З порушенням строків, передбачених ст. 241 КПК України, найбільше справ призначено місцевими загальними судами Житомирської області (4,4 %). Місцевими загальними судами Полтавської та Чернігівської областей всі кримінальні справи призначено до попереднього розгляду без порушень процесуальних строків.

Найбільший відсоток кримінальних справ, призначених до розгляду з порушенням строків, передбачених ст. 256 КПК України, зафіксовано в місцевих загальних судах Рівненської (7,7 %), Житомирської (6,4 %) та Харківської (5 %) областей. Слід зауважити, що місцевими загальними судами Чернівецької області кримінальні справи призначено до розгляду з дотриманням зазначених строків.

Крім того, у місцевих загальних судах Івано-Франківської області, м. Севастополя та у військових судах гарнізонів Військово-Морських сил України всі кримінальні справи призначено до розгляду без порушення будь-яких процесуальних строків.

У структурі кримінальних справ, що перебували у провадженні місцевих загальних судів, як і раніше, переважають злочини проти власності — 105,6 тис. справ, що становить 42,3 % від загальної кількості. Здебільшого це крадіжки — 70,6 тис. справ.

Значну кількість кримінальних справ, які знаходились на розгляді судів, становлять справи про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення — 42,5 тис. (17 %), злочини проти життя та здоров'я особи — 19,5 тис. (7,8 %), проти безпеки руху та експлуатації транспорту — 13,3 тис. (5,3 %), проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина — 11,5 тис. (4,6 %), проти громадського порядку та моральності — 9,6 тис (3,8 %).

За результатами судового розгляду кримінальних справ звільнено з-під варту із зали судового засідання 5,9 тис. осіб, що на 1,8 % менше, ніж у попередньому звітному періоді; взято під варту 8,7 тис. осіб (у 2009 р. — 7,7 тис. осіб).

Звільнено судами під заставу 109 осіб (у 2009 р. — 150 осіб). Із загальної суми застави на користь держави звернуто 90,1 тис. грн (у 2009 р. — 144,5 тис. грн) у зв'язку з тим, що обвинувачуваний, підсудний порушив узяті на себе зобов'язання.

У звітному періоді за неявку в судові засідання накладено штраф на 513 осіб на суму майже 124 тис. грн.

Кількість потерпілих від злочинів — 136,4 тис. фізичних осіб. Переважно це особи, яким завдано матеріальної та моральної шкоди — 107 тис. (81,5 %). Завдано шкоди здоров'ю 20 тис. осіб; загинуло від злочинів — 4,3 тис. Серед потерпілих — 57 % чоловіки; за віком 95 % — особи від 18 років і старше.

Сума моральної та матеріальної шкоди за вироками судів, що у 2010 р. набрали та не набрали законної сили, становить 1 млрд 848 млн грн, у тому числі фізичним особам — 1 млрд 29 млн грн.

На кінець звітної періоду залишилися нерозглянутими 51,6 тис. справ або 20,7 % від загальної кількості тих, що перебували у провадженні судів упродовж звітної періоду, із них 10,7 тис. або 25,7 % справ не розглянуто в термін понад 6 місяців (без урахування справ, провадження в яких зупинено). У 9,8 тис. кримінальних справ провадження зупинено, при цьому у 8,2 тис. (84,1 %) із них — у зв'язку з розшуком підсудного.

На кінець 2010 р., як і в попередні роки, значна кількість справ залишилися нерозглянутими місцевими загальними судами м. Севастополя (майже 39 % від загальної кількості справ, що перебували у провадженні протягом звітної періоду), Харківської (32,7 %), Одеської (28,1 %), Донецької (26,8 %) та Закарпатської (26,4 %) областей. Слід звернути увагу, що значну кількість із зазначених справ не розглянуто в термін понад 6 місяців (без урахування справ, провадження в яких зупинено) місцевими загальними судами м. Севастополя (62,3 %), Івано-Франківської (35,5 %), Харківської (35,1 %) та Одеської (34,7 %) областей.

У 2010 р. у провадженні судів перебувало 10,7 тис. скарг потерпілих, що надійшли до суду в порядку ст. 27 КПК України. Розглянуто 10,1 тис. скарг, із них у 3,2 тис. випадках порушено кримінальні справи.

Зберігається тенденція до збільшення загальної кількості справ щодо вирішення питання про звільнення осіб від кримінальної відповідальності. Так, на розгляді в судах у 2010 р. знаходилось 150,5 тис. справ (у 2009 р. — 129,6 тис., а у 2008 р. — 42,4 тис. справ). З них розглянуто (без урахування повернутих) 146,2 тис. справ, звільнено від кримінальної відповідальності 6,6 тис. осіб.

Слід зауважити, що у звітному періоді на розгляді судів першої інстанції перебувало 142,9 тис. справ (94,9 % від загальної кількості) щодо вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності щодо невстановленої особи, із них 139,4 тис. розглянуто, в тому числі задоволено 138,3 тис. Причиною цього є закінчення 15-річного строку давності саме у 2010 р.

Наявність таких справ фактично залежить від роботи органів дізнання, досудового слідства та свідчить про показники нерозкриття злочинів протягом 15 років з дня їх вчинення.

У звітному періоді у провадженні судів першої інстанції перебувало 203,4 тис. справ за поданнями правоохоронних органів та 26,8 тис. скарг на

їх дії і рішення. Кількість зазначених справ та скарг порівняно з 2009 р. майже не змінилась (201,4 тис. справ та 27,2 тис. скарг відповідно). Більшість скарг на дії і рішення правоохоронних органів, як і у минулому звітному періоді, становлять скарги на дії і рішення про порушення кримінальної справи (45,3 %) та відмову в порушенні кримінальної справи (46,2 %). Розглянуто упродовж 2010 р. (без урахування повернутих) 201,2 тис. справ за поданнями правоохоронних органів (із них 185,8 тис. задоволено) та 23,3 тис. скарг на їх дії і рішення (із них 8,2 тис. задоволено, при цьому 7,5 тис. скарг — на дії і рішення правоохоронних органів про порушення кримінальної справи та відмову в порушенні кримінальної справи).

У 2010 р. порівняно з 2009 р. зменшилась кількість подань у порядку виконання судових рішень у кримінальних справах. Так, у провадженні судів перебувало 131,4 тис. подань (у 2009 р. — 148,4 тис.). Розглянуто у 2010 р. (без урахування повернутих) 125,8 тис. подань, із них задоволено майже 118 тис.

Упродовж 2010 р. у провадженні апеляційних судів перебувало 37,3 тис. справ за апеляціями на вироки, постанови, ухвали у кримінальних справах (у 2009 р. — 34,3 тис.) та 19, 4 тис. апеляцій на ухвали (постанови) суддів, постановлених за поданнями правоохоронних органів або за скаргами на їх дії. Розглянуто 52,7 тис. справ і матеріалів або 93 % від загальної кількості, що перебувала у провадженні, а це лише на 1 % менше, ніж у 2009 р. (94 %).

Якість розгляду місцевими загальними судами кримінальних справ з постановленням вироку в 2010 р. порівняно з аналогічним звітним періодом минулого року залишилась майже незмінною. Так, у 2010 р. скасовано та змінено вироки стосовно 6,8 тис. осіб, що становить 4 % від загального числа засуджених і виправданих, щодо яких постановлено вироки (2009 р. — 6,2 тис. осіб або 4,2 %).

У звітному періоді, як і у 2009 р., основну частину справ, вироки в яких переглянуто за апеляціями, становлять справи про тяжкі злочини (52,3 %), із них 59,3 % вироків залишено апеляційними судами без змін.

Скасовано виправдувальні вироки щодо 279 осіб (у 2009 р. — 248), із них із направленням справи на додаткове розслідування — щодо 66 осіб (у 2009 р. — щодо 52 осіб).

Якість винесення судами ухвал та постанов (крім окремих ухвал) також майже не змінилась. Так, питома вага скасованих і змінених ухвал та постанов судів першої інстанції становить 1,1 % (в аналогічному звітному періоді — 0,9 %).

Як і у минулі роки, кожна третя апеляція, подана на вирок (ухвалу, постанову) місцевого загального суду і розглянута апеляційними судами, задовольняється.

Залишається незмінною і якість розгляду подань правоохоронних органів та скарг на їх дії. Питома вага задоволених апеляцій у 2010 р. становить 2,3 %, як і в 2009 р.

Кількість суддів місцевих загальних судів, які за звітний період мали скасовані вироки, постанови, ухвали у кримінальних справах становить 2889, у тому числі вироки — 2358 суддів (кількість суддів згідно з відповідною Мережею суддів — 4813). У 2009 р. кількість суддів, які мали скасовані вироки, постанови, ухвали становила 2608, у тому числі вироки — 2063 судді, (кількість суддів згідно з відповідною Мережею суддів — 4747).

Апеляційними судами у звітному періоді постановлено 764 окремих ухвал (у 2009 р. — 893), у тому числі 378 окремих ухвал за порушення закону, допущені судом першої інстанції (у 2009 р. — 486).

Крім того, у провадженні апеляційних судів знаходилося 155 справ про перегляд судових рішень у порядку виключного провадження за нововиявленими обставинами (у 2009 р. цей показник становив 140 справ), із них 148 розглянуто (з урахуванням повернутих). Скасовано і змінено 127 судових рішень, із них 9 — з направленням справи на нове розслідування, 82 — з направленням справи на новий судовий розгляд, 25 — із закриттям провадження у справі, 11 судових рішень змінено.

За вироками, що набрали законної сили, у 2010 р. засуджено 168,7 тис. осіб (у 2009 р. — 146,4 тис. осіб), тобто кількість засуджених дещо збільшилась. Кількість осіб, засуджених за злочини середньої тяжкості, становить 79,2 тис., а за тяжкі злочини — 58 тис. осіб. За злочини, вчинені у складі організованих груп, засуджено 770 осіб, за злочини, вчинені у складі злочинних організацій — 45 осіб.

Як і раніше, переважна частина засуджених — це працездатні особи, які на час вчинення злочину не працювали та не навчалися. Порівняно з 2010 р. їхня кількість зросла і становить майже 115 тис. осіб або 68 % від усіх засуджених (у 2009 р. — 98,8 тис. осіб або 67,5 %). Серед них мають не зняту і непогашену судимість — 41,5 тис. осіб або 24,6 % (у 2009 р. — 36,7 тис. осіб або 25,1 %).

Більшість засуджених — це люди віком від 30 до 50 років (67,8 тис. осіб або 40,2 %); 54,1 тис. осіб або 32 % — молоді люди у віці від 14 до 25 років.

Близько 46 тис. засуджених осіб скоїли злочини у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, а це майже на 7 тис. більше, ніж у 2009 р.

У 2010 р. засуджено 22 тис. жінок або 13 % від загальної кількості засуджених осіб (у 2009 р. — 18,5 тис. осіб жіночої статі або 12,6 %).

Кількість засуджених неповнолітніх осіб становить 10,9 тис. осіб. Їх питома вага у загальній кількості засуджених осіб — 6,4 % (у 2009 р. — 5,8 %). У віці від 14 до 16 років вчинили злочини майже 3 тис. неповнолітніх, що становить 27,4 % від усієї категорії неповнолітніх засуджених осіб (у 2009 р. — 25,1 %).

У звітному періоді до 1,1 тис. неосудних осіб було застосовано примусові заходи медичного характеру.

Упродовж 2010 р. судами закрито провадження у справах щодо 22 тис. осіб або 11,4 % від загальної кількості осіб, щодо яких судові рішення набра-

ли законної сили. Основною обставиною закриття справи є примирення винного з потерпілим (3,9 тис. осіб або 18 %).

Серед основних видів покарання, як і у 2009 р., переважну більшість становить позбавлення волі на певний строк, яке застосовано до 40,8 тис. засуджених осіб. Другим поширеним видом покарання є громадські роботи (11,2 тис. осіб). Довічне позбавлення волі застосовано до 101 особи.

Серед додаткових видів покарання основну частину становлять конфіскація майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (застосовано відповідно до 5,4 тис. та 4,2 тис. осіб).

Із загальної кількості осіб найбільше засуджених за вчинення злочинів проти власності (84,6 тис.). Значну кількість становлять засуджені за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення (21,2 тис. осіб) та злочинів проти життя та здоров'я особи (12 тис.).

Звільнено від покарання з випробуванням майже 80 тис. засуджених осіб, внаслідок акта амністії — 280 осіб, з інших підстав — 532 особи.

За вироками, що набрали законної сили, упродовж 2010 р. виправдано 315 осіб, із них у справах публічного обвинувачення — 84.

Розгляд справ у порядку цивільного судочинства

У 2010 р. у провадженні місцевих загальних судів перебувало 2 млн 858 тис. позовних заяв, заяв, скарг, подань, клопотань, судових доручень та справ, які розглядаються в порядку цивільного судочинства, що порівняно з 2009 р. (2 млн 209 тис.) більше на 648 тис. або на 29,4 %. Така ситуація зумовлена надходженням великої кількості справ, пов'язаних із соціальними виплатами, і виникла також щодо справ, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства.

Загальна кількість справ наказного провадження у 2010 р. порівняно з 2009 р. збільшилась на 58,8 тис. справ або на 14,1 % і становила 474,3 тис. справ. Слід зазначити, що збільшилось саме надходження заяв про видачу судового наказу. Так, у 2010 р. у провадженні місцевих загальних судів знаходилось 450 тис. заяв про видачу судового наказу, їхня кількість збільшилась на 15,7 % порівняно з минулим роком. Кількість заяв про скасування судового наказу в звітному періоді порівняно з 2009 р., навпаки, зменшилась на 9 % і становить 24,3 тис. заяв. Загальна кількість виданих судових наказів становить 399,4 тис. або 91,4 % від кількості розглянутих справ. Скасовано 20,6 тис. або 5,1 % всіх виданих судових наказів.

Кількість справ позовного провадження, що перебували у провадженні місцевих загальних судів у звітному періоді, збільшилась за рахунок справ, пов'язаних із соціальними виплатами, майже на 537 тис. справ або майже на 39 % порівняно з минулим роком і становила 1 млн 917 тис. справ.

Загальна кількість справ окремого провадження у 2010 р. зменшилась на 7,8 тис. справ або на 8,2 % порівняно з попереднім звітним періодом і становить 87,5 тис. справ.

Упродовж 2010 р. у провадженні місцевих загальних судів також знаходилось 28,5 тис. заяв про перегляд заочного рішення; 10,8 тис. заяв про забезпечення доказів, позову, які надійшли до суду до подання позовної заяви; 6,6 тис. заяв про перегляд рішень, ухвал суду чи судових наказів у зв'язку з нововиявленими обставинами; 67,5 тис. клопотань, заяв, подань у порядку виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб); 11,3 тис. скарг на дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби; 1,1 тис. клопотань про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні; 7,9 тис. судових доручень, у тому числі 1,8 тис. доручень іноземних судів; 323 заяви про відновлення втраченого судового провадження.

Кількість справ і матеріалів, розглянутих у порядку цивільного судочинства (з урахуванням повернутих, у прийнятті або у відкритті провадження яких відмовлено, залишено без розгляду), становить 2 млн 554 тис. або 89,4 % від загальної кількості справ і матеріалів, що знаходились на розгляді. Із задоволенням позову (заяви, клопотання, подання, скарги, судового доручення) розглянуто 1 млн 787 тис. справ або майже 70 % від загальної кількості розглянутих справ і матеріалів.

Серед розглянутих цивільних справ позовного провадження найбільше «Інших справ позовного провадження», переважну частину яких становлять справи, пов'язані із соціальними виплатами (34,5 %), а також, як і у 2009 р., спори, що виникають із договорів (26,7 %), із сімейних правовідносин (17,2 %), із житлових правовідносин (5,6 %). Серед справ окремого провадження більшість становлять справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (59,2 %).

Із порушенням процесуальних строків, встановлених Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України), у порядку цивільного судочинства розглянуто 232,3 тис. або 9,1 % від загальної кількості розглянутих справ і матеріалів (у 2009 р. – 172,5 тис. або 9,4 %). Найбільшу кількість справ із порушенням строків, встановлених ЦПК України, розглянуто місцевими загальними судами Сумської області (26,6 %), міст Севастополя (22 %) та Києва (21 %), а також Автономної Республіки Крим (19,5%); найменшу – місцевими загальними судами Тернопільської (0,7 %), Херсонської (1,9 %), Волинської (2 %), Запорізької (2,3 %) та Чернівецької (2,3 %) областей.

Кількість справ і матеріалів, розглянутих у порядку цивільного судочинства із фіксуванням судового процесу технічними засобами, становить 1 млн 29 тис., хоча кількість розглянутих справ і матеріалів, що розглядаються в судовому засіданні становить 1 млн 850 тис., тобто 820 тис. справ і матеріалів розглянуто без фіксування цивільного процесу.

Кількість нерозглянутих справ у 2010 р. порівняно з 2009 р. зменшилась на 18,7 %. Так, на кінець звітної періоду залишилися нерозглянутими в порядку цивільного судочинства 304 тис. або 10,6 % від загальної кількості справ і матеріалів, що перебували у провадженні упродовж 2010 р. На кінець 2009 р. у залишку знаходилось 374,2 тис. справ і матеріалів або 16,9 % від справ і матеріалів, що перебували у провадженні в 2009 р.

У 2010 р. не розглянуто в термін понад 3 місяці (без урахування справ, провадження в яких зупинено) 63,9 тис. або 28,3 % усіх нерозглянутих цивільних справ позовного та окремого провадження (у 2009 р. — майже 26 %). Найбільший відсоток нерозглянутих справ у термін понад 3 місяці (без урахування справ, провадження в яких зупинено) на кінець звітної періоду, як і в попередні роки, зафіксовано в місцевих загальних судах м. Києва (54,8 %). Значну частину справ не розглянуто у зазначений термін місцевими загальними судами Сумської (53,6 %), Кіровоградської (52,7 %) областей та Автономної Республіки Крим (43,7 %).

Упродовж звітної періоду місцевими загальними судами постановлено 1342 окремі ухвали у справах, що розглядаються за правилами цивільного судочинства (повідомлення про вжиті заходи надійшли лише щодо 628 ухвал); 556 ухвал про застосування заходів процесуального примусу, в тому числі у вигляді приводу — 204 ухвали.

У провадженні апеляційних судів у 2010 р. перебувало майже 396 тис. цивільних справ за апеляційними скаргами (у 2009 р. — 122,4 тис.) та 667 заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з нововиявленими обставинами (у 2009 р. — 624 заяви). Розглянуто (з урахуванням повернутих та залишених без розгляду) 310,8 тис. справ та заяв або 78,3 % від їх загальної кількості, а це на 12 % менше, ніж у 2009 р. (90,3 %). Залишено без розгляду 27 тис. справ за апеляційними скаргами, повернуто — 84,8 тис., прийнято до розгляду — 220,6 тис. Закінчено апеляційне провадження у 198,3 тис. справ, у тому числі задоволено апеляційні скарги майже у 54,7 тис. справ.

Кількість справ, надісланих місцевими загальними судами до апеляційних судів із порушенням строків, передбачених ЦПК України, у 2010 р. значно збільшилась і становить 92,5 тис. (у 2009 р. — 33,8 тис.).

Порушено терміни підготовки справи до розгляду щодо 926 справ за апеляційними скаргами.

Помітно збільшилась кількість справ, у яких порушено терміни призначення до розгляду — 20,8 тис. (у 2009 р. — 7,2 тис.). Найбільше справ було призначено до розгляду із порушенням термінів в Апеляційному суді Миколаївської області — 90,6 % від загальної кількості прийнятих до розгляду справ, тобто майже кожна справа призначається з порушенням встановлених термінів. Викликає занепокоєння і ситуація в апеляційних судах м. Севастополя (42,4 %), м. Києва (42,3 %), Закарпатської (31,7 %) та Дніпропетровської (28,8 %) областей.

За наслідками перегляду рішень та ухвал судів першої інстанції за апеляційними скаргами залишено без змін 125,3 тис. судових рішень у цивільних справах, що становить 69,6 % від загальної кількості переглянутих рішень та ухвал.

Якість розгляду цивільних справ місцевими загальними судами порівняно з минулим звітним періодом поліпшилась. Так, кількість рішень місцевих загальних судів, скасованих або змінених в апеляційному порядку упродовж 2010 р., становила 39,6 тис. або 26,1 % від загальної кількості рішень, переглянутих за апеляційними скаргами, що на 21,7 % менше, ніж у 2009 р., а їхня питома вага від загальної кількості рішень, ухвалених судами першої інстанції за цей же період становить 2,8 % (у 2009 р. — 2,9 %). Найбільше скасовано та змінено рішень, які ухвалювались місцевими загальними судами Херсонської (8,3 %), Рівненської (8,1 %) та Миколаївської (7,6 %) областей, м. Києва (5,9 %) та Автономної Республіки Крим (5,8 %).

Серед загальної кількості розглянутих цивільних справ 29,1 тис. рішень скасовано, із них у 5,5 тис. справ (18,9 %) — з направленням на новий розгляд, у 2,5 тис. справ (8,7 %) — із закриттям провадження у справі, у 435 справах — із залишенням заяви без розгляду, а у 20,6 тис. справ (70,7 %) — ухвалено нові рішення по суті позовних вимог.

У 2010 р. кількість ухвал місцевих загальних судів, скасованих або змінених в апеляційному порядку упродовж звітного періоду, становила 15 тис. або 53,5 % від загальної кількості ухвал, переглянутих за апеляційними скаргами, що на 1,2 % менше, ніж у 2009 р., а їх питома вага від загальної кількості ухвал, постановлених судами першої інстанції за цей же період, становила 2 % (у 2009 р. — 2,6 %).

Серед загальної кількості цивільних справ 14,6 тис. ухвал скасовано, із них у 11,4 тис. справ (78,1 %) — питання передано на новий розгляд суду першої інстанції, у 2,7 тис. справах (18,7 %) — постановлено нову ухвалу (питання вирішено по суті).

Більшість справ позовного провадження, рішення у яких переглянуто апеляційними судами (150,7 тис.), становлять «Інші справи позовного провадження», які складаються, переважно, зі справ, пов'язаних із соціальними виплатами (89,7 тис. або 59,5 %). Значну кількість становлять також спори, що виникають із договорів (22,2 тис. або 14,7 %).

Серед справ окремого провадження, що переглянуті апеляційною інстанцією (1,2 тис.), значну частину становлять справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (52,2 %), а також справи про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб (25 %).

Розглянуто 486 заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з нововиявленими обставинами, із них задоволено 109 заяв.

Упродовж звітнього періоду апеляційними судами постановлено 412 ухвал про визначення підсудності.

Кількість нерозглянутих справ у 2010 р. порівняно з 2009 р. збільшилась на 12 %. Так, на кінець звітнього періоду залишилися нерозглянутими 85,7 тис. справ за апеляційними скаргами або 21,6 % від справ, що перебували у провадженні упродовж 2010 р. На початок звітнього періоду в залишку знаходилось 11,7 тис. або 9,6 % від справ, що перебували в провадженні у 2009 р.

Кількість суддів місцевих загальних судів, які за звітний період мали скасовані рішення, ухвали у цивільних справах, становить 4141, у тому числі рішення — 3755 суддів (кількість суддів згідно з відповідною Мережею суддів — 4813). У 2009 р. кількість суддів, які мали скасовані рішення, ухвали становила 3873, у тому числі рішення — 3452 судді (кількість суддів згідно з відповідною Мережею суддів становила 4747).

Апеляційними судами постановлено 597 окремих ухвал (у 2009 р. — 846), у тому числі 420 окремих ухвал за порушення норм права та помилки, допущені судом першої інстанції (у 2009 р. — 584). Повідомлення про вжиті заходи надійшли щодо 409 окремих ухвал (у 2009 р. — 652).

Розгляд справ у порядку адміністративного судочинства

У провадженні місцевих загальних судів у 2010 р. перебувало 1 млн 777 тис. позовних заяв, заяв, клопотань, подань, судових доручень та справ, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства. Це майже на 500 тис. більше порівняно з 2009 р. (1 млн 295 тис.).

Загальна кількість розглянутих справ і матеріалів (з урахуванням повернутих) становила 1 млн 487 тис. або майже 83,7 % від кількості справ, що перебували у провадженні (у 2009 р. — 85,6 %). Із загальної кількості адміністративних справ, провадження в яких закінчено, 94,7 % розглянуто із прийняттям постанови, у тому числі із задоволенням позову — 1 млн 253 тис. справ або 95,5 % від кількості справ, розглянутих із прийняттям постанови.

Збільшення надходження у 2010 р. адміністративних справ і матеріалів зумовлено великою кількістю справ, пов'язаних із соціальними виплатами, та справ, пов'язаних із виборчим процесом.

Порушено терміни розгляду у 104,5 тис. справ і матеріалів, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства або 7,5 % від загальної кількості розглянутих справ і матеріалів (у 2009 р. — 115 тис. або 11,4 %). Найбільшу кількість справ із порушенням строків, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України, розглянуто місцевими загальними судами Житомирської області (27,8 %), м. Севастополя (22,7 %) та Сумської області (22 %); найменшу — місцевими загальними судами Тернопільської (0,6 %), Волинської (0,6 %) Херсонської (0,9 %), Івано-Франківської (2,2 %), Чернівецької (2,2 %) та Закарпатської (2,6 %) областей.

На кінець звітнього періоду залишилися нерозглянутими 290,3 тис. справ і матеріалів, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства, або 16,3 % від загальної кількості, які перебували у провадженні (у 2009 р. — 12,3 %), із них у термін понад 2 місяці — 24,5 тис. справ (без урахування справ, провадження у яких зупинено), у 2009 р. ця кількість становила 34 тис.

На кінець звітнього періоду найбільший відсоток справ, не розглянутих у термін понад 2 місяці (без урахування справ, провадження в яких зупинено), зафіксовано в місцевих загальних судах м. Севастополя (12,2 %).

У звітньому періоді у провадженні апеляційних судів знаходилось 507 адміністративних справ, що надійшли за апеляційними скаргами (у 2009 р. — 40 справ, 39 із яких було розглянуто). Із загальної кількості адміністративних справ, що перебували у провадженні, 504 справи на кінець звітнього періоду залишилися нерозглянутими. Значне збільшення надходження адміністративних справ за апеляційними скаргами саме до апеляційних судів зумовлено, знову ж таки, великою кількістю справ, пов'язаних із соціальними виплатами.

За наслідками перегляду 1 постанову місцевого загального суду залишено без змін.

У провадженні Апеляційного суду Івано-Франківської області знаходилась 1 заява про перегляд судового рішення в адміністративній справі за нововиявленими обставинами, яку за результатами розгляду залишено без задоволення.

Якість розгляду місцевими загальними судами адміністративних справ дещо погіршилась. У 2010 р. скасовано та змінено 86,4 тис. постанов судів або 6,6 % від числа справ, розглянутих місцевими загальними судами з прийняттям постанови (у 2009 р. — 49,7 тис. або 5,2 %). Кількість скасованих постанов місцевих загальних судів у адміністративних справах становить 52,1 тис., з них майже 97 % скасовано з прийняттям нової постанови.

Розгляд справ про адміністративні правопорушення

У 2010 р. на розгляді місцевих загальних судів знаходилось 1 млн 666 тис. справ та матеріалів про адміністративні правопорушення, що лише на 2,1 % більше порівняно з 2009 р. (1 млн 632 тис.).

Розглянуто 1 млн 544 тис. справ і матеріалів про адміністративні правопорушення щодо 1 млн 547 тис. осіб, повернуто 95,2 тис. справ і матеріалів, із них 77,7 тис. — для належного оформлення. Тобто провадження закінчено, як і у 2009 р., у 98 % справ і матеріалів.

До адміністративної відповідальності притягнуто 1 млн 296 тис. осіб.

Найбільш поширеним видом адміністративного стягнення, що застосовується судами, залишається штраф. Кількість осіб, на яких накладено стягнення у вигляді штрафу, становить 957,4 тис. осіб або 73,8 % від загальної

кількості тих, щодо кого винесено постанову про накладення адміністративного стягнення (у 2009 р. — 74,2 %). Загальний розмір накладених стягнень у вигляді штрафу становить 441,3 млн грн. У добровільному порядку, як і у минулому звітному періоді, сплачено 37,5 % цієї суми.

Адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт у 2010 р. застосовано до 140,6 тис. осіб або 10,8 % від загальної кількості осіб, щодо яких винесено постанову про накладення адміністративного стягнення (у 2009 р. — 127,3 тис. осіб або 9,8 %).

Позбавлення спеціального права як вид адміністративного стягнення застосовано судами до 71,1 тис. осіб (у 2009 р. — 74,5 тис.).

Кількість осіб, до яких застосовано адміністративний арешт, — 66,5 тис. (у 2009 р. — 82,8 тис.).

Адміністративні стягнення (основне і додаткове) у вигляді конфіскації предмета, грошей застосовано до 55,6 тис. правопорушників.

Число осіб, яких попереджено, становить 42 тис.

Позбавлено права керування транспортними засобами або суднами 62,5 тис. осіб, які перебували у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення, далі — КУпАП), що становить майже 88 % від загальної кількості осіб, позбавлених спеціального права.

Слід зазначити, що з кожним роком зростає кількість правопорушень, які вчиняються неповнолітніми. Так, у цьому звітному періоді було застосовано заходи впливу, передбачені ст. 241 КУпАП, до 30,3 тис. неповнолітніх осіб (2009 р. — 19,3 тис., у 2008 р. — 10,5 тис.).

Серед адміністративних правопорушень, що кваліфікуються як посягання на громадський порядок і громадську безпеку, найбільш поширеним було вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми (ст. 1732 КУпАП). У 2010 р. за це правопорушення було притягнуто до адміністративної відповідальності 96,4 тис. осіб (у 2009 р. — 92,8 тис.). Крім того, поширеним було дрібне хуліганство. Упродовж звітному періоду за це правопорушення було притягнуто до адміністративної відповідальності 71,8 тис. осіб (у 2009 р. — 87,7 тис.).

Через вчинення правопорушень заподіяно матеріальної шкоди на суму 4 млн 865 тис. грн, добровільно відшкодовано 771,8 тис. грн або 15,8 % від загальної суми заподіяної шкоди.

За результатами розгляду справ про адміністративні правопорушення вилучено 205 одиниць вогнепальної зброї, 616 одиниць бойових припасів, 1 кг вибухових речовин, 7,2 кг наркотичних засобів, майже 1 кг отруйних, сильнодіючих та радіоактивних речовин; оплатно вилучено цінностей на суму 42,1 тис. грн; конфісковано товарів і цінностей на суму 24 млн

884 тис. грн, валюти в еквівалентному вираженні на суму 2 млн 159 тис. грн та 279 автомобілів.

У провадженні місцевих загальних судів протягом звітнього періоду, як і в 2009 р., перебувало 6,1 тис. справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із корупцією. Розглянуто 5,5 тис. справ, у тому числі в яких винесено постанову про накладення адміністративного стягнення — 4,4 тис.

Суб'єктами корупційних діянь у 2010 р. були: 1,5 тис. державних службовців; 15 депутатів, з них — 1 народний депутат України та 1 депутат обласної ради (за порушення спеціальних обмежень, установлених для осіб, уповноважених на виконання функцій держави); 2,1 тис. посадових осіб органів місцевого самоврядування, з них 1,5 тис. сільських, селищних, міських голів та голів районних, обласних, районних у місті рад; 367 військових посадових осіб Збройних сил України та інших військових формувань, 197 працівників Міністерства внутрішніх справ України, 2 працівника Служби безпеки України та 202 працівника інших правоохоронних органів.

Протягом 2010 р. у провадженні апеляційних судів перебувало 20,4 тис. апеляційних скарг і протестів прокурорів на постанови місцевих загальних судів у справах про адміністративні правопорушення (у 2009 р. — майже 21 тис.), із них 14 тис. (68,4 %) скарг і протестів щодо порушення правил дорожнього руху. Усього розглянуто 15,1 тис. постанов місцевих загальних судів, повернуто з різних підстав майже 4,6 тис. постанов.

Якість розгляду справ про адміністративні правопорушення порівняно з 2009 р. залишається незмінною. Так, кількість скасованих і змінених постанов становить 8,6 тис. або майже 57 % від загальної кількості розглянутих, а їхня питома вага від загальної кількості постанов, винесених судами першої інстанції за цей же період, становила усього 0,5 %, як і в попередньому звітньому періоді.

Якість розгляду справ про адміністративні правопорушення на виконання Закону України «Про боротьбу з корупцією» дещо поліпшилась.

У 2010 р. розглянуто такі справи щодо 752 осіб, скасовано та змінено постанови місцевих загальних судів щодо 421 особи або 56 % від кількості переглянутих в апеляційному порядку справ цієї категорії (у 2009 р. винесено постанови про накладення адміністративного стягнення — 59 %), а їхня питома вага від загальної кількості постанов, винесених місцевими загальними судами за цей же період, становила 7,6 % (у 2009 р. — 8,7 %).

Проведений аналіз свідчить про те, що у 2010 р. надходження справ і матеріалів до судів зросло за рахунок справ, пов'язаних із соціальними виплатами, та, відповідно, збільшилось і навантаження на суддів. Проте в цілому судами забезпечено належний рівень здійснення судочинства.

М. Й. Вільгушинський
кандидат юридичних наук,
заступник Голови Вищого
спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ,
заслужений юрист України

М. В. Сіроткіна
кандидат юридичних наук, науковий
консультант Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ

ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ, ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА, ПРОКУРАТУРИ І СУДУ, ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Врегулювання питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, завданої незаконними діями судово-слідчих органів, є актуальним, оскільки цей вид правопорушень становить підвищену суспільну небезпеку: органи, які свої дії повинні спрямовувати на забезпечення дотримання прав і свобод людини, скоюють проти осіб злочинні дії, що, безумовно, підриває рівень довіри суспільства до правоохоронної та судової систем. Реалізація права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, на сьогодні є вагомим не тільки для суспільства та громадянина, а й для України як держави у європейському просторі. Для суспільства — це показник дотримання прав і свобод людини у державі; для індивіда — показник його визнання як найвищої соціальної цінності для держави; для світової спільноти, зокрема Європейського Союзу (далі — ЄС), — показник захисту прав людини та основоположних свобод в нашій державі та ставлення до України як до можливого та рівноправного члена ЄС.

Законодавство передбачає різні шляхи реалізації права на відшкодування шкоди, завданої цими діями. По-перше, це питання можна вирішити,

керуючись положеннями Закону України «Про відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР; по-друге, особа, щодо якої було здійснено протизаконні дії зазначеними вище органами, може звернутися за захистом свого порушеного права, а також права на відшкодування шкоди, до суду в порядку цивільного чи кримінального судочинства; по-третє, потерпіла від цих незаконних дій особа, використавши всі можливі засоби національного захисту, має право звернутися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав та законних інтересів.

Вивченню та дослідженню питань, пов'язаних із цією темою, приділяли увагу такі вчені, як Т. В. Варфоломєєва, Ю. М. Грошовий, В. Г. Гончаренко, М. І. Гошовський, А. М. Ерделевський, З. З. Зінатуллін, О. В. Капліна, О. П. Кучинська, В. І. Манукян, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Паліюк, В. Я. Понарін, М. С. Строгович, І. Я. Фойницький, Т. І. Фулей, С. І. Шимон, Н. Я. Шило, М. Є. Шумило та ін.

Розглядаючи перший можливий спосіб врегулювання правовідносин, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, слід зазначити, що механізм її відшкодування регламентується Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР (далі — Закон).

Підставами для відшкодування шкоди є: незаконне засудження; незаконне притягнення як обвинуваченого; незаконне взяття та тримання під вартою; незаконне проведення під час розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки; незаконне накладення арешту на майно; незаконне відсторонення від роботи (посади) та інші процесуальні дії, що обмежують права громадян (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону). Однак наявність зазначених вище підстав ще не надає право особі, яка зазнала незаконних дій з боку органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, на відшкодування шкоди. В. Т. Нор зазначає, що для відшкодування шкоди особі не достатньо визнати процесуальні дії та рішення незаконними, необхідним є також і винесення виправдувального вироку або закриття справи за реабілітуючими підставами. Ці процесуальні рішення по суті кримінальної справи свідчать, як правило, про незаконність кримінально-процесуальної діяльності вцілому і є достатніми підставами для порушення питання про відшкодування шкоди [1, с. 144–147].

Так, поряд з «незаконністю», «неправосудністю» та «безпідставністю» процесуальних дій та рішень, у п.п. 1, 2, 3 ст. 2 Закону передбачені випадки, за наявності яких виникає право на відшкодування шкоди:

- 1) постановлення виправдувального вироку суду;

2) закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю у діянні складу злочину або недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину;

3) відмова в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи за підставами, зазначеними у п. 2 цієї статті Закону.

Такі ж вимоги для виникнення права на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями чи рішеннями судово-слідчих органів, передбачені й у ч. 2 ст. 1176 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України).

Конституція України, зокрема її ст. 56, зазначає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Необхідно зазначити, що ця норма Конституції обмежує коло суб'єктів заподіяння шкоди, що обмежує випадки відшкодування шкоди. Однак поряд зі загальноконституційними засадами відносин між громадянином і державою щодо відповідальності держави існує і ст. 1176 ЦК України, а також відповідні статті законів України «Про відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР, «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ, «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ, «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ, «Про службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ та ін., які розширюють коло випадків відшкодування шкоди за рахунок держави.

Носієм права на відшкодування шкоди, насамперед, є особа, якій завдано шкоду незаконними судово-слідчими діями. Однак, на нашу думку, враховуючи те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, необхідно наголосити на тому, що розширюється коло осіб, які мають право на відшкодування шкоди (не лише підозрювані, обвинувачені, підсудні та засуджені, а й ті, до яких застосовувалися кримінально-процесуальні обмеження без визнання підозрюваними чи обвинуваченими).

За наявності в особи, що зазнала шкоди від незаконної кримінально-процесуальної діяльності, факту, який утворює правопоновлюючі відносини, виникає право на відшкодування завданих збитків, а в держави — обов'язок це зробити. Стаття 3 Закону передбачає відшкодування шкоди як майнової, так і моральної, зокрема:

1) заробіток та інші грошові доходи, які особа втратила внаслідок незаконних дій;

2) майно, конфісковане або звернене в доход держави судом, вилучене органами дізнання чи досудового слідства, а також майно, на яке накладено арешт;

- 3) штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином;
- 4) суми, сплачені громадянином у зв'язку з наданням йому юридичної допомоги;
- 5) моральна шкода.

Щодо відшкодування майнової шкоди, завданої незаконними діями цих органів, то її можна чітко вирахувати та відшкодувати особі. Стосовно моральної – питання вирішується по-іншому.

Не має потреби пояснювати, що проведення незаконних судово-слідчих процесуальних дій щодо особи, яка не чинила злочину, може заподіяти значну моральну шкоду, призвести до приниження її честі та гідності. Більше того, ці незаконні дії призводять до порушення закріплених у Конституції особистих прав. Основу для реалізації права особи на компенсацію моральної шкоди становить досить широке коло особистих прав: право на особисту недоторканність; захист приватного життя; вільне без порушень існування (у тому числі й без втручання держави в особі уповноважених нею органів), права на життя, здоров'я, тілесну недоторканність, гідну оплату власної праці, житлові умови, захист честі, гідності та ділової репутації та ін.

Зазначені вище права закріплені в Конституції України. Так, право на особисту недоторканність забезпечує ст. 29 Конституції. Поряд із цим це фундаментальне та невідчужуване право людини передбачається і ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та ін.

Інститут недоторканності включає і фізичну, і духовну недоторканність, свободу діяти, розпоряджатися собою, тобто не знаходитися під контролем. Згідно з одним із рішень Комітету ООН з прав людини порушенням ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права визнається неплатоспроможність або небажання державної влади забезпечити особисту недоторканність, навіть якщо посягання не пов'язане з позбавленням волі і виражається у небезпеці її втратити, погрозі життю або здоров'ю людини, переслідуванні з боку влади або приватних осіб. Таким чином, погроза втратити свободу також порушує особисту недоторканність, у тому числі психічну [2, с. 147–148], що, в свою чергу, спонукає до виникнення права особи звернутися за належним судовим захистом до суду та вимагати відшкодування завданої їй шкоди.

Недоторканність житла (ст. 30 Конституції України) чи іншого володіння особи є однією зі складових особистої недоторканності та тісно пов'язана з правом на недоторканність особистого та сімейного життя, гарантованого ст. 32 Конституції України. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. декларує: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції».

У своїх рішеннях Європейський суд неодноразово підкреслював, що за цією статтею Конвенції держава виконає свої зобов'язання не тільки якщо просто утримається від дій, що ці права порушують, а за умови, що діятиме за певних обставин таким чином, щоб гарантувати їх забезпечення. Так, в рішенні у справі «Ейрі проти Ірландії» (1979 р.) Європейський суд ухвалив таке: «Хоч метою ст. 8 є, в основному, захист окремої особи від довільного втручання з боку органів державної влади, ця стаття зобов'язує державу не лише утримуватися від такого втручання: до такого негативного зобов'язання додається також і позитивне, яке є необхідним для забезпечення дійсної поваги до приватного і сімейного життя» [2, с. 158–159]. Одним зі складових права особи на компенсацію моральної шкоди є також право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України), яке тісно пов'язане з правом на невтручання до особистого та сімейного життя. Будучи невід'ємним правом особи, яке забезпечує її особисту недоторканність, воно гарантується основними міжнародними документами у галузі прав людини — Загальною декларацією прав людини 1948 р., Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Згідно із ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя, а обов'язок держави — захищати це життя. Кожна особа має право на повагу до її гідності (ст. 28 Конституції України), що є особистим невід'ємним правом людини. Держава має не лише утримуватися від посягання на гідність особи, а й зобов'язана забезпечити дієвий захист всім особам від таких посягань з боку третіх осіб.

Стаття 13 Закону регламентує вирішення питання про відшкодування моральної шкоди. Так, воно вирішується судом за заявою громадянина відповідно до чинного законодавства в ухвалі, що приймається, згідно з ч. 1 ст. 12 Закону.

Відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться, виходячи з розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом (ч. 3 ст. 13 Закону). Цю норму Закону можна вважати такою, що забезпечує мінімальний розмір відшкодування за моральну шкоду, завдану незаконним перебуванням під слідством чи судом.

Ще одним питанням, що, на нашу думку, потребує вирішення під час реалізації права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями судово-слідчих органів, є коло осіб, які можуть претендувати на відшкодування у разі смерті особи, яка зазнала цих незаконних дій.

Статті Закону не передбачають право на відшкодування шкоди близьким родичам, а лише спадкоємцям у випадку смерті особи, яка зазнала незаконних дій. Винятком можуть бути близькі родичі, що є спадкоємцями особи, яка загинула внаслідок незаконних дій судово-слідчих органів, оскільки Закон надає таке право лише їм. Однак, на нашу думку, це право

також належить і близьким родичам, і спадкоємцям, і знайомим у тому разі, коли смерть потерпілого настала у результаті скоєння проти останнього злочину у вигляді незаконних дій судово-слідчих органів. Дійсно, близькі родичі є потерпілими, коли злочином їх позбавили такої неймовірно величезної цінності як близька людина [3, с. 258]. Як зазначила С. І. Шимон, «...офіційні родинні зв'язки не обов'язково свідчать про близькі стосунки між людьми. В кожному випадку характер таких стосунків повинен визначатися судом» [4, с. 26]. На нашу думку, в цьому випадку близькі родичі, спадкоємці, знайомі виступають не представниками потерпілої від цих дій особи, а потерпілими. Злочином їм безпосередньо заподіяно, окрім майнової, ще й моральну шкоду. Вони є носіями права на відшкодування шкоди.

Треба наголосити на тому, що Закон, прийнятий з метою гарантування захисту прав потерпілих, став широко використовуватися в судовій практиці й відіграє важливу позитивну роль у захисті прав потерпілих громадян. Відповідно до ст. 4 цього Закону відшкодування шкоди громадянам у зв'язку з їх незаконним засудженням, притягненням як обвинуваченого, взяттям і триманням під вартою, незаконним проведенням під час розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, накладенням арешту на майно, відстороненням від роботи (посади), незаконним проведенням оперативно-розшукових заходів та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян, здійснюється за рахунок державного бюджету.

У разі здійснення неналежного кримінально-процесуального забезпечення правосуддя, з явним порушенням принципу законності, що призвело до шкоди, важливого значення набуває питання відповідальності винних осіб.

На нашу думку, поряд з дисциплінарною або кримінальною відповідальністю, до таких осіб доцільно було б, у порядку регресу, застосувати позови про відшкодування шкоди державі, оскільки кошти на таке відшкодування відраховуються з Державного бюджету. Таким чином, такі заходи будуть сприяти зміцненню законності під час проведення дізнання і досудового слідства, під час розгляду справи у суді, зокрема, сприятимуть викоріненню таких неприпустимих явищ як безпідставне затримання та тортури, взяття під варту без обґрунтованої на те підозри, проведення дізнання та досудового слідства у строк, який перевищує розумний, а також створювати реальні умови для зловживань з боку суддів.

Особа, що зазнала незаконних дій судово-слідчих органів може звернутися за захистом свого порушеного права в загальному судовому порядку. Реалізація права на відшкодування шкоди, завданої цими діями, здійснюється в межах загального права на судовий захист, що передбачене ст. 55 Конституції України. У випадку порушення прав потерпіла особа має, перш за все, право на належний судовий захист та повне відшкодування шкоди. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право будь-якими не

забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Особлива роль у їх захисті належить суду. Тим самим, ця норма Конституції України забезпечує таку вимогу законності, як право громадян на судовий захист. Більше того, ця вимога законності присутня і у ст. 8 Загальної декларації прав людини та проголошує, що «кожна людина має право на ефективне правопоновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом», а п. а ч. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права в імперативній формі вимагає від кожної держави — учасниці цього Пакту «забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту».

Фактичне утвердження в національному законодавстві права на відшкодування шкоди є формою забезпечення повноти реалізації права на судовий захист, яке охоплює всі без винятку сфери життя особи. Особа, яка зазнала шкоди внаслідок незаконних дій щодо неї правоохоронних чи судових органів, має право звернутися з позовом у кримінальному та/або цивільному судочинстві про поновлення її порушених прав. Законодавчими підставами для цього у кримінальному судочинстві є статті 28, 29, 49, 50 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), а в цивільному законодавстві — ст. 23 ЦК України, глава 82 ЦК України, а особливо ст. 1176 ЦК України.

Необхідно зазначити, що згідно зі ст. 1176 ЦК України, а саме частинами 3, 4 передбачаються випадки, коли особа, щодо якої було скоєно неправомірні дії, не має права на відшкодування шкоди:

1) якщо кримінальну справу закрито на підставі закону про амністію або акта про помилування;

2) якщо особа, яка у процесі дізнання, попереднього (досудового) слідства або судового розгляду шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню як запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

Також положення ч. 1 ст. 1176 ЦК України забезпечує принцип повного відшкодування шкоди, завданої незаконними діями судово-слідчих органів незалежно від вини їх посадових і службових осіб.

Якщо особа, яка зазнала незаконних дій з боку органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, використала всі можливості національного захисту і не відновила своє порушене право на повне відшкодування шкоди, завданої цими діями, вона може звернутися до держави Україна через Європейський суд з прав людини з вимогою поновлення її порушеного права та відшкодування шкоди. Така можливість громадянам надана на підставі п. 5 ст. 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини (далі — Конвенція). Як зазначає Т. І. Фулей, Конвенція гарантує право на відшкодування шкоди при позбавленні свободи, яке суперечить положенням Конвенції. Наявності провини не потрібно [5, с. 30].

На жаль, на сьогодні кількість таких звернень з приводу незаконного затримання, тримання в місцях попереднього ув'язнення, взяття під варту, проведення слідчих дій, які втручаються у приватну сферу життя людини без належних на те процесуальних документів, зростає. Вражаючим є той факт, що на сьогодні Україна посідає 4 місце за кількістю звернень наших громадян до Європейського суду, а на розгляд позовів у цьому Суді чекають близько 9 тис. українців [6].

З доповіді Уповноваженого з прав людини вбачається, що кількість рішень Європейського суду до України з розглянутих справ за попередні роки про необґрунтоване тримання людини під вартою збільшилася упродовж минулого року майже вдвічі. Суд звертає увагу, що національні суди недостатньо мотивують необхідність арешту особи, а тяжкі злочини часто визначаються головним критерієм взяття людини під варту. Це є підтвердженням того, що порушена проблема стосується не лише арештованих сьогодні конкретних осіб, а є системною для України і зачіпає долі сотень українців, які щороку проходять через процедуру затримання чи арешту [7].

Нещодавно набуло статусу остаточного рішення Європейського суду від 10 лютого 2011 р. у справі «Харченко проти України». Цим рішенням Україну зобов'язали виплатити 20 000 євро компенсації за моральну шкоду жителю Києва Леоніду Харченку через необґрунтовано тривале досудове затримання.

Рішенням у справі «Харченко проти України» утверджено не тільки право окремої особи на компенсацію шкоди, заподіяної порушенням її прав, а й виставлено на показ усій Раді Європи системні проблеми в Україні щодо того, яким чином її суди визначають причину продовження утримання осіб під вартою і на яких підставах [8].

Крім цього та сотень інших подібних випадків, проблема в Україні зі строками та підставами тримання під вартою щороку підтверджується Європейським судом у його рішеннях проти України.

Одним із багатьох прикладів позитивного вирішення питання щодо відшкодування шкоди, завданої незаконними діями судово-слідчих органів, на користь заявників та негативним щодо держави Україна є рішення

Європейського Суду у справі «Ічин та інші проти України». До Європейського суду заявники скаржились за такими статтями Конвенції: п. 1 ст. 5 — щодо незаконності тримання їх у приймальнику-розподільнику; п. 4 ст. 5 та п.п. 1 і 3(с) ст. 6 — щодо неповідомлення про справжні причини їх виклику до суду та відсутності часу для підготовки свого захисту; п. 2 ст. 5 — щодо неповідомлення заявників про підстави їх затримання; п. 4 ст. 5, ст. 13 і ст. 2 Протоколу № 7 — щодо того, що постанова від 14 січня 2004 р. не підлягала оскарженню; ст. 8 — щодо того, що поміщення заявників у приймальник-розподільник для неповнолітніх становило незаконне втручання в їхнє право на повагу до сімейного життя; ст. 3 — щодо поганого поводження із заявниками з боку працівників приймальника-розподільника. Заявники також посилалися на ст. 3 і п. 2 ст. 6 Конвенції, не деталізуючи свої скарги.

Розглянувши справу, Європейський суд констатував порушення п.п. 1, 4 ст. 5 Конвенції та присудив Україні виплатити п. Ічину та п. Дмитрієву по 6 000 євро відшкодування моральної шкоди та по 1 500 євро компенсації судових витрат [9].

Розглядаючи питання відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, слід зазначити, що ідея відшкодування шкоди за необґрунтоване кримінальне переслідування виникла давно. В історії правової думки цю позицію ще у XVII ст. обґрунтував та запропонував французький юрист Пуффендорф. Він пропонував видавати особам, які були безпідставно затримані, державну винагороду. Пуффендорф обґрунтовував цю позицію тим, що, затримуючи особу за підозрою у злочині, ми ще не караємо її, а помилковість застосування затримання повинна відшкодовуватися [10. с. 24–25].

Вітчизняний законодавець надав особі реальні важелі забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями судово-слідчих органів, закріпивши основний принцип правової держави — її відповідальність перед особою за дії своїх органів. Адже факти незаконного заподіяння шкоди у сфері кримінального судочинства завдають шкоди не тільки особистим, а й публічним інтересам, про що свідчать непоодинокі випадки звернень громадян України до Європейського суду з прав людини. Суспільна небезпечність цих незаконних дій полягає у суб'єктах їх заподіяння, оскільки органи дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду зобов'язані здійснювати охорону прав, свобод та законних інтересів громадян, а не посягати на особисті права і свободи. Також причинами такого стану речей є недбалість правозастосовників, недосконалість законодавства з цього приводу, в деяких моментах — його колізійність і відсутність адекватної відповідальності суб'єктів кримінального процесу за незаконність рішень і дій, що в подальшому відображається у сумах відшкодування шкоди, які держава зобов'язана компенсувати в повному обсязі.

Список використаних джерел

1. Нор В. Т. Имущественная ответственность за неправильные действия должностных лиц. — Львов, 1974. — 216 с.
2. Конституція України : наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. — Х. : Вид-во «Право»; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 806 с.
3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. — М. : Изд-во «Наука», 1958. — Т. 1. — 703 с.
4. Шимон С. Відшкодування моральної шкоди в проекті цивільного кодексу України // Право України. — 1997. — № 10. — С. 23–37.
5. Фулей Т. І. Право на свободу та особисту недоторканність. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : опорний конспект. — К., 2010. — 56 с.
6. За кількістю звернень до Європейського суду Україна посідає 4 місце [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ntn.ua/uk/video/news/2011/04/14/3976>
7. Доповідь Уповноваженого з прав людини на засіданні Верховної Ради України 14 січня 2011 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://umdpl.info/index.php?id=1295087087>
8. Міллер Елена. У СІЗО без строку : українська звичка [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/articles/2011/05/6/6168330/view_print
9. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. Рішення Справа «Ічин та інші проти України» (Заяви №№ 28189/04 і 28192/04) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://document.ua/sprava-ichin-ta-inshi-proti-ukrayini-doc53831.htm>
10. Фойницкий И. Я. О вознаграждении невинно к уголовному суду привлекаемых. — СПб., 1884. — 110 с.

М. Й. Вільгушинський, М. В. Сіроткіна. Право на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, та можливі шляхи його реалізації

Анотація. Статтю присвячено праву особи на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, та можливим шляхам його реалізації.

Ключові слова: відшкодування шкоди; незаконні дії органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду; носій права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями; шляхи реалізації права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями судово-слідчих органів.

М. И. Вильгушинский, М. В. Сироткина. Право на возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органов дознания, досудебного следствия, прокуратуры и суда, и возможные пути его реализации

Аннотация. Статья посвящена праву лица на возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органов дознания, досудебного следствия, прокуратуры и суда, и возможным путям его реализации.

Ключевые слова: возмещение вреда; незаконные действия органов дознания, досудебного следствия, прокуратуры и суда; носитель права на возмещение вреда, причиненного незаконными действиями; пути реализации права на возмещение вреда, причиненного незаконными действиями судебно-следственных органов.

M. Vilhushynskyi, M. Sirotkina. The right to compensation for damages caused by unlawful actions of the inquiry bodies, pretrial investigation, prosecution, trial and possible ways of its realization

Summary. The article deals with the right person for damages inflicted by unlawful actions of the inquiry bodies, pretrial investigation, prosecution, trial and possible ways of its realization.

Key words: damages; illegal actions of inquiry bodies in preliminary investigation; prosecution and trial; the holder of the right to compensation for harm caused by illegal actions; ways of implementation the right to compensation for damages caused by unlawful actions of judiciary and investigation bodies.

С. В. Глущенко

кандидат юридичних наук, начальник управління забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЄДНОСТІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

Курс на оптимізацію функціонування вітчизняної судової системи і загального порядку забезпечення діяльності судів шляхом урегулювання положень щодо судоустрою і судочинства, а також статусу суддів стало лейтмотивом запровадження і введення в дію нових нормотворчих підходів у цьому спектрі державного будівництва.

Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон), рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення таких термінів, як «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», а також переведення у реальну площину правозастосування приписів зазначеного Закону дали можливість по-новому оцінити, по-перше, основні завдання суду; по-друге, рівень здійснення правосуддя на засадах верховенства права; по-третє, здатність держави забезпечити право кожного на справедливий суд; по-четверте, гарантії на повагу до інших прав і свобод. При цьому практична площина чинного законодавства про судоустрій і судочинство є безперечним доказом обсягу та масштабу теоретико-концептуального вкладу, який ліг в основу сучасної нормотрансформації. Тобто в цьому випадку як раз доречно вести мову про внутрішню державницько-правову філософію запроваджених змін у сфері судової влади.

Варто зазначити, що проблеми організаційної складової системи судів неодноразово ставали предметом дослідження багатьох вітчизняних правників, які в силу своїх професійних та життєвих переконань впливають на розбудову судоустрою України. Зокрема, у зазначеній галузі правової науки здійснювали дослідження такі науковці, як В. Д. Бринцев, В. В. Долежан, І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, І. В. Назаров, А. Й. Осетинський, Д. М. Притика, В. В. Сердюк, Н. В. Сібільова, М. І. Сірий, В. С. Стефанюк, В. І. Шишкін тощо.

Феномен концептуальних засад єдності касаційної інстанції нерозривний із активацією суспільних процесів та усвідомленням значення й ролі

суду касаційної інстанції. Так, чинний Закон передбачив для вищих спеціалізованих судів достатній і невичерпний обсяг повноважень, які юрисдикційно дозволяють не лише в межах касаційного провадження розглядати судові справи, а й виступати у встановлених законом випадках судами першої та апеляційної інстанцій. Крім цього, надання методичної допомоги і рекомендаційних роз'яснень судам нижчих рівнів дає змогу окреслити зовнішню складову діяльності суду касаційної інстанції, оскільки це пов'язується із досягненням однакового правозастосування на території України. Крім цього, одним із наслідків сучасної судової реформи стала проблема щодо функціонування Верховного Суду України, яка, як на думку автора, досить справедливо отримала відповідний суспільний резонанс та потребує нагального законодавчого врегулювання з метою упорядкування процесуальної діяльності найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції.

Очевидно, що функціонування в Україні вищих спеціалізованих судів дає змогу стверджувати про намагання законодавця зосередити в межах однієї судової ланки кілька судів касаційної інстанції, що дає змогу реалізувати основоположні концептуальні засади єдності касаційної інстанції. Загалом єдність суду касаційної інстанції як на науковому, так на і практичному рівнях стає доступною для розуміння завдяки зверненню до постулатів низки правових учень, як-от теорії судового права. Потреба науково-теоретичного сприйняття цього вчення зумовлюється єдністю юридичної природи інститутів судоустрійного, цивільного процесуального і кримінально-процесуального права, які стали визначальним фактором для його виникнення та розвитку.

Перш за все, це науково обґрунтовані положення, згуртовані навколо єдиного поняття «судове право»; це сукупність правових норм, які регулюють питання судоустрою, судочинства, а в деяких випадках — статусу суддів, адвокатів тощо; це право судових прецедентів, що створюється власне такими прецедентами, судовою практикою, рішеннями (позиціями, висновками тощо) судових органів конституційної юрисдикції, а також іншими рішеннями суду. У контексті досліджуваної проблеми першочергового значення набувають саме перші два визначення, вивчення яких дає змогу більш повно з'ясувати модельну характеристику й сутнісне наповнення касації як тієї функції правосуддя, яка у більшості країн світу є вершиною у процесі встановлення правосудності судових рішень у справах усіх юрисдикцій.

Наведена перспектива на пряму залежить від єдності судових юрисдикцій та їх взаємозв'язку на рівні вищих судових органів, уповноважених як суд на рівні касаційної інстанції виконувати роль останньої інстанції у вирішенні будь-якого правового конфлікту. Така категоричність стосовно останньої інстанції пояснюється тим, що Верховний Суд України з нинішнім обсягом процесуальних повноважень не може визначатися такою судовою

інстанцією, оскільки він переглядає судові рішення лише після вирішення відповідним вищим спеціалізованим судом питання про допуск справи до провадження Верховного Суду України. Крім цього, лише цей судовий орган законодавчо позбавлений права ухвалювати у справі власні судові рішення. Проте його правова позиція є обов'язковою для судів попередніх інстанцій під час вирішення подібних справ. Наведене, на погляд автора, створює можливість окреслювати щодо нього інші форми оскарження і перегляду рішень судів загальної юрисдикції, враховуючи, що лише вищі спеціалізовані суди України уповноважені на здійснення касаційних функцій у державі. Це свідчить про реальність розвитку ідей стосовно запровадження ревізійної (або іншої контрольної) компетенції у стінах Верховного Суду України з можливим визначенням його четвертою інстанцією в системі судустрою [1].

Як уже зазначалося, в основі теоретичної бази судового права лежать його невід'ємні складові: судустрійне, цивільне процесуальне і кримінально-процесуальне право. При його обґрунтуванні слід усвідомлювати, що предмет регулювання кожної із цих галузей є органічною складовою більш широкої соціальної категорії — правосуддя, яке загалом повинно бути предметом регулювання судового права; демонстрація спільності методів правового регулювання цих галузей права має відбуватися без стирання властивих їм особливостей; виявлення єдності соціальних функцій, які ними здійснюються, і виконання поставлених завдань, дають змогу говорити про правосуддя, частиною якого в сенсі перегляду судових рішень убачається касаційне провадження. У такому розумінні касація сприймається як єдино-організована, загальносоціальна функція.

Перераховані вище галузі права регулюють відносини, пов'язані з організацією та здійсненням правосуддя. В Україні останнє хоча і є комплексною державною функцією, однак визначається як єдина та цілісна функція, здійснювана виключно судами. Саме тому масив питань щодо правосуддя (зокрема судустрою та судочинства) мають нерозривний і взаємозалежний зв'язок, який зумовлює об'єктивну потребу для їх органічної регламентації Конституцією України. Наприклад, за радянських часів система правосуддя регулювалася положеннями трьох нормативних актів одного рівня. Так, і в Основах законодавства про судустрій, і в Основах цивільного судочинства, і в Основах кримінального судочинства однаково, а часто навіть текстуально тотожно, регламентувалися питання про: здійснення правосуддя тільки судом на засадах рівності громадян перед законом і судом; колегіальний розгляд справ і участь у процесі народних засідателів; незалежність суддів і підкорення їх тільки закону; мову судочинства; гласність судового розгляду справ; нагляд Верховного Суду СРСР, Верховних судів союзних й автономних республік; докази: їх поняття, види, джерела, оцінку; відводи суддів, прокурора й інших учасників процесу; безпосередність, усність і безперерв-

ність судового розгляду; можливість оскарження рішення суду до суду вищої інстанції тощо [2].

Натомість донедавна практика сучасного нормотворення та кодифікації не сприймала об'єднання однорідних норм з питань судоустрою та судових процедур (судочинства), розділивши сферу правового регулювання залежно від виду судової юрисдикції. Для загальних судів існував один варіант судоустрою — три ланки до трьох інстанцій, для спеціалізованих судів інший — чотири ланки до трьох інстанцій. Саме тому нинішні положення щодо судового устрою забезпечили не лише зовнішньоорганізаційну (ланкову та інстанційну) єдність суду касаційної інстанції, але й процедурну. Так, аналіз відповідних приписів процесуальних законів (ст. 335 ЦПК України, ст. 220 КАС України, ст. 111-7 ГПК України, ст. 395 КПК України) дає підстави стверджувати, що завдання суду касаційної інстанції полягає зокрема у виправленні у порядку касаційного провадження помилок судів нижчих рівнів. Однак при цьому особливого значення набуває діяльність касаційного суду щодо спрямування судової практики, забезпечення суворого і неухильного дотримання судами норм права, однакового застосування законодавства.

Поряд із цим варто звернути увагу ще на один аспект єдності касаційної інстанції. Очевидно, що серед системоутворюючих факторів у праві істотне значення мають функції, які виконує той або інший елемент правової системи. Виокремлення правових спільностей так чи інакше викликано своєю єдністю повноважень, здійснюваних судами. Як зазначив професор С. С. Алексєєв, структурний підхід до дослідження систем характеризується, як правило, спільним розглядом їх побудови і функціонування [3, с. 49–50]. Отже, проблема єдності і спільності соціальних функцій судоустрою та процесуального права видається неприхованою, оскільки опосередковується більш загальною категорією — правосуддям.

Загалом ядром концепції єдності касаційної інстанції крім положень судового права є ще й принципи теорії систем, а також взаємозв'язок судових ланок із судовими інстанціями. Наведене дає змогу на теоретичному рівні повною мірою визначити основоположні засади єдності касаційної інстанції. У цьому контексті необхідно зосередити увагу на проблемі єдності суду касаційної інстанції та звернутися до досвіду сучасних європейських країн та традиційного розуміння судової влади крізь призму забезпечення ефективного судового захисту.

У XVIII–XIX ст.ст. поряд із розбудовою парламентаризму у Франції, Італії, Іспанії були створені верховні судові інституції, які вважалися судами касаційної інстанції у системі судів загальної юрисдикції. У цей самий час у Російській імперії після проведення реформи 1864 р. роль єдиного касаційного суду почав виконувати Урядуючий (Правительствующий) Сенат. У більш пізній час у країнах — членах СНД спостерігається організа-

ційне розподілення касаційної інстанції, функції якої виконують водночас декілька судів різного рівня.

Натомість нині в Україні касаційні повноваження зосереджуються у вищих спеціалізованих судах, а до моменту прийняття Закону, ще й у Верховному Суді України. Саме тому часто вели мову про дублювання повноважень цих судових органів, оскільки і Верховний Суд України, і вищі спеціалізовані суди мали спільні за своєю природою та змістом повноваження з розгляду справ у касаційному порядку, надання судам роз'яснень щодо застосування законодавства тощо. Очевидно, що ця схожість не могла залишатися поза увагою наукових дискусій і законотворчих процесів, під час яких намагалися з'ясувати і вирішити проблему доцільності існування касаційних «близнюків», а також конституційне значення найвищого судового органу у розумінні його моноцентризму в єдиній системі судів загальної юрисдикції.

Ще у другій половині XIX ст. суд касаційної інстанції уявлявся як єдиний орган правозастосування (Верховний касаційний трибунал Австро-Угорщини, касаційний департамент Урядуючого Сенату), а сутнісне навантаження всього судового устрою консолідувалося в забезпеченні єдності й виключності цієї інстанції, що визначалося як одне з основних завдань судової реформи [4, с. 27]. За словами І. Я. Фойницького, «касаційними рішеннями... забезпечується єдність судової діяльності в державі. Один на всю імперію касаційний суд у цьому сенсі спрямовує всю судову практику і керує нею. Якщо далі в інших справах судові установи не погоджуються із рішеннями касаційного суду, то останній у порядку надходження до нього цих справ у результаті оскарження судових рішень має всі можливості наполягати на попередньому тлумаченні або погодитися з іншим» [5, с. 159]. Поряд із цим учений зазначав, що континентальні держави можуть досягти об'єднання судової влади, а отже, і забезпечити їй зовнішню самостійність і підпорядкування всіх судових справ вищому касаційному нагляду одного суду [5, с. 166]. Аналогічної точки зору дотримувався інший відомий учений того часу Є. В. Васьковський, який зазначав, що касаційна інстанція повинна бути єдиною, оскільки при розподілі її функцій між декількома судами не може бути встановлена одноманітність судової практики. З цією ж метою, на думку вченого, необхідно вводити спеціалізацію у цій інстанції та створювати різні підрозділи для розгляду різних категорій справ [6, с. 210].

А що ж являє собою таке поняття, як «вищий» судовий орган та його розташування у конституційно визначеній ієрархії судів? Цілком зрозуміло, що між окремими судами в цій системі має існувати ієрархія, тобто розрізнення судів за ознакою «вищий» або «нижчий». Довідкова література термін «верховний» тлумачить як найвищий, головний. У свою чергу, «вищий» зумовлюється більшим обсягом повноважень серед інших, а у сенсі здійснення правосуддя — як вищий серед інших судів [7, с. 207]. Відповідно до

ч. 2 ст. 125 Конституції України Верховний Суд України визначено найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Щодо вищих спеціалізованих судів, то їх положення в судовому устрої держави за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності регламентується вищим статусом тільки стосовно окремо взятої системи спеціалізованих судів, які організаційно входять до системи загальних судів. У зв'язку з наведеним, можливо підсумувати про єдність правового статусу судів касаційної інстанції в Україні щодо конституційного статусу Верховного Суду України і неможливість їхнього як судоустрійного, так і процесуального конкурування.

Єдність касаційної інстанції має більш глибоке підґрунтя, засноване, зокрема, на загальній теорії систем, наукові методи і прийоми пізнання якої дають підстави стверджувати: проблема існування системних об'єктів не вирішується шляхом їх розгляду як окремих елементів усієї системи. Навпаки, значущим є саме встановлення між ними тісних взаємозалежних зв'язків, специфіка яких проявляється у їх стійкій, цілісній і неподільній структурі. Це виокремлює нерозривний зв'язок системи із навколишнім середовищем і те, що її елементи, як правило, є елементами іншої системи більш високого порядку, які водночас є системою нижчого рівня. Тобто дослідження іманентної неподільності системи (судової системи) з її складовими елементами ґрунтується на сутнісній характеристиці всієї системи, зокрема: цілісності та неподільності; наявності стійких зв'язків між елементами системи, які є більш міцними, ніж зв'язки цих елементів з елементами, які до неї не входять; наявності інтегративних властивостей, які притаманні системі в цілому, але не спостерігаються в її окремих елементах; організації систем, які розвиваються [8, с. 63].

Беручи до уваги те, що будь-яка судова система є соціальною, очевидно, що вона має притаманні лише їй функціональні особливості. Так, існуюча класифікація систем за різними критеріями дає можливість віднесення судової системи до такої, що: створена людиною (критерій штучності); має мету (критерій цілеспрямованості); побудована за принципом ієрархії (критерій багаторівневої структурованості); взаємодіє з оточуючим середовищем (критерій відкритості та доступності); є складною (критерій складності, проте підлягає опису); має здатність до компенсації (критерій змінності і можливості її пристосування (компенсації) на певних рівнях); є стабільною щодо організації та відносно стабільною щодо процесу (критерій сталості та розвитку у необхідних випадках).

Ураховуючи загальні догми теорії систем, головною метою управління у судовій системі є забезпечення здійснення судочинства та його стабільність. Сама система при цьому змінюватися не повинна, проте й не виключається можливість її зміни та адаптації (наприклад щодо визначення кількості її елементів залежно від потреб держави, чисельності населення, реформ адмі-

ністративно-територіального устрою тощо). Важливим є те, що переважно функціональна спроможність системи у розумінні її стійкості забезпечується не лише її кількісним наповненням, а, найголовніше, якісним, що проявляється у способах та видах взаємозв'язку її структурних елементів як у горизонтальній, так і вертикальній площинах.

Інша важлива закономірність теорії систем полягає у поясненні стійкості «пірамідальних» ієрархічно організованих систем, побудованих за принципом трикутника, сторони якого зводяться до вершини — єдиного центра — і надають йому функціональної рівноваги. Екстраполюючи цю теорію на судову систему України, слід визнати, що на сьогодні вона складається з чотирьох ланок: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди і Верховний Суд України. Загальновідомо, що міцність тієї чи іншої конструкції залежить від периметру її фундаментальних основ. Застосовуючи цю аксіому до вітчизняної судової системи, визнаємо, що очікуваний ефект від процесу зміцнення конституційних засад судоустрою настане лише у результаті реформування низової ланки судоустрою (місцевих судів), а не внаслідок реформування повноважень лише вищих судів і найвищого судового органу.

У контексті дослідження буде доречно провести порівняльний аналіз таких понять, як «судова інстанція» та «судова ланка». Під судовою інстанцією, що походить від латинського слова *instantia* (безпосередньо, близько — ступінь, щабель, рівень у системі органів держави), слід розуміти судовий орган у цілому або його структурний підрозділ, що виконує певну процесуальну функцію [9, с. 53].

Це поняття є категоріальним та одним із визначальних чинників організації будь-якої судової системи. У цьому аспекті необхідно мати на увазі, що за загальним правилом процесуальні закони передбачають вирішення спору у трьох судових інстанціях — першій, апеляційній, касаційній, — які відрізняються колом процесуальних повноважень під час розгляду справ і прийняття рішень. При цьому кожна наступна інстанція продовжує попередню і надає можливість перевіряти вже ухвалені рішення судом більш високого рівня. Отже, впливає організаційна закономірність: суд апеляційної інстанції є вищим судом для суду першої інстанції, а суд касаційної — вищим для суду апеляційної інстанції. При цьому, як уже зазначалося, Верховний Суд України в інстанційному розумінні не є обов'язковим послідовником під час подальшого перегляду судових рішень, проте процесуально забезпечений обов'язковістю своєї правової позиції для всіх інших судів, а також законодавчим приписом брати участь у державно-політичному житті країни.

У свою чергу, поняття «судова ланка» характеризується як судоустрійне, тобто охоплює порядок виокремлення у кожній підсистемі судів тих судових установ, які мають однакові, рівні можливості. Зміст цього поняття визначається колом повноважень, наданих тій чи іншій судовій установі, а також обсягом обов'язків, які вона виконує. Основою всієї судової системи

є її низова ланка, тобто місцеві суди, які мають однакові предметну юрисдикцію, організаційну структуру, функції та діють у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

У контексті співвідношення понять «судова ланка» та «судова інстанція» варто звернутися до змісту п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України щодо забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, крім випадків, установлених законом. Авторське тлумачення цього конституційного припису спонукає до встановлення обмежень для апеляційного та касаційного способів оскарження рішень суду («фільтри»), відштовхуючись від загального характеру першого та винятковості другого. На відміну від більшості європейських країн, де касація визначається як екстраординарна функція правосуддя, її українська модель перетворилася у звичайний спосіб перевірки судового рішення. Вважаємо, що передбачені Основним Законом України випадки, які встановлюються законом і допускають можливість касаційного оскарження, необхідно розуміти так, що процесуально врегульована процедура такої перевірки залишилась осторонь у край необхідної для цього системи «касаційної фільтрації». Лише за умови її проходження рішення суду за наявності бажання заінтересованої особи може оскаржуватися в суді касаційної інстанції, що очевидно дасть змогу оптимізувати діяльність суду касаційної інстанції та в цілому сприятиме підвищенню судового захисту в державі.

Отже, основні тези представленої статті дають підстави стверджувати, що з метою забезпечення ефективної діяльності судової системи та суду касаційної інстанції зокрема необхідним є звернення до дослідження теоретичних проблем власне феномену касації. Допоміжними інструментами у цьому процесі слугуватимуть доробки загальної теорії права, науки процесуального права, судового устрою, теорії систем, структурного взаємозв'язку судових ланок і судових інстанцій, а також усталених європейських правових уявлень. Наведене сприятиме подальшому визначенню дієвих моделей судоустрою, внесенню необхідних змін до положень процесуального законодавства, окресленню відмінностей між правовими статусами вищих спеціалізованих судів як судів касаційної інстанції та Верховного Суду України, а також підвищенню рівня правосуддя в державі й єдності судової практики.

Історична довідка

Першовиток судового права виокремлюється ще в часи судової реформи 1864 р. [10, с. 32–33]. З'ясуванню суті концепції цієї науки присвячені наукові розробки таких фахівців дореволюційної доби, як В. О. Рязановський, І. Я. Фойницький, Й. В. Михайловський, М. М. Розін. Зокрема, І. Я. Фойницький зазначав, що кримінальне судочинство перебуває у тісному зв'язку з цивільним процесом, утворюючи тим самим систему судового права, поруч з якими розвивається третій орган системи — адміністративна юсти-

ція [11]. Важливою є позиція Й. В. Михайловського, яка полягає в тому, що, досліджуючи спільні і відмінні риси кримінального та цивільного процесів, він обґрунтував думку про необхідність їх об'єднання в одну науку — судове право. Ураховуючи, що сутність теорії поділу функцій державної влади, насамперед, стосується суду, вчений указав на доцільність започаткування особливої, самостійної науки, основним завданням якої було б вивчення суду як органу державної влади та його багатогранної процесуальної діяльності [12].

У цьому сенсі потрібно звернути увагу на погляди В. О. Рязановського, який вважає, що завдання суду у всіх трьох процесах полягає у встановленні права, а за необхідності — його захисту та реального здійснення. Право на оскарження судового рішення має однакову правову природу; однаковими є і завдання суду — встановлення права, його реалізація і захист, а верховним постулатом будь-якого процесу є постулат матеріальної істини [13, с. 31].

У становленні правового підґрунтя єдності касації цінними є й висновки М. М. Розіна, в основі яких закладалася позиція щодо збігу основних принципів судового устрою, пов'язаних із касаційним оскарженням рішення суду [14].

Радянські науковці (А. Л. Ривлін, А. О. Мельников, В. М. Савицький, М. Л. Шифман, М. М. Полянський, М. С. Строгович та ін.) акцентували увагу на розумінні судового права як комплексної галузі права, основні положення якої спрямовувалися на регулювання судового устрою, кримінального та цивільного процесів [15]. Тобто в основі їх напрацювань лежить саме процесуальний, а не матеріальний аспект. Це дало можливість об'єднати юридично-процесуальні конструкції судового устрою, кримінального та цивільного процесів в єдину площину праворозуміння. При цьому окреслена консолідація не нівелює доктрини кожного із процесів, а навпаки, споріднює між собою й без того їх органічно пов'язані правові принципи та автентичні риси.

Російські вчені (А. П. Гуськова, Е. М. Мурадян, Е. Н. Кімінчіжі, М. І. Клеандров, М. Н. Марченко, М. О. Колоколов та інші) продовжили скеровування свого потенціалу на формування науково-теоретичної бази у бік надання життєздатності основним положенням учення про судове право шляхом розроблення необхідних автономних правових конструкцій, обґрунтування яких потребує послідовного, змістовного вивчення та визнання судового права як самодостатнього правового явища [16].

Донедавна вітчизняна юридична наука не визнавала концепцію судового права, оскільки необхідність проведення відповідних наукових досліджень убачалася недоцільною. Лише останнім часом це вчення почало наповнюватися ідеологічним змістом та категоріально-понятійним апаратом. Низка українських науковців (В. Д. Бринцев, І. Є. Марочкін, М. М. Михеєнко, С. В. Прилуцький, А. О. Селіванов, О. Ф. Скакун) у цьому напрямі звер-

нулися до створення наукового та методологічного підґрунтя, слушно доводячи у своїх працях важливість подальшого розвитку цієї теорії на національному рівні [17].

Список використаних джерел

1. *Глуценко С. В.* Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Глуценко Світлана Володимирівна; Акад. адвокатури України. — К., 2010. — 20 с.
2. Основи законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік від 25 грудня 1958 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1959. — № 1. — С. 12; Основи кримінального законодавства Союзу РСР, союзних і автономних республік від 25 грудня 1958 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1959. — № 1. — С. 6; Основи кримінального судочинства Союзу РСР, союзних і автономних республік від 25 грудня 1958 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1959. — № 1. — С. 15.
3. *Алексеев С. С.* Структура советского права / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1975. — 258 с.
4. Судебная реформа : сб. науч. ст. / ред. Т. Г. Морщакова. — М. : АН СССР, Ин-т науч. информ. по обществ. наукам, 1990. — 94 с.
5. *Фойницький И. Я.* Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницький. — СПб. : Изд-во «Альфа», 1996. — Т. 1. — 1996. — 552 с.
6. *Васьковский Е. В.* Курсъ гражданского процесса : в 2 т. / Е. В. Васьковский. — М. : Изд. бр. Башмаковыхъ, 1913. — Т. 1 : Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. — 1913. — 703 с.
7. Сучасник тлумачний словник української мови / авт.-уклад. А. Івченко — К. : Фолюс. — 768 с.
8. *Пранлишвили И. В.* Системный подход и общесистемные закономерности / И. В. Пранлишвили. — М. : СИНТЕГ, 2000. — 521 с. — (Серия: Системы и проблемы управления).
9. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. — Х. : Нац. юрид. акад. України. — 2009. — 184 с.
10. Проблемы судебного права / Н. Н. Полянский, М. С. Строгович, В. М. Савицкий, А. А. Мельников ; под ред. В. М. Савицкого. — М. : Наука, 1983. — 223 с.; *Рязановский В. А.* Единство процесса / В. А. Рязановский. — Харбин : Типография «Заря», 1926. — 52 с.
11. *Фойницький И. Я.* Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницький. — СПб.: Изд-во «Альфа», 1996. — Т. 1. — 1996. — 552 с.; Т. 2. — 1996. — 607 с.
12. *Михайловский И. В.* Судебное право как самостоятельная юридическая наука / И. В. Михайловский // Право. — 1908. — С. 1733–1741.
13. *Рязановский В. А.* Единство процесса / В. А. Рязановский. — М. : ОАО «Издательский Дом «Городец», 2005. — 74 с.
14. *Розин Н. Н.* Процесс как юридическая наука // Журнал Министерства юстиции. — 1910. — С. 25.
15. *Полянский Н. Н.* Очерки теории уголовного процесса / Н. Н. Полянский. — М. : Право и жизнь, 1927. — 127 с.; *Строгович М. С.* Уголовный процесс. — М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1940. — 703 с.; *Шифман М. Л.* Прокурор в уголовном процессе (стадия судебного разбирательства). — М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. — 247 с.; *Полянский Н. Н., Строгович М. С., Савицкий В. М., Мельников А. А.* Проблемы судебного права / под ред. В. М. Савицкого. — М. : Наука, 1983. — 223 с.

16. *Марченко М. Н.* Судебное правотворчество и судебное право. — М. : ТК Велби, Изд-во «Прспект», 2007. — 512 с.; *Мурадян Э. М.* Судебное право. — СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. — 517 с.; *Михеенко М. М.* та ін. Порівняльне судове право : підруч. / М. М. Михеенко, В. В. Молдован, Л. К. Радзівєвська. — К. : Либідь, 1993. — 328 с.; *Мурадян Э. М.* Истина как проблема судебного права. — М. : Былина, 2002. — 287 с.; *Колоколов Н. А.* Судебная власть: о сущем феномене в логосе: моногр. — М. : Издательская группа «Юрист», 2005. — 560 с.; *Клеандров М. И.* О целесообразности кодификации законодательства о судах и судьях // Российская юстиция. — 2006. — № 1. — С. 14–16; *Киминчижи Е. Н.* К вопросу о самостоятельности судебного права как науки и отрасли законодательства. — Белгород : Константа, 2006. — 46 с.

17. *Бринцев В. Д.* Організаційне забезпечення діяльності судів на регіональному рівні (нормативна база, проблеми та шляхи вирішення). — К. : Юстиніан, 2003. — 394 с.; *Прилуцький С. В.* Судове право як теоретико-правова основа судової влади України // Правова держава. — Вип. 19. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. — 544 с.; Організація судових та правоохоронних органів : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вузів / М-во освіти і науки України. Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової, О. М. Толочка. — Х. : Право, 2000. — 272 с.; *Селіванов А. О.* Судове право : нова галузь права чи теоретична думка? // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 6. — С. 6–9; *Скакун О. Ф.* Правова система України на правовій карті світу. — Х. : Еспада, 2004. — 96 с.; *Михеенко М. М.* Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : Вибрані твори. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 240 с.

С. В. Глущенко. Окремі питання єдності касаційної інстанції: концептуальний підхід

Анотація. На нинішньому етапі судово-правової реформи з її судоустрійними компонентами виникає потреба виокремлення концептуальних засад єдності касаційної інстанції на основі напрацьовань учення про судове право, теоретичного підґрунтя побудови судоустрою у сенсі загальної теорії систем, співвідношення судових ланок із судовими інстанціями. Зазначене надасть можливість на науковому рівні окреслити єдність власне самої касації та суду касаційної інстанції, місце в цій конструкції вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України.

Ключові слова: касаційне оскарження, касаційний суд, правосуддя, реформування, судова інстанція, судова ланка, судове право, судоустрій, теорія систем, юрисдикція.

С. В. Глущенко. Некоторые вопросы единства кассационной инстанции: концептуальный подход

Аннотация. На современной этапе судебно-правовой реформы с ее судоустройственными компонентами возникает необходимость выделения концептуальных основ единства кассационной инстанции, исходя из наработок учения о судебном праве, теоретического основания построения системы судов в смысле общей теории систем, соотношения судебных ветвей и судебных инстанций. Указанное даст возможность на научном уровне очертить основание собственно самой кассации и суда кассационной инстанции, место в этой конструкции высших специализированных судов и Верховного Суда Украины.

Ключевые слова: кассационная жалоба, кассационный суд, правосудие, реформирование, судебная инстанция, судебное право, судоустройство, теория систем, юрисдикция.

S. Hlushchenko. Some issues of the cassational instance integrity: conceptual approach

Summary. On the current stage of judicial reform the necessity to emphasize the conceptual principles of integrity of cassational instance which is based on scientific experience of judiciary law, theoretical background of the court organisation system in aspect of the General Systems Theory and correlation of courts units with judicial authorities appears. Mentioned above will make possible to define the integrity of cassation proceedings and cassational instance and the definite place of higher specialized courts and the Supreme Court of Ukraine in the court hierarchy on the scientific level.

Key words: cassational appeal, cassation court, justice, reform, judicial authority, court unit, law of the courts, court organisation, the Theory of Systems, jurisdiction.

Л. В. Козловська

*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий консультант Вищого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ПРАВО ПОЖИТТЄВОГО КОРИСТУВАННЯ ЖИТЛОМ ЯК ПРЕДМЕТ ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ

Право на житло, гарантоване Конституцією України, знаходить нормативне регулювання як у цивільному, так і в житловому праві [2, с. 18–19]. Однією із цивільно-правових конструкцій, засобом яких забезпечується право на житло, є право пожиттєвого користування житлом, яке встановлюється в заповіті на користь відказоодержувача.

Проблеми правового регулювання пожиттєвого права користування житлом, встановленого в заповіті, не були предметом самостійних досліджень у вітчизняній юридичній літературі. Проте в наукових працях, присвячених загальним проблемам спадкування, Ю. О. Заїка [5], І. В. Спасибо-Фатеева [10], З. В. Ромовська [7], Є. О. Рябоконт [5], В. Ю. Чуйкова [10] та інші вітчизняні вчені розглядали цей інститут у контексті спадкування за заповітом.

Потрібно зазначити, що наведений у ст. 395 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) перелік видів речових прав на чуже майно, в числі яких називається право користування (сервітут), є загальним і охоплює також обмежені речові права на житло як самостійні цивільно-правові конструкції. Одним із видів речового права користування є користування житловим будинком, квартирою (житлом), встановлене відповідно до норм ст. 1238 ЦК України.

Поіменованість речових прав у цивільному законодавстві становить правову характеристику відомого поняття «закрита система прав на чужі речі». При цьому термін «зокрема» вживається у ст. 395 ЦК України тому, що законодавством можуть бути встановлені інші види прав на чужі речі, ніж наведені в ч. 1 ст. 395 ЦК України. Прикладом правового регулювання, без зазначення його в якості самостійного речового права у ст. 395 ЦК України, є конструкція особливого виду заповідального відказу, передбачена ч. 2 ст. 1238 ЦК України.

Конструкції прав на чужі речі стосовно такого об'єкта, як житло, досить різноманітні: узуфрукт, узус, право проживання (*habitatio*) [8, с. 198–204], не менш різноманітною є сучасна термінологія, якою вони позначаються. Ч. 2 ст. 1238 ЦК України передбачено: «На спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними. Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном зберігає чинність у разі наступної зміни їх власника». Ця законодавча дефініція викликає цілу низку питань теоретичного характеру, від вирішення яких залежатиме правозастосування в судовій та нотаріальній практиці.

Проблема правової природи права пожиттєвого користування житлом на підставі заповідального відказу неодноразово піднімалась у науковій літературі. На нашу думку, її неможливо вирішити без звернення до історії розвитку цього права та особливостей, які притаманні його правовому регулюванню в законодавстві зарубіжних країн. Невипадково в римському приватному праві право користування житлом, встановлене в заповіті, сформулювалось як окремий вид речових прав на чуже майно, яке відоме під загальноновживаним терміном право проживання (*habitatio*). З огляду на об'єктивний характер системи речових прав, яка в основних своїх рисах була рецепційована з римського приватного права цивільно-правовими системами країн континентальної Європи, саме розуміння права проживання, встановленого в заповіті, як окремого виду речових прав на чуже майно, є найбільш обґрунтованим і доцільним.

Норма ч. 2 ст. 1238 ЦК України мала б втілювати результати розвитку цивілістичної думки у сфері надання права користування житлом на підставі заповіту, ілюстрацією яких є сходження від найбільш загальної конструкції сервітуту до більш вузького за своїм змістом узуфрукту та, насамкінець, визначення права проживання (*habitatio*) як самостійного обмеженого речового права, яке встановлюється на підставі заповіту. Останнє є найбільш ефективним у забезпеченні особи довічним правом проживання в будинку, який належить на праві приватної власності іншим особам.

З цього приводу доречним буде процитувати думку С. С. Алексєєва: «Широкий діапазон юридичних конструкцій, поряд з правом власності, склався в галузі речових відносин. Це не тільки «сервітути», «узуфрукт» римського права... — конструкції, правова і соціальна значимість яких в минулому опинилася під ударом політичних пристрастей, та явно недооцінені, але юридичне життя яких, можливо, значною мірою ще попереду» [1, с. 13]. Саме «недооціненість», про яку вже згадувалось, проглядається і в тому, що в ЦК України норми, які регулюють право користування житлом, не виділено окремо, як це, приміром, є в цивільному законодавстві зарубіжних країн [3, с. 248; 4, с. 296].

У радянський період розвитку спадкового права, коли формально законодавством права на чужі речі не визнавались, інститут житлового сервітуту був закріплений у ст. 539 Цивільного Кодексу Української РСР 1963 р. «Покладення на спадкоємця обов'язку права пожиттєвого користування». В її назві використовувалось поняття «право пожиттєвого користування», без вказівки на той чи інший вид речей, майна, щодо якого встановлювалося право пожиттєвого користування, проте йшлося виключно про житло як предмет заповідального відказу.

Як окремий вид прав на чужі речі виокремлюється право пожиттєвого користування житлом у зв'язку з особливими підставами його встановлення, а також особливим об'єктом цього речового права. Саме встановлення *habitatio* в заповіті як особливої правової підстави виникнення історично зумовлювало його характеристику як окремого виду обмежених речових прав.

Із врахуванням особливостей законодавчого регулювання характеристика права пожиттєвого користування житлом може бути здійснена в якості одного з видів особистих сервітутів або як самостійного речового права. З огляду на термін «сервітут», який вживається у ст. 395 ЦК України, використання терміна «сервітут на житло» могло б бути обґрунтованим з урахуванням системності цивілістичних понять та категорій, але з огляду на співвідношення змісту ч. 2 ст. 1238 та ст. 1246 ЦК України «Встановлення сервітуту в заповіті», очевидно є необхідність розмежовувати встановлені ними конструкції прав на чужі речі, насамперед термінологічно.

Предметом заповідального відказу ч. 1 ст. 1238 ЦК України визначено передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. Проте право, яке встановлюється в результаті виконання спадкоємцем зобов'язання визначеного змісту — надання права користування, має характер обмеженого речового права. У цьому випадку виконання зобов'язання спадкоємцем за заповітом розглядається як спосіб набуття речового права, суб'єктом якого є відказоодержувач.

У цивілістичній літературі зазначається, що набуття права користування квартирою, кімнатою, житловим будинком, садибою можливе у вигляді виконання обов'язку, покладеного на спадкоємця за заповітом (у разі прийняття ним спадщини) [10, с. 191]. Це має важливі практичні наслідки: до набуття речового права користування житлом відказоодержувач стосовно спадкоємця має виключно зобов'язальні вимоги, а після набуття права користування відказоодержувач отримує можливість захисту свого суб'єктивного права в порядку, передбаченому для речових прав.

На нашу думку, на підставі норм ст. 1238 ЦК України неможливо дати однозначну відповідь щодо правової природи заповідального відказу і, зокрема, того його виду, на підставі якого встановлюється право користу-

вання житлом. Конструювання права проживання як зобов'язального або речового заповідального відказу має сутнісні відмінності, від яких може залежати сама можливість його реалізації. Найбільш ефективною є «освячена традицією» конструкція його як самостійного речового права, яке встановлюється на підставі речового, а не зобов'язального заповідального відказу. У цьому випадку право проживання розглядається як таке, що виникає у відказоодержувача з часу відкриття спадщини та розглядається в якості обтяження нерухомого майна (житла), і тому можливість його реалізації не залежить від прийняття чи відмови від спадщини спадкоємцем за заповітом. У випадку порушення зазначеного права будь-якою особою, в тому числі і спадкоємцем, відказоодержувач може його захистити шляхом пред'явлення вимоги про усунення перешкод у користуванні майном (конфесорного позову, який є протилежним негаторному позову власника).

Грунтуючись на нормативній класифікації ст. 395 ЦК України, ми можемо охарактеризувати право пожиттєвого користування житлом (проживання) як вид особистого сервітуту, про що неодноразово вказувалось у літературі. Разом із тим існує необхідність підкреслити особливості правової природи вказаного права на чужі речі, які й зумовлюють спеціальне правове регулювання та дають змогу визначити його в якості окремого речового права на чужі речі. Вживанням терміна «право пожиттєвого користування житловим будинком, квартирою» у цьому випадку у ст. 1238 ЦК України підкреслюється речово-правовий характер цього права.

Встановлення спеціального правового регулювання, яке здійснюється у зв'язку з особливою правовою природою права пожиттєвого користування житлом (проживання), важливе з точки зору відмежування його від особистих сервітутів, в тому числі з огляду на особливості підстав припинення сервітутів. Якщо визначити заповідальний відказ, встановлений на підставі ч. 2 ст. 1238 ЦК України, видом особистого сервітуту, як це пропонується в науковій літературі, то ми дійдемо висновку, що виконуватиметься такий заповідальний відказ лише за умови відсутності у відказоодержувача житла у місцевості, де знаходиться будинок, квартира. Саме така точка зору висловлювалась З. В. Ромовською [7, с. 127]. Очевидно, що береться до уваги норма ч. 1 ст. 401 ЦК України, відповідно до якої неодмінною умовою встановлення сервітуту є необхідність задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом.

На нашу думку, право пожиттєвого користування житлом (проживання) як окремий вид прав на чужі речі відрізняється від права користування чужим майном, в тому числі за відсутністю щодо його правової характеристики ознаки сервітуту, яка передбачена у ст. 401 ЦК України для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом. На недоцільність застосування вказаної ознаки щодо особистих сервітутів зверталась увага в науково-практичній літературі. «При цьому таке застере-

ження, по-перше, не стосується особистого сервітуту; по-друге, може не братися до уваги, коли сторони домовляються про встановлення сервітуту або при складанні заповіту» [11, с. 571].

Також, на нашу думку, право пожиттєвого користування житлом (проживання), на відміну від особистих сервітутів (п. 5 ч.1 ст. 406 ЦК України), не повинно припинятися навіть у зв'язку із тривалим невикористанням. Та обставина, що право пожиттєвого користування житлом, встановлене в заповіті, в теорії цивільного права належить до особистих сервітутів, зумовлює виникнення проблеми розмежування заповідального відказу, встановленого щодо права користування житловим будинком, квартирою, іншої будівлею чи спорудою та сервітуту. Найбільш простим вирішенням цієї суперечливої ситуації є висновок, що вони можуть бути предметом і заповідального відказу, і сервітуту [6, с. 813]. У коментарі до ст. 1246 ЦК України зазначається: «Які відносини виникли на підставі заповіту — відносини із заповідального відказу чи відносини із сервітуту — визначається за суто формальною ознакою в залежності від того, яке з цих понять вживається в заповіті» [6, с. 813]. З такою ж вірогідністю можна зробити висновок і щодо земельних ділянок та інших природних ресурсів — вони можуть бути предметом як заповідального відказу, так і сервітуту.

Ми не можемо погодитись із наведеним висновком, що щодо житла як виду нерухомості може бути встановлений як заповідальний відказ, так і сервітут. Встановлення в заповіті заповідального відказу, на підставі якого виникає право користування житлом, і встановлення сервітуту, відрізняються за призначенням цих конструкцій та їх правовою природою. Зокрема, якщо керуватися положеннями щодо цільового призначення житла, то проживання відказоодержувача в житловому приміщенні або в його відокремленій частині виключає одночасне користування ним власником.

Так, Сімферопольський районний суд Автономної Республіки Крим своїм рішенням у справі за позовом Особи 3 до Особи 4 про усунення перешкод у користуванні власністю шляхом вселення її до квартири, про визначення порядку користування житловими приміщеннями у зазначеній квартирі, зобов'язання ПП СК «Комфорт» укласти окремі договори найму, стягнення матеріальних збитків та моральної шкоди відмовив у задоволенні позову Особи 3 до Особи 4. У мотивувальній частині рішення було зазначено, зокрема, що відповідно до ст. 1238 ЦК України на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме чи нерухоме майно, заповідач має право накласти обов'язок надати іншій особі право користування ними. Таким чином, відповідно до чинного законодавства Особа 4 має право на постійне проживання та користування квартирою. Право відповідача на користування та проживання у квартирі поширюється на всю квартиру, а не на окрему її частину, таким чином позовні вимоги про визначення порядку користування квартирою задоволенню не підлягають [9].

У зв'язку з цим доцільність використання терміна «житловий сервітут» є сумнівною. У цивілістиці склалася усталена система обмежених речових прав, в якій право пожиттєвого користування житлом (проживання) посідає самостійне місце у зв'язку із особливостями його змісту та підстав виникнення. Право пожиттєвого користування житлом (проживання) — це окреме обмежене речове право на житло, яке встановлюється в заповіті та має спеціальне правове регулювання в ч. 2 ст. 1238 ЦК України. Право користування (проживання), встановлене на підставі заповідального відказу, традиційно мало окреме правове регулювання у зв'язку із значенням, яке надається житлу як об'єкту майнових прав і, зокрема, як об'єкту права приватної власності (Глава 28 ЦК України). Очевидно, що законодавець, виокремивши право користування житловим будинком, квартирою або іншою будівлею в якості окремого виду заповідального відказу, встановив для нього спеціальний правовий режим. Встановлення в заповіті сервітуту є відмінним від заповідального відказу видом сингулярного правонаступництва у спадковому праві. Також потрібно зазначити, що встановленням у заповіті заповідального відказу, предметом якого є право пожиттєвого користування (проживання) житлом, спадкодавець має на меті забезпечити визначеній ним особі «дах над головою» і, очевидно, що з певних міркувань ця мета не може бути досягнута переданням у власність житлового будинку, квартири чи їх частини.

Право слідування, яке є характерною рисою речових прав на чуже майно, у цьому випадку здійснює ще й певну гарантуючу функцію. Якщо житловий будинок, квартира будуть відчужені спадкоємцями, незалежно від підстави такого відчуження, якою, наприклад, може бути звернення стягнення за вимогами кредиторів спадкодавця, особа-відказоодержувач зберігає право проживання в житловому будинку, квартирі.

Важливою рисою характеристики права користування житлом, як і всіх інших речових прав на чужі речі є їхня дихотомічна правова природа: зіштовхуються суб'єктивні права спадкоємця як власника та відказоодержувача як особи, що має речове право на чужу річ. Таким чином, право пожиттєвого користування (проживання) житлом виступає як обмеження права власності спадкоємця та обмеженого речового права відказоодержувача. Цей технічний прийом обмеження права власності використовується законодавцем при формулюванні положень ч. 2 ст. 1238 ЦК України. Саме з точки зору спадкоємця право користування (проживання) житлом є обмеженням права власності спадкоємця, яке було встановлене в заповіті. «Дуалізм речового права не може не бути потенційним джерелом спорів між власником і узуфруктуарієм» [3, с. 828].

Зважаючи на вказану неоднозначність правового регулювання відносин із права користування житлом у ЦК України, ймовірність таких спорів значно підвищується. Наприклад, значні сумніви викликає абз. 3 ч. 2 ст. 1238

ЦК України, яким встановлюється, що право користування житловим будинком, квартирою або іншою будівлею, надане відказоодержувачеві, не є підставою для проживання у них членів сім'ї. На нашу думку, така норма неправомірно обмежує особисті права особи, зокрема право на сім'ю, передбачене ст. 291 ЦК України. Отже, доцільність та обґрунтованість закріплення у ЦК України норми, що прямо обмежує право проживання відказоодержувача разом із членами його сім'ї, підлягає сумніву.

Безумовно, члени сім'ї відказоодержувача не можуть мати самостійного речового права користування житлом, яке мають члени сім'ї власника житла на підставі ст. 405 ЦК України, адже відказоодержувач не є власником житлового приміщення, а має лише обмежене речове право на нього. Але за відказоодержувачем має визнаватись право проживати в житловому будинку, квартирі або іншій будівлі разом із членами його сім'ї; таким чином, право проживання (користування) житлом повинне поєднуватися із правом проживання членів сім'ї відказоодержувача.

Особистий характер заповідального відказу, яким встановлюється право проживання, у вітчизняному цивільному праві повинно вичерпуватись змістом п. 2 ч. 2 ст. 1238 ЦК України, яким передбачено: «Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном, одержане за заповідальним відказом, є таким, що не відчужується, не передається та не переходить до спадкоємців відказоодержувача».

У зв'язку з цим ми не можемо погодитись із думкою, що «...відказ може породжувати право членів сім'ї відказоодержувача на користування нерухомим спадковим майном лише якщо кожен з цих членів сім'ї прямо вказаний як відказоодержувач» [5, с. 96]. У такому разі члени сім'ї відказоодержувача повинні набувати самостійного права щодо користування житлом, що, очевидно, суперечить сутності цього виду заповідального відказу. Це означало б збереження зазначеного права і після припинення сімейно-родинних відносин вказаних осіб, наприклад, внаслідок розірвання шлюбу.

Керуючись змістом п. 3 ч. 2 ст. 1238 ЦК України, заповідач може в заповіті визначити порядок користування таким приміщенням, прямо вказавши, що члени сім'ї відказоодержувача мають право проживати разом із відказоодержувачем. Саме така умова заповіту може розглядатись в якості підстави їхнього проживання, а не окремий заповідальний відказ.

Таким чином, право користування (проживання) в житловому будинку, квартирі є найважливішим видом права користування, встановленого на підставі заповідального відказу. Спеціальний об'єкт права власності, яким є житловий будинок, квартира, потребує окремого правового регулювання через його цільове призначення та соціальну значимість. Право пожиттєвого користування житлом, надане відказоодержувачеві (*habitatio*), є видом заповідального відказу, яким встановлюється обмеження права власності спадкоємця, та яке є за своєю правовою природою обмеженим речовим пра-

вом на чуже майно. Право користування житлом, встановлене в заповіті, характеризується як сингулярне, конститутивне правонаступництво.

Список використаних джерел

1. *Алексеев С. С.* Юридические конструкции — ключевое звено права // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов / С. С. Алексеев. — М. : «Статут», 2001. — С. 5–20.
2. *Галятнич М. К.* Теоретично-правові засади реалізації житлових прав громадян в умовах ринкових перетворень : моногр. / М. К. Галятнич — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2006. — 512 с.
3. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В. Захватаев / предисл.: А. Довгерт, В. Захватаев / Приложения 1–4: В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. — К. : Истина, 2006. — 1008 с.
4. Гражданское уложение Германии = Deutsches Burgerliches Gesetzbuch mit Einfuhrungsgesetz: ввод. закон к Гражд. уложению; пер. с нем. / В. Бергманн, введ., сост.; науч. редакторы — А. Л. Маковский и др. — 2-е изд., доп. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 816 с.
5. *Заїка Ю. О., Рябоконь Є. О.* Спадкове право : навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконь. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 352 с.
6. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. — Т. 3. — К. : А.С.К.; Севастополь : Ін-т юрид. досліджень, 2006. — 928 с. (Нормат. док. та комент.).
7. *Ромовська З. В.* Українське цивільне право. Спадкове право: підруч. / З. В. Ромовська — К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. — 264 с.
8. *Санфилиппо Ч.* Курс римського частного права : учеб. / под ред. Д. В. Дождева. — М. : Изд-во БЕК, 2000. — 400 с.
9. Справа № 2-1986/10 // Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
10. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) — Т. 12: Спадкове право / за ред. проф. І. В. Спасиби-Фатеевої — Х. : ФО-П Колісник А. А., 2009. — 544 с. — (Серія «Коментарі та аналітика»).
11. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). — Т. 5: Право власності та інші речові права / за ред. проф. І. В. Спасиби-Фатеевої. — Х. : ФО-П Лисяк Л. С., 2011. — 624 с. («Серія «Коментарі та аналітика»).

Л. В. Козловска. Право позиттєвого користування житлом як предмет заповідального відказу

Анотація. У статті досліджуються проблеми правового регулювання права користування житлом, яке встановлюється в заповіті як предмет заповідального відказу. Визначення житла як особливого об'єкта права власності (глава 28 ЦК України) є одним із найважливіших чинників, які зумовлюють спеціальний правовий режим особливого речового права позиттєвого користування житлом, що встановлюється на підставі заповідального відказу.

Ключові слова: заповіт, заповідальний відказ, право позиттєвого користування житлом.

Л. В. Козловская. Право пожизненного пользования жилищем как предмет завещательного отказа

Аннотация. В статье исследуются проблемы правового регулирования права пользования жилищем, которое устанавливается в завещании в качестве предмета завещательного отказа. Определение жилища в качестве особого объекта права собственности (глава 28 ГК Украины) является одним из важнейших факторов, обуславливающих специальный правовой режим особого вещественного права пожизненного пользования жилищем, устанавливаемого на основании завещательного отказа.

Ключевые слова: завещание, завещательный отказ, право пожизненного пользования жилищем.

L. Kozlovska. Enjoyment of a life interest for dwelling place as an item of testamentary refusal

Summary. The article analyses the problems of legal regulation of the right for enjoyment of a life interest for dwelling place that define in testament as an item of testamentary refusal. Definition of dwelling place as a special object of property law (Chapter 28 of the Civil Code of Ukraine), is one of the most important point that determine a specific legal treatment for special enjoyment of a life interest for dwelling place, that is defined by the testamentary refusal.

Key words: testament, testamentary refusal, enjoyment of a life interest for dwelling place.

ВІДКРИТТЯ СУДОВОГО РОКУ У СТРАСБУРЗІ

На початку 2011 р. Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Леонід Фесенко на запрошення Голови Європейського суду з прав людини Жана-Поля Кости перебував у Страсбурзі, де взяв участь у семінарі «Якими є межі еволюційного тлумачення Європейської конвенції з прав людини?» та урочистих заходах з нагоди відкриття судового року.

З промовама та доповідями на семінарі виступили Голова Європейського суду з прав людини Жан-Поль Коста, суддя Європейського суду з прав людини, голова секції Франсуаза Тулкенс, суддя Верховного Суду Великобританії баронеса Хейл Річмонд, перший віце-президент Венеціанської комісії Ян Ерік Хельгесен і генеральний секретар Інституту фундаментальних досліджень юстиції Франції Антуан Гарпон. Загалом у заході взяли участь понад 150 представників найвищих судів та органів юстиції держав — членів Ради Європи.

Обговорюючи актуальні питання щодо процесу та методів тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), учасники зазначили, що еволюційний підхід полягає саме в розумінні того, що Конвенція є «живим інструментом», який відображає зміни та відповідає умовам сьогодення. Це надзвичайно важливо, оскільки тлумачення і застосування норм Конвенції відбувається на практиці, а не теоретично чи уявно.

Необхідність визначення загального знаменника для всіх держав — учасниць Конвенції та досягнення ними консенсусу, роль «м'якого права» у встановленні такого консенсусу, визначення меж еволюційного тлумачення та багато інших важливих питань були предметом обговорення під час семінару і, безумовно, вкотре підтвердили користь проведення таких заходів.

Під час урочистого слухання з нагоди відкриття судового року Жан-Поль Коста презентував ілюстроване видання «Совість Європи: 50-річчя Європейського суду з прав людини», яке не лише ознайомлює з історією Страсбурзького суду (далі – Суд), а й спонукає заглянути в майбутнє, заохочуючи та надихаючи прийдешні покоління захищати права людини, дотримуватися Конвенції і поважати її.

У своєму зверненні до присутніх пан Коста акцентував увагу на необхідності реформування Суду. Він зазначив, що 2011 рік стане ще одним важливим роком у контексті продовження реформ, розпочатих минулого року. Адже, як і раніше, надмірне навантаження справами та скаргами є серйозною проблемою.

Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції з прав людини, на думку Голови Суду, є іншим актуальним питанням, переговори з приводу якого наразі тривають і мають завершитися у червні 2011 р.

Водночас пан Коста висловив стурбованість щодо значної кількості звернень до Суду, які стосуються проблем захисту прав біженців та мігрантів. На цьому також наголосив Верховний комісар ООН у справах біженців Антоніу Гутерріш. Він відзначив важливість рішень Суду та висловив сподівання, що люди й надалі матимуть змогу звертатися до цієї судової установи для захисту своїх прав.

Під час урочистої церемонії Леонід Фесенко особисто привітав пана Косту з відкриттям судового року й побажав успіхів та нових досягнень у його відповідальній справі.

Крім того, у рамках візиту Леонід Фесенко зустрівся з суддею Європейського суду з прав людини від України Ганною Юдківською. Під час зустрічі вони обмінялися думками стосовно функціонування Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Європейського суду з прав людини й висловили бажання співпрацювати з метою посилення захисту прав людини, зміцнення принципу верховенства права та підвищення рівня суддівської обізнаності щодо практики застосування Конвенції в Україні.

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЄВРОСОЮЗУ В УКРАЇНІ ВІТАЄ ІНІЦІАТИВИ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ готовий переймати досвід європейських судових інституцій та імплементувати його у національне судочинство, щоб на високому рівні захищати права та інтереси громадян. На цьому наголосив заступник Голови ВССУ Михайло Вільгушинський під час зустрічі в Представництві Європейського Союзу в Україні з керівником управління програм допомоги ЄС Лаурою Гаран'яні.

ВССУ також представляли начальник управління організаційного забезпечення Віктор Потапенко та начальник відділу міжнародно-правового співробітництва Марина Парфічева. Від Представництва ЄС в Україні участь у зустрічі взяли керівник сектору координації проектів Крістоф Саурбах та керівник сектору з питань юстиції Андрій Співак.

«Європейський Союз у рамках підготовки Угоди про асоціацію з Україною приділяє велику увагу реформуванню юстиції у вашій країні», — зазначила Лаура Гаран'яні.

Зі свого боку, представники ВССУ нагадали, що на початку 2011 р. Суд долучився до Спільної програми «Прозорість та ефективність судової системи України», фінансування якої здійснює ЄС, та надав свої пропозиції щодо подальшого співробітництва.

Європейські партнери привітали ініціативи ВССУ та підтвердили наміри співпрацювати з Україною з метою проведення ефективної судової реформи.

УКРАЇНСЬКІ СУДДІ ВИВЧАЮТЬ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ТА ЕСТОНСЬКОЇ МОДЕЛЕЙ ПРАВОСУДДЯ

У рамках спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Прозорість та ефективність судової системи України» представники українських державних установ здійснили візит до Німеччини та Естонії для ознайомлення із системами фінансування судів цих країн, відповідними системами вимірювання, обліку та розподілу навантаження між суддями (РЕВВŞУ), використання судового збору, інформаційних технологій тощо.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ представляв заступник Голови ВССУ Михайло Вільгушинський. До складу української делегації також увійшли судді Верховного Суду, Вищого господарського суду, апеляційних, місцевих судів та представники Державної судової адміністрації України.

У Вищому регіональному суді м. Кельна учасники заходу зустрілися з його головою паном Йоханнесом Ріделем та, ознайомившись з практикою застосування програм із вивчення навантаження на суди та суддів, розроблених працівниками регіонального суду, впевнилися у доцільності їх використання. Адже визначення меж навантаження сприяє обґрунтованому і вчасному вирішенню питань рівномірного розподілу суддівських кадрів та відповідного фінансування судової системи загалом.

На відміну від Німеччини, в Україні наразі відсутня подібна система, що спричиняє невизначеність із навантаженням у судах різних рівнів. На думку Михайла Вільгушинського, впровадження такої програми дозволило б оптимізувати судову діяльність, досягти рівномірного навантаження на суди та суддів і, як результат — забезпечити здійснення якісного правосуддя в законні й розумні строки. Крім того, програма слугуватиме підґрунтям для вирішення кадрових та фінансових питань.

Учасники ознайомилися із принципами та процесами бюджетування судових установ Німеччини, зокрема моніторингу кадрового бюджету протягом року, розподілу коштів. Німецькі колеги поінформували про взаємодію судів з міністерствами юстиції та фінансів. Особливу увагу звернули на

використання бюджетних коштів шляхом проведення процедур закупівель. Значних відмінностей щодо проведення таких закупівель у Німеччині і в Україні немає. Як зазначив голова бюджетного департаменту Вищого регіонального суду пан Рональд Хейнцлер, особливістю процесу державних закупівель у німецьких судах є створення непостійно діючого тендерного комітету. З метою запобігання вчиненню корупційних дій відбувається ротація осіб, відповідальних за проведення закупівель. Загальний контроль здійснюється ззовні, за прикладом роботи в Україні Рахункової палати, а безпосередньо в суді — постійно діючою комісією, яка контролює діяльність усіх департаментів.

Члени делегації цікавилися питаннями безоплатної юридичної допомоги в судах, участі адвокатів, розгляду справ, учасниками яких є громадяни іноземних держав. Крім того, вони були присутні на слуханнях у Вищому регіональному суді та в судах першої інстанції.

В Естонії делегатів з України гостинно приймав Генеральний секретар Міністерства юстиції пан Маргус Сарапуу. Під час презентації, присвяченої судовій системі країни та нещодавнім реформам, він розповів про їх особливості та відповів на запитання. Українські колеги ознайомилися з процесом бюджетотворення на урядовому рівні, розподілу коштів серед судів, а також із системою визначення навантаження на суддів у Естонії.

Особливу увагу було приділено темі розвитку інформаційних технологій як можливості вдосконалення процедур правосуддя, їх максимальної оптимізації та економії робочого часу суддів з метою раціонального використання бюджетних коштів. Зокрема, гості переконалися у доцільності впровадження відеоконференцз'язку, який встановлено у всіх судах Естонії та установах, що мають відношення до здійснення правосуддя.

Українські судді зійшлися на думці, що вивчення функціонування німецької та естонської моделей правосуддя та використання їхнього досвіду сприятиме розвитку судової системи України.

ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ І USAID «УКРАЇНА: ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА» ВИЗНАЧИЛИ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ

«Дотримання основних принципів діяльності суду, зокрема доступності, швидкості та законності, дозволить зробити українське судочинство набагато ефективнішим та наблизить його до світових стандартів», — наголосив під час зустрічі керівництва Вищо-

го спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з представниками проекту USAID «Україна: верховенство права» заступник Голови ВССУ Станіслав Міщенко.

Від ВССУ участь у заході взяли також секретар судової палати у цивільних справах Ольга Дьоміна, суддя, голова Ради суддів загальних судів Павло Гвоздик, керівник апарату Віктор Капустинський та начальник відділу міжнародно-правового співробітництва Марина Парфічева.

Проект USAID «Україна: верховенство права» представляли його керівник Девід Вон, менеджер з автоматизації судів Сергій Сученко, радник з правових питань та комунікації Дмитро Філіпенко та перекладач Ірина Черненко.

Сторони обговорили напрями подальшої співпраці, зокрема щодо автоматизації та інформаційної комунікації між ВССУ та суспільством шляхом запровадження call-центру, встановлення у ВССУ «інформаційних кіосків», забезпечення отримання інформації про рух справи на офіційному веб-сайті ВССУ, видання друкованої продукції та запровадження електронного судочинства.

«Суд наразі самотужки забезпечує доступ громадян до суду. Проте допомога партнерів у рамках співпраці з проектом USAID «Україна: верховенство права» сприятиме більш швидкій реалізації цих завдань», — зазначив Віктор Капустинський.

Павло Гвоздик акцентував увагу на тому, що практика використання комунікаційних технологій у ВССУ допоможе іншим судам упроваджувати технологічні новації у своїй роботі.

У свою чергу, Девід Вон запевнив, що Проект має великий досвід в усіх зазначених напрямах діяльності й відкритий до співпраці.

ПРЕДСТАВНИКИ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЗУСТРІЛИСЯ З КЕРІВНИКОМ ПРОГРАМИ ЦЕНТРУ ЛІДЕРСТВА «ВІДКРИТИЙ СВІТ»

«Із власного досвіду можу сказати про надзвичайну користь і важливість участі суддів у навчальних візитах, організованих у межах програми «Відкритий Світ», — зазначив заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Михайло Вільгушинський під час зустрічі з керівником програми Центру лідерства «Відкритий Світ» Льюїсом Майданіком та директором Американських рад з міжнародної освіти в Україні Христиною Пенджолою-Вітович.

У заході також взяли участь начальник управління організаційного забезпечення керівництва суду Віктор Потапенко, начальник відділу міжнародного співробітництва Марина Парфічева та експерт програми Катерина Тимінська.

Представники Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ висловили впевненість, що участь у програмі «Відкритий Світ» надасть можливість суддям ВССУ ознайомитися з американським судочинством, зокрема процедурами розгляду цивільних і кримінальних справ, обмінятися з колегами досвідом та ідеями з найбільш важливих для обох сторін питань.

У свою чергу, пан Льюїс та пані Пенджола-Вітович підтвердили готовність до співпраці з Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та підтримали пропозицію його представників щодо номінування кандидатур суддів і працівників апарату суду до участі у поїздках у рамках «Відкритого Світу».

ПРО ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ГРОМАДЯН У ВИЩОМУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОМУ СУДІ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

1. Загальні положення

1.1. Правила визначають основні вимоги до організації та проведення особистого прийому громадян у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ).

1.2. Основними завданнями посадових осіб ВССУ, які здійснюють прийом громадян, є забезпечення реалізації громадянами конституційного права на звернення та сприяння у вирішенні проблемних питань, з якими вони звертаються до ВССУ, відповідно до чинного законодавства та в межах компетенції ВССУ.

1.3. Посадові особи ВССУ, які здійснюють прийом громадян, у своїй діяльності керуються Конституцією України, законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про звернення громадян», «Про державну службу», Положенням про апарат ВССУ та цими Правилами.

2. Організація особистого прийому громадян

2.1. Загальна організація роботи щодо проведення особистого прийому громадян у ВССУ покладається на відділ прийому громадян та надання довідкової інформації канцелярії апарату ВССУ (далі – відділ).

Під час проведення прийому громадян відділ взаємодіє з іншими структурними підрозділами апарату.

2.2. З метою забезпечення умов для реалізації громадянами свого конституційного права на звернення прийом громадян здійснюється Головою ВССУ, його заступниками, керівником апарату згідно з графіком, що затверджується наказом, та доводиться до відома громадян.

2.3. Особистий прийом громадян здійснюється в порядку черговості.

2.4. Інформація про порядок, графік особистого прийому громадян розміщується на веб-сайті ВССУ та в приймальні громадян на інформаційному стенді в доступному місці для вільного огляду громадянами.

2.5. Для проведення прийому громадян у ВССУ відводиться спеціальна кімната — приймальня громадян, обладнана належним інвентарем і технікою та забезпечується актами законодавства, інформаційними буклетами, зразками оформлення документів, відомостями про осіб, що ведуть прийом, місце і час прийому, контактними телефонами тощо.

2.6. Вхід до приймальні громадян є вільним і не потребує оформлення перепусток.

2.7. Щоденний прийом громадян проводиться відповідальними працівниками відділу в приймальні громадян ВССУ з понеділка по четвер з 9.00 до 16.00, у п'ятницю з 9.00 до 15.00 (обідня перерва з 13.00 до 13.45), окрім суботи, неділі та святкових, вихідних днів за адресою: місто Київ, вулиця П. Орлика, 4-а.

2.8. Під час запису громадянина на особистий прийом з'ясовується його прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання та роботи, зміст порушеного ним питання, до яких посадових осіб чи органів він звертався з цього питання і яке було прийнято рішення.

2.9. Працівниками відділу опрацьовуються документи, що подаються громадянином для обґрунтування своїх заяв (клопотань), скарг або пропозицій (зауважень).

2.10. Не допускається з'ясування відомостей про особу громадянина, що мають суто особистий характер і не стосуються його звернення.

2.11. Прийом Героїв Радянського Союзу, Героїв України, Героїв Соціалістичної Праці, інвалідів Великої Вітчизняної війни, жінок, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», проводиться першочергово.

2.12. Особлива увага приділяється вирішенню проблем, з якими звертаються ветерани війни та праці, інваліди, громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, багатодітні сім'ї, самотні матері та інші громадяни, які потребують соціального захисту та підтримки.

3. Порядок проведення особистого прийому громадян

3.1. Працівники відділу забезпечують прийом громадян протягом визначеного графіком часу відповідно до Правил внутрішнього трудового розпорядку ВССУ.

3.2. У прийомі громадян можуть брати участь їх представники, повноваження яких оформлені в установленому чинним законодавством порядку, та особи, які перебувають у родинних відносинах з цими громадянами. Присутність сторонніх осіб під час проведення особистого прийому не допускається.

3.3. Особистий прийом іноземців та осіб без громадянства здійснюються на загальних підставах, а у разі потреби — за участю перекладача.

3.4. Громадяни, визнані судом недієздатними, на прийом без участі їх законних представників не допускаються.

3.5. У разі необхідності працівники відділу вправі вимагати документи, що посвідчують особу заявника, або підтверджують повноваження на представництво інтересів іншої особи.

3.6. Працівник відділу під час особистого прийому громадян розглядає матеріали, надає відповідно до чинного законодавства обґрунтоване роз'яснення, в межах компетенції.

3.7. Подане громадянином під час особистого прийому письмове звернення розглядається та реєструється згідно з Інструкцією з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 348.

3.8. Якщо вирішення питання, з яким звернувся громадянин, не належить до компетенції ВССУ, посадова особа роз'яснює, до якого органу державної влади або управління, підприємства, організації чи установи доцільно звернутися, по можливості, сприяє в цьому (повідомляє адресу, номер телефону тощо).

3.9. Повторний прийом з питань, що вже розглядалися у ВССУ, проводиться в тому випадку, якщо порушене питання не було вирішено по суті.

3.10. У разі повторного звернення вивчаються архівні матеріали з порушеного питання, з'ясовуються причини, що його викликали. Надаються можливі роз'яснення та необхідна допомога, в межах компетенції.

3.11. До Журналу обліку особистого прийому громадян вносяться дані про особу, яка звернулася, короткий зміст звернення, результат його розгляду, інформація про реєстрацію звернення у відділі опрацювання вхідної та вихідної кореспонденції канцелярії. Інформація щодо звернень, поданих на особистому прийомі, доводиться до відома керівництва апарату ВССУ щоквартально.

4. Відповідальність за порушення законодавства про звернення громадян

4.1. Посадові особи апарату ВССУ несуть юридичну відповідальність, передбачену законодавством України, за недотримання вимог Конституції України, Закону України «Про звернення громадян» тощо.

4.2. Подання громадянином звернення, що містить наклеп і образи, дискредитацію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та їхніх посадових осіб, керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, заклики до розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі та інших протиправних дій, тягнуть за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством України.

ПЛАТІЖНІ РЕКВІЗИТИ

Платіжні реквізити для перерахування **оплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду ЦИВІЛЬНИХ справ** у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Одержувач — ГУ ДКУ у м. Києві

Код ЄДРПОУ — 24262621

Банк одержувача — ГУ ДКУ у м. Києві

МФО (код банку) — 820019

Рахунок — № 31216266700001

Код платежу — 22050005

Призначення платежу — **«Оплата витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ»**

Порядок оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом **ЦИВІЛЬНИХ** та господарських справ, та їх розміри затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005 р. № 1258 зі змінами і доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України:

від 15 листопада 2006 р. № 1596,

від 13 квітня 2007 р. № 627,

від 14 квітня 2009 р. № 361,

від 24 червня 2009 р. № 658,

від 8 липня 2009 р. № 693,

від 5 серпня 2009 р. № 825.

Платіжні реквізити для перерахування **держмита** до Державного бюджету України при розгляді **ЦИВІЛЬНИХ** справ у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Одержувач — УДК у Печерському районі м. Києва

Код ЄДРПОУ — 26077922

Банк одержувача — ГУ ДКУ у м. Києві

МФО — 820019

Рахунок — № 31411537700007

Код платежу — 22090100

Символ звітності банку — 537

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ВССУ	– Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ДП	– державне підприємство
ДПІ	– Державна податкова інспекція
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство
ЗК України	– Земельний кодекс України
КАС України	– Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП України	– Кодекс законів про працю України
КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінально-процесуальний кодекс України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МАК	– Морська арбітражна комісія
МКАС	– Міжнародний комерційний арбітражний суд
МК України	– Митний кодекс України
НБУ	– Національний банк України
ПДВ	– податок на додану вартість
ПП	– приватне підприємство
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ТПП	– Торгово-промислова палата України
СК України	– Сімейний кодекс України
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦК УРСР	– Цивільний кодекс Української РСР
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

ДО УВАГИ ШАНОВНИХ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ!

Науково-практичний юридичний журнал «Часопис цивільного і кримінального судочинства» є офіційним друкованим органом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Редакційна колегія «Часопису» запрошує до співпраці науковців, практикуючих юристів, здобувачів наукових ступенів з метою опублікування наукових статей, науково-практичних коментарів, оглядів цивільного та кримінального законодавства.

Редакція встановлює такі вимоги щодо оформлення авторських матеріалів, які подаються до опублікування:

1. Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20 тис. знаків (з урахуванням пробілів) або 12 сторінок машинописного тексту.

2. Тексти статей подаються українською мовою на паперових носіях та в електронному вигляді (Times New Roman; формат текстового файлу .rtf або .doc; кегль шрифту 14; інтервал між рядками 1.5).

Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українською, російською та англійською із зазначенням прізвища та ініціалів автора та назви статті відповідною мовою).

3. До статей аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня додається витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином.

4. Список використаних джерел наводиться згідно з порядком посилання у тексті. Цифрові посилання у статті [у квадратних дужках] обов'язково повинні збігатися з відповідними номерами у списку використаних джерел і містити номер сторінки, на яку посилається автор (напр. [1, с. 10]). Кількість джерел у використаних матеріалах не повинна перевищувати 15.

5. У списку використаних матеріалів вказується:

— для періодичних видань: прізвище та ініціали автора статті, її назва, найменування та рік видання, номер, сторінки;

— для книг: прізвище та ініціали автора, назва книги, місто та рік її видання, загальна кількість сторінок.

6. До матеріалів додається:

— електронний варіант статті у форматі Word;

— інформаційна довідка про автора: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

— фото автора у форматі Jpg;

7. Оригінали статей обов'язково підписуються автором (усіма співавторами).

8. Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

9. При посиланні на нормативно-правовий акт зазначається його повна назва, дата прийняття, номер.

Матеріали надсилайте за адресою:

01043, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 4-а, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, редакційна колегія «Часопису цивільного і кримінального судочинства».

Тел.: 363-41-23.

E-mail: pr@sc.gov.ua

Автор несе повну відповідальність за точність цитованого тексту, зміст і достовірність наданої інформації. У прийнятих до опублікування матеріалах можливі скорочення та редакційні зміни. У разі недотримання вимог до оформлення матеріалів редакційна колегія залишає за собою право не розглядати їх.

Надані для публікації матеріали не повертаються. Редакційна колегія не здійснює листування з читачами.

Відповідальний за випуск *І. В. Сироїд*
Редагування і коректура *О. А. Варваріна, В. В. Перепадя*
Комп'ютерна верстка *Т. Р. Михайленко*
Обкладинка художника *В. С. Жиборовського*
Переклад англійською *М. В. Парфічева, Я. О. Шморгун*

Підп. до друку 13.07.2011. Формат 70x108 1/16. Папір офс. Друк офс.
Ум. друк. арк. 13,0. Обл.-вид. арк. 8,9. Зам. № 11-578.
Тираж 500. Ціна договірна.

ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107, м. Київ, вул. Багговутівська, 17–21.
Тел.: 0(44) 537-51-07

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2191 від 20.05.2005

Віддруковано у **ЗАТ «ВПІЛ»**
Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 752 від 27.12.2001